

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
İLKÖĞRETİM YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN HOŞGÖRÜ ALGISI
VE HOŞGÖRÜ EĞİTİMİNE BAKIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice TÜRE

Antalya, 2014

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
İLKÖĞRETİM YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN HOŞGÖRÜ ALGISI
VE HOŞGÖRÜ EĞİTİMİNE BAKIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice TÜRE

Danışman:

Doç. Dr. Arife Figen ERSOY

Antalya, 2014

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼'ne;

Hatice T¼RE'nin bu çalışması, j¼rimiz tarafından İlköğretim Anabilim Dalında Y¼ksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan Doç. Dr. Hilmi DEMİRKAYA

¼ye (Danışman) Doç. Dr. Arife Fığın ERDOĞ

¼ye Yard. Doç. Dr. Serkan SENOL

Tez Konusu:

Sosyal Bilgiler ğretmenlerinin Hořg¼r¼ Algısı ve Hořg¼r¼ Eğitimi Bakısı

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen ğretim ¼yelerine ait olduğunu onaylarım.

02./01./2014 Tez savunma tarihi

06/01/2014 Mezuniyet tarihi

İmza

Doç. Dr. Selcuk UYGUN

14.01.2014
Enstit¼ M¼d¼r¼

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçalardan gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanımında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

02 / 01 / 2014

Hatice TÜRE

ÖNSÖZ

Hoşgörü, farklılıkların barış ve huzur içinde bir arada yaşamasını mümkün kılan ve eğitimi de giderek daha fazla önem kazanan bir değerdir. Hoşgörü eğitimi, Sosyal Bilgiler, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ve T.C. İnkılap Tarihi dersi aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Bu eğitimi gerçekleştirecek olan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörüyü benimsemiş ve derslerinde hoşgörüyü yer veriyor olmaları gerekmektedir. Bu araştırmada,, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısı ve hoşgörü eğitimine bakışı ile derslerinde gerçekleştirdikleri uygulamalar belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın gerçekleştirilmesinde pek çok kişinin katkısı olmuştur. Bu araştırmanın her aşamasında beni yönlendiren, akademik ve manevi desteği ile fedakarlığını esirgemeyen, çok değerli tez danışman hocam Doç. Dr. Arife Figen ERSOY'a ilgi ve emeği için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez jürimde yer alan ve zor günlerimde bana inanıp, destek veren değerli hocam Doç. Dr. Hilmi DEMİRKAYA'ya ne kadar teşekkür etsem azdır. Tez jürimde yer alan ve tezime katkı sağlayan Yard. Doç. Dr. Serkan ŞENDAĞ'a çok teşekkür ederim. Bu süreçte hep yanımda olduğunu hissettiren, akademik ve manevi desteği ile dostluğunu esirgemeyen, değerli hocam Doç. Dr. Handan DEVECİ'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmanın her aşamasında akademik ve özellikle manevi desteğini esirgemeyen sevgili arkadaşlarım Bilge TOSUN ve Fatih COŞKUN'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında yardımlarını esirgemeyen arkadaşım Arş. Gör. Fatih ÖZTÜRK'e zaman ayırdığı için çok teşekkür ederim. Varlıkları ile hayatı yaşanılır ve anlamlı kılan, bu güne kadar hep yanımda olup aldığım tüm kararlara saygı duyan, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen babama, anneme ve sevgili kardeşlerime sonsuz teşekkürlerimi ve minnetlerimi sunarım.

Antalya, 2014

Hatice TÜRE

ÖZET

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN HOŞGÖRÜ ALGISI VE HOŞGÖRÜ EĞİTİMİNE BAKIŞI

TÜRE, Hatice

Yüksek Lisans, İlköğretim Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Arife Figen ERSOY
Ocak 2014, 184 sayfa

Bu araştırmanın amacı, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısını ve hoşgörü eğitimine bakış açıları ile derslerinde gerçekleştirdikleri uygulamaları belirlemektir. Bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden olgubilimden yararlanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları, ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Araştırmanın katılımcıları, Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı okullarda görev yapan 10 Sosyal Bilgiler öğretmeninden oluşmaktadır. Araştırmada veriler yarı-yapılandırılmış görüşme yoluyla toplanmıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşme ile elde edilen verilerin çözümlenmesinde tematik analiz tekniğinden yararlanılmıştır.

Araştırmada Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörüyü; düşünce, değer, inanç ve davranışlara saygı duymak, cinsiyet, ırk ve gelişim özellikleri gibi farklılıkları kabul etmek, hataları kabul etmek, insana değer vermek ve nesnel olmak olarak tanımladıkları ortaya çıkmıştır. Sosyal Bilgiler öğretmenleri hoşgörünün sınırlarını, bireylere ve ülkeye zarar verme olarak vurgulamışlardır. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algılarının gelişiminde ailesinin, yaşının, deneyimlerinin ve okuduğu kitapların etkili olduğunu ortaya çıkmıştır. Sosyal Bilgiler öğretmenleri, önyargının, baskının ve televizyon, internet gibi teknolojik araçların hoşgörüyü engellediğine vurgu yapmışlardır. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğu hoşgörünün eğitimle kazandırılabilirliğini, eğitilmiş insanların daha hoşgörülü olduklarını ve öğretmenin hoşgörülü olması gerektiğini vurgulamışlardır. Sosyal Bilgiler öğretmenleri, hoşgörü için değerlerin ve farklı kültürlerin öğretilmesi gerektiğine ve hoşgörü eğitiminin drama, tiyatro gibi yöntemlere gerçekleştirilmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır. Sosyal Bilgiler öğretmenleri, hoşgörü eğitimi aldıktan sonra öğrencilerin empati becerisine sahip, farklılıkları saygı gösteren, özgüvenli, sabırlı, kurallara uyan, nesnel, iletişim becerileri gelişmiş ve geniş bir bakış açısına sahip bireyler olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Sosyal Bilgiler öğretmenleri derslerinde daha çok sınıfta gelişen olaylarla ilgili konuştuklarını belirtmişlerdir. Sosyal Bilgiler

öğretmenleri, ders dışında ise sınıf rehber öğretmeni olarak hoşgörüye değindiklerini, hoşgörüye yönelik kitap kampanyası ve yarışma düzenlediklerini de belirtmişlerdir. Sosyal Bilgiler öğretmenleri, Sosyal Bilgiler dersi programında hoşgörüye yeterince yer verilmediğini belirtmiştir. Sosyal Bilgiler öğretmenleri öğrencilerin ben merkezli davranışlarının, önyargılı yaklaşımlarının, şiddete eğilimli olmalarının, ailelerin eğitim seviyesinin düşük olmasının, çocuklarına baskı yapmalarının ve çocuklarını aşırı korumacı yetiştirmelerinin, öğretim programlarının içeriğın yoğun olmasının ve ders saatinin az olmasının hoşgörü eğitiminde karşılaşılan sorunlar olduğunu belirtmişlerdir. Sosyal Bilgiler öğretmenleri, hoşgörü ve hoşgörü eğitimini geliştirmeye yönelik olarak; hoşgörü eğitimine küçük yaşta başlanmasını, öğretim programlarına ve ders kitaplarına hoşgörüye yönelik eklemeler yapılmasını, aile, öğretmen ve öğrenciye seminer düzenlenmesini, öğretmenlerin demokratik davranıp model olmasını ve derslerinde hoşgörüye yer vermesini,.ailenin bilinçli davranmasını ve çocuğuna örnek olmasını, yazılı ve görsel basında kamu spotları ve filmlerin kullanılmasını önermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Vatandaşlık, Değer, Hoşgörü.

ABSTRACT

SOCIAL STUDIES TEACHERS' PERCEPTIONS OF TOLERANCE AND VIEWS ON TOLERANCE EDUCATION

TÜRE, Hatice

MA Program in Elementary Education

Thesis Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Arife Figen ERSOY

January 2014, 184 pages

The purpose of this study is to identify social studies teachers' perceptions of tolerance and views on tolerance education, and their teaching practices in this regard. In the study, qualitative research method and phenomenology was employed. The participants were determined using criterion sampling. Participants were 10 social studies teachers graduated from social studies education departments working at schools in Eskisehir. The data were gathered through semi-structured interviews and analysed using thematic analysis technique.

The findings revealed that the social studies teachers described tolerance as respecting ideas, values, beliefs and behaviours, accepting differences such as gender, race and developmental characteristics, being considerate, accepting one's faults, caring about people and being objective. They described the limits of tolerance as damaging freedom, country and individuals. They also asserted that families, age, experience and reading habits were effective in their children's tolerance development. The teachers asserted that prejudices, pressure and technological devices such as television and Internet inhibited tolerance. Most of the teachers emphasized that tolerance could be gained through education, educated people were more tolerant, and teachers should be tolerant. The teachers stated that for tolerance, values and different cultures should be taught and tolerance education should be conducted using methods such as drama and theatre. According to the teachers, after receiving tolerance education, the students should have empathy, be respectful for diversities, considerate, confident, patient, obey the rules, have communication skills and a broad perspective. With regard to tolerance, they reported to talk mostly about events emerging in the classroom during their lessons. As the guidance teachers, they talked about tolerance, and organized book activities and competitions towards tolerance. About the problems encountered in tolerance education, they reported that the students had egocentric behaviours, prejudices,

behaviours prone to violence, were not considerate towards inclusive students, and all these were a problem for tolerance; the families with low levels of education and making pressure on their children was another problem; above all, they had problems due to the intense contents, lack of enough class time, and bureaucratic difficulties. To develop tolerance and tolerance education, the social studies teachers offered suggestions including starting tolerance education at an early age, making additions to the course syllabuses and books about tolerance, organizing seminars for families, students and teachers, teachers being democratic and model while talking about tolerance in classes, families acting consciously and being a model for their children, and using public service ads and movies.

Key Words: Social Studies, Citizenship, Value, Tolerance.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	i
DOĞRULUK BEYANI	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TABLO LİSTESİ.....	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	2
1.3. Araştırmanın Önemi.....	2
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
1.5. Araştırmanın Tanımları	4

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1.Hoşgörü.....	5
2.1.1. Hoşgörünün Tanımı.....	5
2.1.2. Hoşgörünün Önemi.....	8
2.1.3. Hoşgörünün Boyutları.....	10
2.1.4. Hoşgörü Eğitimi.....	12
2.1.4.1. Öğretim Programlarında Hoşgörü Eğitimi.....	15
2.1.4.1.1. Sosyal Bilgiler Dersi ve Hoşgörü Eğitimi.....	15
2.1.4.1.2. Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi ve Hoşgörü Eğitimi.....	20
2.1.4.1.3. Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi ve Hoşgörü Eğitimi.....	23
2. 1. 4. 2. Hoşgörü Eğitiminde Öğretmenin Rolü.....	26
2. 2. İlgili araştırmalar.....	27
2. 2. 1. Yurt İçinde Yapılmış Araştırmalar.....	27

2. 2. 2. Yurt Dışında Yapılmış Araştırmalar.....	30
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırma Deseni.....	32
3.2. Katılımcılar.....	33
3.2.1. Katılımcıların Belirlenmesi.....	33
3.2.2. Katılımcıların Özellikleri.....	34
3.3. Verilerin Toplanması.....	35
3.3.1. Görüşme Formunun Hazırlanması.....	35
3.3.2. Görüşme Kılavuzu.....	36
3.3.3. Görüşme İlkeleri.....	37
3.3.4. Görüşmelerin Yapılması.....	37
3.4. Verilerin Analiz Edilmesi.....	39
3.5. Bulguların Tanımlanması ve Yorumlanması.....	40

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Algısı	41
4.1.1. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerine Göre Hoşgörünün Anlamı	41
4.1.2. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörülü Bireyin Sahip Olması Gereken Özelliklere İlişkin Algısı.....	47
4.1.3. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörünün Sınırlarına İlişkin Algısı	57
4.1.4. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörünün Önemine İlişkin Algısı	61
4.1.5. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Algısının Gelişimini Etkileyen Etmenler	65
4.1.6. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörüyü Engelleyen Etmenlere İlişkin Algısı	71
4. 2. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü ve Eğitime İlişkin Algısı.....	80
4.2.1. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü ve Eğitim Arasındaki İlişkiye Yönelik Algısı.....	80

4. 2. 2. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitiminin İçeriğine İlişkin Algısı.....	85
4. 2. 3. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitiminin Nasıl Gerçekleştirilmesi Gerektiğine İlişkin Algısı.....	90
4. 2. 4. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitimi Sonrasında Öğrencilerin Kazanımlarına İlişkin Algısı.....	94
4. 2. 5. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörülü Öğretmenin Sahip Olması Gereken Özelliklere İlişkin Algısı	97
4.3. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitimine Yönelik Uygulamaları	102
4. 4. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Öğretim Programlarında Hoşgörüye İlişkin Algısı	115
4.4.1. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersi ve Hoşgörü İlişkisine İlişkin Algısı.....	116
4.4.2. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Öğretim Programlarında Hoşgörüye Yer Verilmesine İlişkin Algısı	117
4. 5. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitiminde Karşılaştıkları Sorunlar ve Sorunların Çözümüne Yönelik Önerileri.....	124
4. 5. 1. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitiminde Karşılaştıkları Sorunlar.....	125
4. 5. 2. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü ve Hoşgörü Eğitimini Geliştirmeye Yönelik Önerileri.....	137

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1.Sonuç	149
5.2. Tartışma.....	152
5.3.Öneriler.....	161
5. 3. 1. Uygulamaya Yönelik Öneriler.....	161
5. 3. 2. Araştırmaya Yönelik Öneriler.....	161
KAYNAKÇA.....	163

EKLER	172
Ek 1. Araştırma İzin Belgesi.....	172
Ek 2. Öğretmen Görüşme Kılavuzu.....	173
Ek 3. Öğretmen Görüşme Soruları-1.....	174
Ek 4. Öğretmen Görüşme Soruları-2.....	175
Ek 5. Öğretmen Görüşme Veri Dökümü Formu.....	176
Ek 6. Görüşme Kod Anahtarı	177
ÖZGEÇMİŞ	184

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1 Sosyal Bilgiler Dersinde Kazandırılması Hedeflenen Değerler.....	17
Tablo 2.2 Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Hoşgörü ile İlişkilendirilebilecek Kazanımlar.....	17
Tablo 2.3 Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Hoşgörü ile İlişkilendirilebilecek Kazanımlar.....	18
Tablo 2.4 Altıncı Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Hoşgörü ile İlişkilendirilebilecek Kazanımlar.....	19
Tablo 2.5 Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Hoşgörü ile İlişkilendirilebilecek Kazanımlar.....	19
Tablo 2.6 T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinde Kazandırılması Hedeflenen Değerler.....	21
Tablo 2.7 T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programında Yer Alan Hoşgörü ile İlişkilendirilebilecek Kazanımlar.....	22
Tablo 2.8 Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinde Kazandırılması Hedeflenen Değerler.....	24
Tablo 2.9 Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Öğretim Programında Yer Alan Hoşgörü ile İlişkilendirilebilecek Kazanımlar.....	25
Tablo 3.1 Öğretmenlerin Cinsiyetine, Eğitim Durumuna, Hizmet Süresine, Okuttuğu Sınıflara ve Okuttuğu Derslere İlişkin Özellikleri.....	34
Tablo 3.2 Birinci Görüşmeler Öğretmen Görüşme Takvimi.....	38
Tablo 3.3 İkinci Görüşmeler Öğretmen Görüşme Takvimi.....	38
Tablo 4.1.1 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörüye Yükledikleri Anlamlar.....	42
Tablo 4.1.2 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörülü Bireyin Sahip Olması Gereken Özelliklere İlişkin Algısı.....	47
Tablo 4.1.3 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörünün Sınırlarına İlişkin Algısı	57
Tablo 4.1.4 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörünün Önemine İlişkin Algısı.....	61
Tablo 4.1.5 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Algısının Gelişimini Etkileyen Etmenler.....	65

Tablo 4.1.6 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörüyü Engelleyen Etmenlere İlişkin Algısı.....	72
Tablo 4.2.1 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü ve Eğitim Arasındaki İlişkiye Yönelik Algısı	81
Tablo 4.2.2 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitiminin İçeriğine İlişkin Algısı.....	85
Tablo 4.2.3 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitiminin Nasıl Gerçekleştirilmesi Gerektiğine İlişkin Algısı.....	90
Tablo 4.2.4 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitimi Sonrasında Öğrencilerin Kazanımlarına İlişkin Algısı.....	94
Tablo 4.2.5 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörülü Öğretmenin Sahip Olması Gereken Özelliklere İlişkin Algısı.....	97
Tablo 4.3 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitimine Yönelik Uygulamaları	103
Tablo 4.4.1 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersi ve Hoşgörü İlişkisine İlişkin Algısı.....	116
Tablo 4.4.2 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Öğretim Programlarında Hoşgörüye Yer Verilmesine İlişkin Algısı	118
Tablo 4.5.1 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitiminde Karşılaştıkları Sorunlar	125
Tablo 4.5.2 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü ve Hoşgörü Eğitimi Geliştirmeye Yönelik Önerileri	138

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın; problem durumu, amacı, önemi, sınırlılıkları ve tanımlarına yer verilmiştir.

1. 1. Problem Durumu

Küreselleşme, göç, uluslararası ticaret ve politikalar dünyayı giderek birbirine yaklaştırmakta, ülkeler, kültürler arası sınır azalmaktadır. Meydana gelen temel siyasal, kültürel ve sosyal değişiklikler farklı yaşam tarzlarının belirginleşmesine, geleneksel ve sosyal çevrenin ortadan kaybolmasına ve farklı etnik ve kültür yapıya sahip yeni toplumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak, farklı kültür, değer ve inanç sistemine sahip insanlar bir arada yaşamak zorunda kalmaktadır. Tüm bireyler bu süreçten etkilenmekte ve çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu zorlukların üstesinden gelmek, farklılıkları içinde barındıran küreselleşmiş dünyada barış içinde bir yaşamın sürdürülebilmesi sağlamak için eğitim sürecine önemli görevler düşmektedir (Weidenfeld, 2002, s.95). Eğitim yoluyla bireylere, toplumda bir arada yaşamının zorunlu olduğu ve bunun için farklılıkların bir arada barınmasının önemli olduğu bilinci verilir. Bu bilinci verilmesinde toplum tarafından benimsenen değerler büyük önem taşır. Bireylere verilecek olan değer eğitimi, bireylerin mutluluğuna, toplumsal huzura, toplumlar arası ilişkilere, barışa, kısacası tüm insanlığa daha iyi bir geleceğin sunulmasına katkı sağlayacaktır (Kolaç, 2010, s.195).

Değerlerin özümsememesinin sonucu, insanlar hem kendilerine hem de çevrelerindeki insanlara karşı olumsuz davranışlarda bulunabilmektedir. Kendinden farklı düşündüğü ve farklı inançlara sahip olduğu için, başkalarını hoşgörüyü karşılamayan, onlara karşı fiziksel baskı ve şiddet uygulayan insanlar vardır. Tüm bunlar değerler eğitiminin özellikle de hoşgörü eğitiminin gereğini ve önemini vurgulamaktadır (Doğanay, 2007, s.257).

Demokratik yönetimlerin ve demokratik kuralların işlemesi bir demokrasi kültürüne, bu kültürün de hoşgörü anlayışına dayanması gerekmektedir. Önemli olan nokta,

toplumun farklılıklara ve aykırılıklara hoşgörü ile yaklaşabilmesidir. Bu da hoşgörünün bir toplumda yaşayan bireyler tarafından benimsenmiş ve içselleştirilmiş olması ile olanaklı olabilecektir. Bu tutumun, birey temel alınarak toplumun tüm kesimine yaygınlaştırılması, sağlıklı bir hoşgörü eğitimi ile sağlanabilir (Gözübüyük, 2002, s.126-127). Birçok derste hoşgörü eğitimi gerçekleştirilebilir. İlkokul ve ortaokul programında yer alan Sosyal Bilgiler dersi ile ortaokul programında yer alan T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi hoşgörü eğitimi gerçekleştirilebilecek dersler arasında yer almaktadır. Öğrencilerin hoşgörü algısını geliştirmede öğretmenler önemli rol oynar. Öğretmenlerin, öğrencilerinin hoşgörü algısını geliştirebilmesi için kendilerinin hoşgörülü olması ve hoşgörü eğitiminde yeterli olması gerekmektedir. Bu araştırmada, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısı ile hoşgörü eğitime yönelik görüşleri ve uygulamaları belirlenecektir.

1. 2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısını ve hoşgörü eğitimine ilişkin görüşlerini ile uygulamalarını incelemektir. Bu amaçla şu sorulara yanıt aranacaktır:

1. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısı nedir?
2. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü eğitimine ilişkin algısı nedir?
3. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin derslerde hoşgörü eğitimi ile ilgili gerçekleştirdiği uygulamalar nelerdir?
4. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü eğitiminde karşılaştıkları sorunlar nelerdir?

1. 3. Araştırmanın Önemi

Bilgi çağının ve küreselleşmenin etkisiyle insanlar teknolojiyle daha çok ilgilenmektedir. Bu nedenle, insanlar değerlerden uzaklaşmakta ve insanlar arasındaki yardımlaşma, dayanışma, hoşgörü gibi insani değerler azalmaktadır. Bunun yerini bilgisayar ortamında, birbirleriyle doğrudan temasa girmeden

gerçekleşen faydacı ilişkiler almakta, değerler belirleyici olma niteliği önemli ölçüde kaybolmaktadır. Şiddetin, yoksulluğun ve sömürgeciliğin giderek artması, insani değerlerden uzaklaşıldığını gösteren işaretler olarak karşımıza çıkmaktadır (Uçar, 2009, s.11). Bu nedenle bireylerin, ait olduğu toplumun değerlerini benimseyen, koruyan aynı zamanda evrensel değerlere de sahip olarak yetiştirilmesi zorunluluk haline gelmiştir. Bu bağlamda, bireylerin, kendinden farklı özellik ve kültürlere sahip bireylere, toplumlara hoşgörü ile yaklaşması sağlıklı ve huzurlu bir toplum için vazgeçilmez olduğu söylenebilir (Kolaç, 2010, s.196). Birbirine hoşgörü ile yaklaşan bireyler yetiştirilebilmesi için de eğitim sisteminin uygulayıcısı olan öğretmenlere büyük görev düşmektedir.

Öğretmenler, hoşgörü eğitiminde merkezî bir yere sahiptir. Bu bağlamda, öğretmenin hoşgörü eğitimi konusunda yeterli donanıma sahip olması, okullardaki hoşgörü ve bir arada yaşama kültürünün oluşmasında en önemli etkenlerdendir (Kaymakcan, 2007, s.118). Öğretmenlerin, öğrencilerine hoşgörüyle yaklaşabilmesi ve hoşgörüyle öğretebilmesi için öncelikle kendilerinin bu değeri benimsemesi gerekmektedir (Munzur, 1995, s.79). Bu bağlamda, hoşgörü eğitimini gerçekleştirecek olan öğretmenlerin hoşgörü algısı ile hoşgörü eğitimine ilişkin görüşleri ve uygulamalarının bilinmesi önem taşımaktadır. Ayrıca ilgili alan yazın incelendiğinde, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde hoşgörü eğitimi ile ilgili oldukça az çalışmaya rastlanmış, Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinde hoşgörü eğitimi ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan bakıldığında da araştırmanın Sosyal Bilgiler eğitimi alanına katkı getireceği düşünülmektedir.

1. 4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Algısı ve Hoşgörü Eğitimine Bakışı” isimli tez çalışması, Eskişehir il merkezinde devlet ve özel ilkokul ve ortaokullarda görev yapan 10 Sosyal Bilgiler öğretmenin hoşgörü ve eğitimine ilişkin görüşleri ile sınırlıdır.

1. 5. Araştırmanın Tanımları

Sosyal Bilgiler: “Hemen her bakımdan değişen ülke ve dünya koşullarında bilgiye dayalı karar alıp problem zebilen etkin vatandaşlar yetiştirmek amacıyla sosyal ve beşeri bilimlerden aldığı bilgi ve yöntemleri kaynaştırarak kullanan bir ğretim programı” (ztrk, 2007, s.24).

Vatandaşlık: “Teşkilatlanmış bir toplumda yaşayan bireylerin sosyal kurallarla belirlenmiş hak ve ödevlerine, birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarına, toplumdaki çeşitli kurum ve kuruluşlarla olan ilişkilerine ait bilgiler veren öğreti dalı” (Duman, Karakaya ve Yavuz, 2003, s.7).

Değer: “Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” (Türk Dil Kurumu, 2013)

Hoşgörü: “Başkalarının düşünce ve kanılarını hoş görme, onların da geçerliliklerine karşı tepki göstermeme; başkalarının düşünce ve kanılarını özgürce dile getirmesini ve düşüncelerine göre yaşamasını hoş görme tutumu” (BSTS, Felsefe Terimleri Szlg, 1975).

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2. 1. Hoşgörü

2. 1. 1. Hoşgörünün Tanımı

Hoşgörü soyut bir kavram olduğu için, her insan, belli bir çerçevede de olsa hoşgörü kavramına başkasından farklı bir anlam yüklemektedir (Başaran, 1995, s.47; Kepenekçi, 2004, s.252; UNESCO, 1994, s.22). Hoşgörü kavramının eğitimle ilişkisini belirlemek ve de hoşgörü kavramını eğitimin konusu yapmak için, bu soyut kavrama hangi anlamların yüklendiğini somutlaştırmak gerekir (Başaran, 1995, s.47).

Alan yazında hoşgörüye ilişkin birçok tanım yer almaktadır. İngilizcede karşılığı “tolerance” olan hoşgörü, Felsefe Terimleri Sözlüğü’nde “Başkalarının düşünce ve kanılarını hoş görme, onların da geçerliliklerine karşı tepki göstermeme; başkalarının düşünce ve kanılarını özgürce dile getirmesini ve düşüncelerine göre yaşamasını hoş görme tutumu” (BSTS, Felsefe Terimleri Sözlüğü, 1975) olarak tanımlanmıştır. Gözübüyük (2002, s.40), hoşgörüü “Bir toplumda tüm farklılıklara rağmen bir arada yaşamayı mümkün kılan, karşılıklı sevgi, saygı, güven ve anlayış esasına dayalı olarak kurulan fonksiyonel bir iletişim süreci” biçiminde tanımlar. Kavcar’a (1995, s.1) göre hoşgörü, “Savundukları görüşler ve açığa vurdukları duygular bizimkilerle çelişen kimseleri sabırla karşılama, hoş görme” demektir. Başaran (1995, s.49) hoşgörüü, “İnsanın karşısındaki insanla etkileşirken onunla eş duyum içinde olmaya; etkileşim konusunda onun algılarını tanımaya çalışması; böylece ona tepkide bulunması; ve ona belli bir sınır içinde kusurluluk hakkı tanınması” olarak tanımlamıştır. Özdoğan (1995, s.63) ise hoşgörüü; “Başkalarının kendisinden farklı düşünme ve yaşama biçimleri olmasını kabul eden kimsenin tutumu” biçiminde tanımlamaktadır. Keleş’e (Keleş, 1995, s.73) göre hoşgörü, “Kişinin kendi düşünce ve değer yargılarına uymayan düşüncelere ve değer yargılarına sahip kişilerin haklarına saygılı olması” biçiminde tanımlamıştır. Bozkurt (1995, s.171)’a göre hoşgörü, “İnsan olma sürecinde, başka davranış ve biçimleri yadırgamaması,

yadsımaması” diye tanımlanabilir. Ateş (2007, s.50) için hoşgörü “Bir insanın, farklı inançları, düşünceleri, değerler sistemi, yaşam biçimi olan insanlara karşı sevecen bir tahammül içinde olması” demektir. Laik (1996, s.41) ise, hoşgörüyü, “Savundukları görüşleri ve açığa vurdukları duyguları bizim görüş ve duygularımızla çelişen kimseleri sabırla karşılama” olarak açıklamıştır. Köknel (1996, s.67) de hoşgörüyü, “İnsanların birbirinden ayrı, farklı duygu, düşünce, davranış, tutum, eylem biçimleri olabileceğini bilmek ve kabul etmek” olarak tanımlamıştır. Yurt dışı alan yazında da hoşgörü “Aynı toplumda yaşayan farklı görüş ve özelliklere sahip birey ve grupların barış içinde bir arada yaşamasına olanak sağlayan sosyal bir erdem ve siyasi bir prensip” (Pasamonik, 2004, s.206), “Dünyadaki farklı kültürel zenginliği kabul etme, takdir etme ve bu çeşitliliğe saygı duyma” (UNESCO, 1995, s.9) ve “Bireyler, topluluklar ve uluslararası farklılıkların dünyayı zenginleştiren çeşitliliğin kaynağı olduğunu kabul etmek” (O’donnell, 1995, s.33) olarak tanımlanmaktadır.

Alan yazındaki hoşgörü tanımları incelendiğinde, bir arada yaşamının gereği olan karşılıklı saygı, anlayış ve empatinin vurgulandığı görülmektedir. İnsanların birbirlerine ihtiyaçları vardır ve bu nedenle insanlar bir arada yaşamak zorundadır. Hoşgörü, farklılıkların barış ve huzur içinde bir arada yaşamasını mümkün kılan önemli bir değerdir.

Hoşgörüye ilişkin tanımlardan da anlaşılacağı gibi, hoşgörü farklılıkların bir uyumudur. Hoşgörü, ahlaki bir vazife olmanın yanında siyasal ve yasal bir gereksinimdir. Barış ortamının gerçekleşmesini mümkün kılan hoşgörü, savaş kültürünün yerini barış kültürünün almasına önemli katkılar sağlar (UNESCO, 1995, s.9). Farklılıkların uyumunu sağlayan hoşgörü demokratik toplumların barış ve uzlaşma içinde yaşamasını sağlayan temel değerlerden biridir.

Hoşgörünün öğelerini sevgi, saygı, güven ve anlayış olarak sıralamak mümkündür (Gözübüyük, 2002, s.38). Eğitim için önemli olan hoşgörünün bu öğeleri sayesinde, sosyal ilişkilerde bir kaynaşmanın ortaya çıkmasını olanaklı kılacaktır. Bu kaynaşma sağlandığı zaman hoşgörünün evrensel ilkeleri ortaya çıkar. Hoşgörünün evrensel olan bu ilkeleri arasında; bütünleşme, özgürlük, adalet, eşitlik, dayanışma, fikir alış-verişi ve denetim gibileri sayılabilir. Bu bağlamda hoşgörü bir anlayış ve hayat biçimidir (Büyükkaragöz ve Kesici, 1996, s.354).

Hoşgörünün temelinde, empati, huzur, güven, işbirliği ve sosyallik vardır (Khitruk ve Ulianova, 2012, s.23). Çağımızın önemli değerlerinden biri olan hoşgörünün gerekliliği sosyal hayatın her kesitinde hissedilmektedir. Bir arada yaşanan kişilerle, uyumlu ve sağlıklı iletişim kurabilmenin zeminini oluşturan hoşgörü, güven ve saygının egemen olduğu bir hayat sürdürebilmenin en temel unsurlarındandır. Bir arada yaşamının getirdiği sorunların üstesinden gelebilmek için de hoşgörüye ihtiyaç vardır (Tatar, 2009, s.74).

Hoşgörü kimi zaman bireyler tarafından yanlış anlaşılan ve uygulanılan bir kavram olabilmektedir. Doğal olarak herkes aynı düşünce, duygu ve inançlara sahip değildir. Bu gerçeğin farkında olmak ve farklılıkları kabul etmek büyük bir erdemdir. Farklı olan duygu ve düşünceleri olağan karşılamak, onları özgürce dile getirme olanağı tanımak, hoşgörünün ön koşuludur (Kavcar, 1995, s.1-2). Öncelikle, hoşgörülü olmak başkalarının görüş, düşünce ve ilkelerine saygılı olmaktır, farklılıkların olabileceğini kabul etmektir. Ancak bireylerin, farklılıkları kabul ederken, kendi kişisel görüş düşünce ve ilkelerinden vazgeçmesi ve onları önemsiz sayması beklenmemelidir (Kuçuradi, 1996a, s.165-167).

Hoşgörü başkasının görüşünü anlamak ve karşıt görüşleri dinleyerek onları hoş görmektir. Hoşgörü kayıtsızlık, boş verme, ciddiyetsizlik olarak algılanmamalıdır. Hoşgörü olgun, kişiliği gelişmiş, kendine güvenen bir ruh davranışıdır (Doğan, 1995, s.129). Hoşgörü, her şeyi görmezlikten gelme, aldırış etmeme, umursamazlık olarak da algılanmamak gerekir. Hoşgörü böyle algılandığında sorumsuzluk, disiplinsizlik ve karmaşa ortaya çıkabilir (Kavcar, 1995, s.1-2; Şahin, 2011, s.77). Ayrıca, hoşgörü tek taraflı bir iletişim tarzı da olmamalıdır. İletişim sürecinde bir kişinin sürekli hoşgörü bekleyen, diğerinin ise hoşgörü göstermek zorunda kalan durumuna düşmemesi önemlidir (Tatar, 2009, s.70).

Yanlış davranışlara gösterilen hoşgörü, yanlışın yerleşmesine neden olur ve bu noktada hoşgörü anlamını yitirir. Sınırsız bir hoşgörünün değil, akılcı ve gerekçi bir hoşgörünün gerekliliği bilinciyle yetişecek kuşaklar, daha uygar toplumları yapılandıracaktır (Munzur, 1995, s.82). Bu nedenle, hoşgörünün sınırları belirlenmesi önem taşımaktadır. (Akbaş, 1995, s.11; Başaran, 1995, s.55; Canto-Sperber, 1996, s. 176; Gürkaynak, 1995, s.33; Kavcar, 1995, s.2; Kuçuradi, 1996a, s.164; Pasamonik, 2004, s.207; Tezcan, 1995, s.192). Alan yazında hoşgörünün

sınırları belirlenmiş ve hoşgörülü olunmaması gereken davranışlar şöyle ifade edilmiştir (Başaran, 1995, s.54):

- Hoşgörü demokratik yönetimle yönetilen ortamda bulunabilir ve gelişebilir. Demokrasiyi kaldırmaya yönelik girişimlere hoşgörü olamaz.
- Hoşgörünün kaynakları olan düşünme, düşünce, vicdan, irade ve eylem özgürlüklerini kaldırmaya, yasaklamaya, kısıtlamaya ve sınırlandırmaya yönelik eylemlere karşı hoşgörü olamaz.
- İnsanların yüzyıllar süren savaş ve savaşlarıyla kazandıkları hakları elinden alınmaya yönelik uygulamalara karşı hoşgörü olamaz.
- İnsanlığın binlerce yıldan beri yaratıcılıklarını simgeleyen kültürel; toplumsal ve törel değerleri geliştirmeye yönelik olmayan ama yıkmaya yönelik olan girişimlere karşı hoşgörü olamaz.
- İnsanın inanç özgürlüğünü elinden almaya, insanın insana zarar vermesine yönelik eylemlere karşı hoşgörü olamaz.

Alan yazında belirtildiği gibi, temel hak ve özgürlükleri kısıtlayan davranışlara, ülke için tehdit oluşturan durumlara, toplumsal huzuru ve barışı tehlikeye sokacak eylemlere karşı hoşgörü gösterilmesi toplum içinde kargaşa ortamının doğmasına neden olabilir. Bu yüzden hoşgörünün sınırları iyi çizilmelidir.

Kime, nerede, ne zaman, hangi durumda hoşgörü ile bakılması gerektiği ölçüsü, birey ve toplum hayatı bakımından oldukça önemlidir. Bu konuda eğitime, eğitim-öğretim kurumlarına ve özellikle de öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Çünkü bir erdem olan hoşgörüyü genç bireylere benimsetip yerleştirecek olan etkili süreç eğitimidir ve bu süreçte öğretmenin rolü büyüktür (Akbaş, 1995, s.11).

2. 1. 2. Hoşgörünün Önemi

Demokrasinin temel değerlerinden biri olan hoşgörü (Güven ve Akkuş, 2004, s.218; Kavcar, 1995, s.3; Tezcan, 1995, s.193; Weidenfeld, 2002, s.96), demokratik toplumların önemli bir özelliği olarak değerlendirilmektedir ve bu nedenle demokratik toplumlarda önem taşıyan kavramlardan biri de hoşgörü kavramıdır (Colesante ve Biggs, 1999, s.186; Yürüşen, 1996, s.11; Widmalm, 2005, s.233).

Hoşgörü insanlığın devamı için bir koşuldur (O'donnell, 1995, s.33) ve evrenseldir. İnsanların siyasi görüşü, dili, dini inancı, dünya görüşü, kültürel kimliği ne olursa olsun hoşgörü herkes için gereklidir (Karataş, 1995, s.21). Hoşgörü, özellikle günümüz dünyasında insana özgü, insanı yücelten en önemli erdemlerden biridir (Canto-Sperber, 1996, s.175; Kavcar, 1995, s.1; Pasamonik, 2004, s.208; Ricoeur, 1996, s.161; Widmalm, 2005, s.233). Hoşgörünün özünde anlayış gösterme, anlayışla karşılama yatar (Kavcar, 1995, s.1).

Hoşgörülü olma iyi vatandaş olma ile yakından ilgilidir. İyi vatandaş, haklarını ve sorumluluklarını bilen, başka insanların haklarına ve özgürlüklerine hoşgörü ile yaklaşabilen kişidir. Hoşgörü, iyi vatandaşın sahip olması gereken bir erdemdir (Pasamonik, 2004, s.208). Hoşgörülü bir birey, sevgiye, alçak gönüllülüğe, barışa, adalete ve erdem ilkelerine önem verir (Çubukçu, 1995, s.115). Hoşgörülü birey, geniş bir bakış açısına sahip, önyargısız, farklı görüş ve düşüncelerin olabileceğini kabul eden ve bu farklılıklara anlayış gösterip saygı duyan kişidir.

Hoşgörünün az olduğu ya da olmadığı toplumlarda insanlar bu durumdan olumsuz etkilenebilir. Çünkü hoşgörüden yoksun bireylerden oluşan toplumlarda; demokrasi, bilim ve bilimsel düşüncenin gelişmesi zordur (Gündüz, 1995, s.14). Bu nedenle, toplumların varlığını ve gelişmesini sürdürebilmesi açısından da hoşgörü önem taşımaktadır.

Hoşgörü, evrensel insan hakları ve bireylerin temel özgürlüklerinin tanınmasını sağlayan bir değerdir. Hoşgörü bireyler, gruplar ve devletler tarafından uygulanır. Hoşgörü, ulusal ve uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan standartları da doğrulamaktadır. (UNESCO, 1995, s.10). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin (1948) 26. maddesinde, "Eğitimin bütün uluslar, ırk veya din toplulukları arasında anlayışı, hoşgörüyü ve dostluğu özendirilmesi ve Birleşmiş Milletlerin barışın sürdürülmesi yolundaki çalışmalarını geliştirmesi" vurgulanmıştır. Türkiye'de de, 1982 Anayasası ve 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde hoşgörüye yer verilmiştir. 1982 Anayasası'nın 10. maddesinde "Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu belirtilmiş ve 14. maddesinde de demokratik düzeni ortadan kaldıracak, temel hak ve özgürlükleri yok edecek, ayrımcılığa yol açacak davranışların hoşgörü ile karşılanamayacağı vurgulanmıştır.

1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 29. maddesinde ise “Çocuğun anlayış, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda yaşamının sorumluluklarını üstlenecek şekilde hazırlanması” hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.

Bireyler, kapalı ve tek tip toplumlarda yaşadığı zaman, onların hoşgörüye ihtiyaçları olmayabilir; çünkü bu durumda hoşgörü ile karşılanacak şey oldukça azdır. Ancak, dünyadaki çoğu toplum için böyle bir durum neredeyse söz konusu değildir (Rice, 2009, s.562). Bu bağlamda hoşgörü anlayışı, her zaman ve her toplumda genel geçerliliği olan bazı kurallara uyularak mümkün olacaktır. Bu kuralları şu şekilde özetlemek mümkündür (Tatar, 2009, s.71-72):

- Toplum bireyelerine düşüncelerini özgürce açıklayabilme fırsatı tanıma.
- Temel hak ve özgürlüklere karşılıklı olarak saygı göstermeyi prensip haline getirme.
- Karşıdaki insanı dikkatli ve önyargısız bir şekilde dinleme, görüşleri paylaşılmasa bile kendini onun yerine koyarak duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışma.
- Kendi görüş ve düşüncelerini önyargısız olarak ortaya koyma.
- Üzerinde görüş birliği bulunmayan konularla ilgili problemlerin çözümünde tüm önerileri ciddiyetle değerlendirme.
- Düşünce ve uygulamalarda ortak paydalar aramaya çalışma.

2. 1. 3. Hoşgörünün Boyutları

Evrensel bir değer olan hoşgörünün boyutları, araştırmacılar tarafından sorgulanmakta ve tartışılmaktadır. Hoşgörünün boyutlarına ilişkin alan yazında farklı sınıflamalar yapıldığı görülmektedir. Bu sınıflandırmalardan birisini Vogty (1997'den aktaran Colesante ve Biggs, 1999, s.189), araştırmacıların kendi tasarımlarını belirlemeleri için hoşgörü ile ilgili üç geniş alan önermiştir. Bunlar siyasi hoşgörü, ahlaki hoşgörü ve sosyal hoşgördür. Siyasi hoşgörü geniş bir alandır ve demokrasinin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan unsurlardan biridir. Siyasi hoşgörü, kamusal alanda bireylerin farklılıklara karşı saygılı olması ile ilgilidir (Vogty, 1997'den aktaran Colesante ve Biggs, 1999, s.189). Toplumsal barış ve huzurun sağlanması, hoşgörüye dayalı siyasal bir yapıyı kurabilmekle olanaklı olabilir. Hoşgörü, bir toplumsal yapıda gelişim ve ilerlemenin de temel anahtarıdır. Bu bakımdan hoşgörü, gelişme ve atılım demektir; daha iyiyi, daha güzeli arama

çabası demektir (Şener, 1995, s.82). Siyasal hoşgörü, kamu hayatını yöneten kuralların uygunluğu ile ilgilidir (Colesante ve Biggs, 1999, s.191) ve siyasette hoşgörü son derece önemlidir. Çünkü siyaset, siyaset kurumları ve siyasetçiler toplumun gözü önündedirler. Siyasette hoşgörünün sağlanamaması, toplumun diğer kesimlerinden de hoşgörünün gelişimini olumsuz etkiler. Bu yüzden, siyasette hoşgörüyle hakim kılmak gerekir (Karataş, 1995, s.21).

Ahlaki hoşgörü, bireylerin kendilerine özgü olan davranışlarını ve düşüncelerini saygı ile karşılamaktır (Vogty, 1997'den aktaran Colesante ve Biggs, 1999, s.189). İnançlar, düşünceler çeşitlidir. Herkes düşüncesine göre seçtiğine ve kabul ettiğine inanır (Doğan, 1995, s.129-130).

Sosyal hoşgörü, bireylerin etnik köken gibi doğuştan edindikleri ve de bulunduğu toplumda konuşulan dil gibi sonradan edindikleri özelliklerinin saygı ile karşılanmasıdır (Vogty, 1997'den aktaran Colesante ve Biggs, 1999, s.189).

Hoşgörünün boyutlarına ilişkin bir başka bakış açısı da, toplumlarda kendini en çok gösteren hoşgörüsüzlük alanlarını temel almıştır. Bunlar ırkçı hoşgörüsüzlük, cinsel hoşgörüsüzlük ve dinsel hoşgörüsüzlük şeklinde göstermektedir. İrkçi hoşgörüsüzlük, çok ırklı bir toplumda ortaya çıkabilen ve genellikle bir toplumdaki egemen çoğunluktan fiziki görünümüleriyle hemen ayırt edilebilenlere yönelik hoşgörülü olmayan tutumları içermektedir. Bir diğer hoşgörüsüzlük türü olan dinsel hoşgörüsüz, kişilerin ve toplumların kendileriyle aynı dinden olmayanlara karşı gösterdiği hoşgörüsüzlük türüdür. Cinsel hoşgörüsüzlük ise, hoşgörüsüzlüğün kendini güçlü bir biçimde hissettirdiği bir başka hoşgörüsüzlük alanıdır. İnsan hayatının belirleyici unsurlarından biri olan cinselliğin, algılanış ve yaşanış tarzları, aynı toplum içinde de, toplumdan topluma da büyük farklılıklar ve çeşitlilikler göstermektedir (Yürüşen, 1996, s.19-25).

Yürüşen (1996, s.21-22), ayrıca hoşgörüyle negatif ve pozitif olmak üzere ikiye ayırmıştır. Negatif hoşgörüyle "Yasalarda herhangi bir azınlığa yönelik engelleme ya da ayrımcılık hükümlerinin bulunmaması", pozitif hoşgörüyle ise, "Egemen çoğunluk içindeki azınlık gruplarının azınlık olmaktan kaynaklanan dezavantajlarını telafi etmeye yönelik yasal destek" olarak açıklamıştır.

Hoşgörünün boyutlarıyla ilgili sınıflamalara bakıldığında, bu sınıflamaların siyasi, dini, ahlaki, cinsel ve ırksal açıdan farklılıklarla ilgili olduğu görülmektedir. Bu farklılıklara karşı saygıyı geliştirmek, farklılıkların zenginlik olduğunu bireylere benimsetmek ve insanların bir arada barış ve huzur içinde yaşamasını sağlamak için hoşgörü eğitiminin önemli olduğu düşünülmektedir.

2. 1. 4. Hoşgörü Eğitimi

Sağlıklı bir toplum için, eğitimin önemli bir görevi de öğrenciler arasında arkadaşlık bağlarının güçlenmesini sağlamak, öğrencilerin paylaşmayı ve uzlaşmayı öğrenmelerine yardımcı olmak, öğrencilerin birlikte dostça ve hoşgörü içinde yaşamalarını sağlamaktır (Gündüz, 1995, s.14). Bunun için de öğrenciler arasında bir hoşgörü kültürü oluşturmak gerekmektedir. Hoşgörü kültürü oluşturmak için öncelikle yapılması gereken şey ise, hoşgörünün eğitimde bir ilke olarak benimsenmesi ve yeni yetişen bireylerin bu ilke doğrultusunda eğitilmeleridir (Yılmaz, 2004'ten aktaran Tatar, 2009, s.74).

Hoşgörünün yaşanılarak kazanılacağı ortam, demokrasiyle yönetilen aile, toplum ve okuldur. Hoşgörü demokrasinin, demokrasi de hoşgörünün olmaz ise olmaz koşullarıdır. Çocuklar, demokratik bir ortamda hoşgörü bir ürün olarak kazanır ve başkalarıyla iyi ilişkiler kurmada bu ürünü bir araç olarak kullanılır (Başaran, 1995, s.52-55).

Eğitim, hoşgörü üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir (Colesante ve Biggs, 1999, s.190). Hoşgörü eğitiminin amaçlarından biri, sosyal adaleti sağlayabilen bir dünya düzeninin oluşturulmasına katkı sağlayacak stratejiler hakkında öğrencilere yardımcı olmaktır (Şahin, 2011, s.78). Hoşgörü eğitimi sayesinde bireyler, fikirlerin serbestçe ifade edilebilmesinin gerekli olduğunu, farklı olmanın da kötü, olumsuz ya da tehlikeli olmadığını öğrenir (Gürkaynak, 1995, s.35).

Hoşgörü eğitiminin ilk adımı, bireylere ortak olan temel hak ve özgürlükleri, demokrasiyi öğretmektir. Çünkü hoşgörü, demokrasinin önemli bir fonksiyonudur. Bir bakıma hoşgörü eğitimi, demokrasi eğitimidir (Weidenfeld,2002, ss.96-97). Ayrıca hoşgörü eğitimi, genç insanların bağımsız yargılama, eleştirel düşünme ve

etik olarak akıl yürütme becerilerinin gelişmesine yardımcı olmalıdır (UNESCO, 1995, s.12).

Hoşgörü, vatandaşlık eğitiminin de önemli bir ögesidir (Weidenfeld,2002, s.101). Sorumlu ve ahlaki yargılara sahip bireyler yetiştirmek için vatandaşlık eğitiminde hoşgörüye yer verilmelidir (Colesante ve Biggs, 1999, s.185). Hoşgörünün, dünya genelinde benimsenmesi için uzun yıllardır çaba sarf edilmektedir. İnsan haklarının hayata geçirilmesi, demokrasinin, ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamların gelişmesi hoşgörüyle sağlanan eğitimden geçmektedir. Bu noktada, hoşgörü eğitimi, insan haklarının en başında temel bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Hoşgörü eğitiminin verilemeyişinin veya farklı verilmişinin, dünyadaki dengesizlikleri daha arttıracığı endişesi doğmaktadır (Dağlı, 1995, s.41).

Hoşgürsüzlük, öğrenilmiş bir davranıştır ve bu davranış, eğitimin önemli bir hedefi olan hoşgörü eğitimi yoluyla değiştirilebilir (Şahin, 2011, s.78). Eğitim hoşgürsüzlüğün en iyi çaresidir ve hoşgörünün yapılandırılmasında en temel kurum okuldur (UNESCO, 1994, s.22). Hoşgürsüzlüğün göstergelerinin bilinmesi, etkili hoşgörü eğitiminin önemli bir boyutudur. Bazı durumlarda hoşgürsüzlük davranışı sergileyenler, bunun bilincinde olamamaktadır. Bu nedenle, hangi eylem ve davranışların hoşgürsüzlük olarak değerlendirileceği konusundaki ölçütlerin bilinmesi gerekmektedir (Kaymakcan, 2007, s.118).

Hoşgürsüzlük, bireyin kendi grubunu, inanç sistemini, davranışlarını diğerininkinden üstün görmedir. Hoşgürsüzlük hayatı olumsuz etkileyen sosyal bir hastalıktır, şiddettir (UNESCO, 1994, s.15). Hoşgürsüzlük diğer bireylerin haklarını ya da özgürlüklerini tehdit eder (Widmalm, 2005, s.239).

Hoşgürsüzlüğü önlemek için, kültürel, sosyal, ekonomik, siyasi ve dini kaynakların tümü ele alınmalı, sistematik ve akılcı olarak hoşgörü eğitimi gerçekleştirilmelidir. Eğitim politikaları ve programları, farklı etnik, sosyal, kültürel, dini ve dilsel kökene sahip gruplar ve uluslararası dayanışma, anlayış ve hoşgörünün gelişmesine katkı sağlamalıdır ve de hoşgörü eğitimi bir zorunluluk olarak görülmelidir (UNESCO, 1995, s.12). Günümüzde bazı hoşgürsüz davranışlar UNESCO (1994, ss.19-20) tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

Cinsiyet ayrımcılığı:	İnsan hakları ve toplumsal yaşama katılım konusunda kadınları hariç tutan politikalar ve davranışlar ile erkeklerin insan olarak kadınlardan daha üstün olduğuna inanmak
İrkçılık:	Bazı grupların kendi ırklarını diğerlerinden üstün olduğunu iddia etme
Etnik merkezcilik:	Kendi dilini ve kültürünü diğer kültürler arasında üstün tutma.
Ulusalçılık:	Kendi ulusunu diğer uluslardan üstün görme.
Faşizm:	Devletin vatandaşlarının farklı düşüncelerini ve çeşitliliğini yok sayması ve vatandaşlarının hayat tarzlarını kontrol altına alma yetkisine sahip olması
Yabancı düşmanlığı:	Yabancıları ve onların kültürünü sevmeme ve onlardan korkma. Yabancıların topluma zarar vereceği inancı.
Emperyalizm:	Bazı insanların zenginliklerini ve kaynaklarını kontrol altına alıp onlara boyun eğdirmeye.
İstirmar/Sömürü:	İnsanların zamanlarının ve emeklerinin karşılığını vermeksizin kullanılması. Kaynakların ve doğal çevrenin tedbirsiz ve savurgan kullanımı
Dini baskı:	Belli bir inancının değerlerini diğer inançların değerlerinden üstün görme, zorlama.

Yazılı ve görsel basındaki olumsuz örnekler toplumsal hoşgörünün gelişmesini etkileyen önemli bir etmendir. Yazılı ve görsel basında eğlence haberlerinde, çizgi filmlerde sergilenen şiddet içerikli görseller ve sergilenen davranışlar, çatışmaları ve farklılıkları nasıl ele alacağını bilemeyen gençleri olumsuz etkileyebilmektedir. Eğitimciler hoşgörüyü ve başkalarına saygıyı geliştirmek için derslerinde yazılı ve görsel basından örnekler yer vermeli ve öğrencilerin bu görseller ve davranışlara karşı farkındalık kazanmaları sağlanmalıdır. Eğitimciler hoşgörü eğitimiyle öğrencilere yardımcı olmalıdır (UNESCO, 1994, s.22)

Hoşgörü eğitiminde, demokrasi, barış, uyumsuzlukların barışçı yollarla çözülmesi, işbirliği, katılım, iletişim becerilerine sahip olma, sivil toplum tutumları geliştirme, hak ve sorumluluklara sahip çıkabilme, esneklik, gibi hoşgörü için gerekli olan beceriler kazandırılabilirse, hoşgörülü insanlar yetiştirilmesi başarılı olacaktır (Gürkaynak, 1995, s.38). Hoşgörü eğitimi, şiddet ve dışlamalara neden olan hoşgörüsüzlüğü oluşturan kültürel, sosyal, ekonomik, siyasal ve dinsel kaynaklara da yönelmelidir. Ayrıca eğitim programları, dayanışmaya, toplumda etnik, sosyal, kültürel ve dinsel ayrımcılığın yok edilmesine yönelik olmalıdır (Topuz, 1996, s.145).

Paylaşımçı, eşitlikçi, saygılı, farklılıkları kabul eden ve barışçı gençlerin yetiştirilebilmesi için hoşgörü ile ilgili kavramların çocuklara benimsetilmesi gerekmektedir (Tatar, 2009, s.75). Hoşgörü, toplumun eğitim, kültürel, yasal ve tüm diğer boyutlarının içine katılırsa çocuklar tarafından benimsenmesi mümkün olacaktır (Rice, 2009, s.568).

Her bir öğrenci, farklı özelliklere sahiptir ve bu nedenle öğrencilerin hepsini kapsayıcı bir eğitim gerçekleştirilmelidir. Bu eğitimin gerçekleştirilebilmesinde, hoşgörünün önemli bir yeri vardır (Khitruk ve Ulianova, 2012, s.23). Hoşgörü eğitimi, ailenin, okulun ve toplumun önemli bir görevidir. Çocuklar, din, kültür, ırk gibi kendinden farklı özellikleri olan bireylere karşı hoşgörülü olarak yetiştirilmelidir (Almond, 2010, s.131). Bunu sağlamak için de, eğitimde farklı din ve yaşam tarzlarına yer verilebilir. Ayrıca, eğitimde, resim, müzik ve drama gibi farklı yöntemlerin kullanımı da hoşgörüyü geliştirmede etkili olabilir. (Hansen, 2011, s.125). Hoşgörü, öğrenci kimliğinin en önemli unsurlarından biridir. Bu nedenle öğrenci, yabancı kültürlerle karşı açık ve önyargısız olmalıdır (Thompson, 2010, s.347). Bu da ancak, iyi planlanmış bir hoşgörü eğitimi gerçekleştirilebilir.

2. 1. 4. 1. Öğretim Programlarında Hoşgörü Eğitimi

2. 1. 4. 1. 1. Sosyal Bilgiler Dersi ve Hoşgörü Eğitimi

Sosyal Bilgiler dersi ilköğretim ve ortaokul programında yer alan ve haftada üç saat okutulan zorunlu bir derstir. Sosyal Bilgiler “İlköğretim okullarında iyi ve sorumlu vatandaş yetiştirmek amacıyla, sosyal bilimler disiplinlerinden seçilmiş bilgilere dayalı olarak, öğrencilere toplumsal yaşamla ilgili temel bilgi, beceri, tutum ve değerlerin kazandırıldığı bir çalışma alanı” olarak tanımlanabilir (Erden, Tarihsiz, s.8). Eğitim kurumlarını en önemli amaçlarından biri, öğrencilerini yaşadığı topluma yararlı, iyi, sorumlu birer vatandaş olarak yetiştirmektir. Öğrencileri bu amaca ulaştırmada, onlara ilk temel bilgileri kazandırmak için ilköğretim ve ortaokul programlarına Sosyal Bilgiler dersi konmuştur (Sözer, 2008, s.48).

Sosyal Bilgiler, sosyal ve insanla ilgili olan bilimlerin içerik ve yöntemlerinden yararlanarak, insanın fiziksel ve sosyal çevresiyle etkileşimini zaman boyutu içinde

ele alan ve küreselleşen bir dünyada yaşamla ilgili temel demokratik değerlerle donatılmış, vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan bir çalışma alanıdır (Doğanay, 2002, s.20). Sosyal Bilgiler, vatandaşlık becerilerini geliştirmek için sosyal bilimler ve beşeri bilimlerin birleştirilmiş çalışmasıdır. Çok disiplinli bir doğası olan Sosyal Bilgiler, insan davranışına odaklanır (Welton ve Mallan, 1999, s.9).

Sosyal Bilgiler dersi aracılığıyla öğrencilere, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı; laik, demokratik, çağdaş değerleri benimseyen ve koruyan bireyler olarak yetişebilmeleri için temel olan bilgiler verilir. Ayrıca öğrencilere, Atatürk'ün "Ulusal kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkarma" idealini gerçekleştirme bilinci kazandırılır (Sözer, 2008, s.48). Bu sayede öğrenciler, haklara ve özgürlüklere saygılı, farklılıkları hoşgörü ile karşılayan, duyarlı bireyler olarak yetişeceklerdir.

Sosyal Bilgiler dersinin en temel amaçlarından biri, bireylere demokratik yaşamın gereği olan değerleri benimsetmektir. Hoşgörü, bu değerlerin en önemlilerindedir. Demokrasi ve hoşgörü, birbirinin nedeni ve sonucudur. Öğrenci demokratik bir ortamda hoşgörüyü bir ürün olarak kazanır ve bu ürünü başkalarıyla iyi ilişkiler kurmada bir araç olarak kullanılır (Başaran, 1995, s.55).

Sosyal Bilgiler dersi, bireye toplumsal çevresine etkin bir biçimde nasıl uyum sağlayacağını ve kendinden farklı olanlara nasıl hoşgörü ile yaklaşacağını öğretmeyi amaçlar. Demokratik yaşamın değeri de ancak bu amacın gerçekleşmesiyle anlaşılabilir (Deveci, 2002, s.5). Sosyal Bilgiler Programı, demokratik bir toplumda çocuklara çeşitli bilgi, beceri, değerler kazandırır. Bu sayede çocuklar, kendi yetenekleri doğrultusunda topluma katkı sağlarlar ve çocukların mutlu bir yaşam sürmeleri mümkün olur. (Gültekin, 2008, s.59). İlkokul dördüncü sınıf ve ortaokul beş, altı ve yedinci sınıflarda haftalık üç saat okutulan Sosyal Bilgiler Öğretim Programının vizyonu (MEB, 2013a);

Sosyal Bilgiler Öğretim Programının vizyonu; 21. yüzyılın çağdaş, Atatürk ilkeleri ve inkılaplarını benimsemiş, Türk tarihini ve kültürünü kavramış, temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen (eleştirel düşünen, yaratıcı, doğru karar veren), sosyal katılım becerileri gelişmiş, sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri kazanmış, sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını yetiştirmektir.

Programda dört, beş, altı ve yedinci sınıf Sosyal Bilgiler dersinde kazandırılması hedeflenen değerler verilmiş ve bu değerler öğrenme alanlarında da doğrudan verilecek değerler olarak belirtilmiştir. Programda yer alan değerler Tablo 2.1.'de gösterilmiştir 2004 Sosyal Bilgiler Dersi Programında öğrencilere kazandırılması hedeflenen değerler şunlardır (Milli Eğitim Bakanlığı-MEB, 2013a):

Tablo 2.1 Sosyal Bilgiler Dersinde Kazandırılması Hedeflenen Değerler

Estetik	Hoşgörü	Misafirperverlik
Özgürlük	Sağlıklı olmaya önem verme	Saygı
Sevgi	Sorumluluk	Temizlik
Vatanseverlik	Yardımseverlik	Dürüstlük
Adil olma	Aile birliğine önem verme	Bağımsızlık
Barış	Bilimsellik	Çalışkanlık
Dayanışma	Duyarlılık	

Tablo 2.1.'de yer alan değerlere bakıldığında, bu değerler arasında hoşgörü ve hoşgörüle ilişkili olduğu düşünülen değerler saygı, sevgi, özgürlük, barış, duyarlılık, adil olma, uzlaşmanın da yer aldığı görülmektedir.

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlerden biri olan ve değer eğitiminin önemli bir parçası olan hoşgörü değeri, programda kazanımların içinde de yer almaktadır. Bu kazanımlar tablo ile gösterilmiştir. Dördüncü sınıf Sosyal Bilgiler programında yer alan hoşgörü ile ilişkilendirilebilecek kazanımlar Tablo 2.2'de (MEB, 2013a) gösterilmiştir.

Tablo 2.2. Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Hoşgörü ile İlişkilendirilebilecek Kazanımlar

Öğrenme Alanları	Dördüncü Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Hoşgörüyle İlgili Kazanımlar
Birey ve Toplum	Bireysel farklılıkları tanır ve kabul eder. Başkalarının duygu ve düşüncelerini saygı ile karşılar.
Küresel Bağlantılar	Görsel materyallerden yararlanarak çeşitli toplumların günlük yaşamlarına ilişkin çıkarımlarda bulunur. Kendisi ile başka bir toplumdaki yaşatlarının günlük yaşamlarını karşılaştırır.

Tablo 2.2’de görüldüğü gibi, “Birey ve Toplum” öğrenme alanında hoşgörü ile ilişkili iki kazanıma rastlanmıştır. “Bireysel farklılıkları tanır ve kabul eder.” ve “Başkalarının duygu ve düşüncelerini saygı ile karşılar.” kazanımlarında, farklılıkları kabul etme ve farklılıklara saygı gösterme vurgulandığı için doğrudan hoşgörü ile ilgilidir.

Tablo 2.2.’de “Kültür ve Miras” öğrenme alanında yer alan “Millî Mücadele’nin kazanılmasında ve Cumhuriyetin ilânında Atatürk’ün rolünü fark eder.” Kazanımı, Türk büyüklerine saygı değerini; “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında yer alan “Görsel materyallerden yararlanarak çeşitli toplumların günlük yaşamlarına ilişkin çıkarımlarda bulunur.” ve “Kendisi ile başka bir toplumdaki yaşatlarının günlük yaşamlarını karşılaştırır.” kazanımları da farklı kültürleri tanıtmayı amaçladıklarından farklılıklara saygı değeri ile ilişkilendirilebilir.

Tablo 2.3. Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Hoşgörü ile İlişkilendirilebilecek Kazanımlar

Öğrenme Alanları	Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Hoşgörüyle İlgili Kazanımlar
Birey ve Toplum	Çocuk olarak haklarını fark eder.
Güç Yönetim ve Toplum	Toplumsal yaşamı düzenleyen yasaların varlığını ve önemini fark eder. Ulusal Egemenlik ve bağımsızlık sembollerine değer verir
Küresel Bağlantılar	Dünya çocuklarının ortak yönlerini ve ilgi alanlarını fark eder.

Beşinci sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan hoşgörü ile ilişkilendirilebilecek kazanımlar Tablo 2.3’te (MEB, 2013a) gösterilmiştir. “Birey ve Toplum” öğrenme alanında yer alan “Çocuk olarak haklarını fark eder.” kazanımı eşitlik değeriyle; “Güç, Yönetim ve Toplum” öğrenme alanında yer alan “Toplumsal yaşamı düzenleyen yasaların varlığını ve önemini fark eder.” kazanımı adil olma değeriyle; “Ulusal Egemenlik ve bağımsızlık sembollerine değer verir.” kazanımı da Bayrağa ve İstiklal marşına saygı değerleriyle ilgilidir. “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında yer alan “Dünya çocuklarının ortak yönlerini ve ilgi alanlarını fark eder.” kazanımı farklılıkları kabul etme ve barış değerleri ile ilişkilendirilebilir.

Tablo 2.4. Altıncı Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Hoşgörü ile İlişkilendirilebilecek Kazanımlar

Öğrenme Alanları	Altıncı Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Hoşgörüyle İlgili Kazanımlar
Birey ve Toplum	Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur
Güç Yönetim ve Toplum	Demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne sahip olunması gerektiğini savunur. Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekleri, kadın haklarının gelişimi açısından yorumlar.

Altıncı sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan hoşgörü ile ilişkilendirilebilecek kazanımların yer aldığı Tablo 2.4'e (MEB, 2013b) bakıldığında, "Birey ve Toplum" öğrenme alanında yer alan "Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur." kazanımı hak ve özgürlüklere saygı değeriyle ilişkilidir. "Güç, Yönetim ve Toplum" öğrenme alanında bulunan "Demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne sahip olunması gerektiğini savunur." ve "Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekleri, kadın haklarının gelişimi açısından yorumlar." kazanımları, özgürlük, eşitlik ve saygı değerleriyle ilişkilendirilebilir.

Tablo 2.5. Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Hoşgörü ile İlişkilendirilebilecek Kazanımlar

Öğrenme Alanları	Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Hoşgörüyle İlgili Kazanımlar
Birey ve Toplum	Doğru bilgi alma hakkı, düşünceyi açıklama özgürlüğü ve kitle iletişim özgürlüğü arasındaki bağlantıyı fark eder. Kitle iletişim özgürlüğü ve özel hayatın gizliliği kavramlarını, birbiriyle ilişkileri çerçevesinde yorumlar.
Kültür ve Miras	Osmanlı toplumunda hoşgörü ve birlikte yaşama fikrinin önemine dayalı kanıtlar gösterir.
Bilim Teknoloji ve Toplum	Tarihsel süreçte düşünceyi ifade etme ve bilim özgürlüklerini bilimsel gelişmelerle ilişkilendirir.

Yedinci sınıf Sosyal Bilgiler öğretim programında hoşgörüyle ilişkilendirilebilecek kazanımlar Tablo 2.5'te gösterilmiştir. Tablo 2.5'e (MEB, 2013b) bakıldığında,

“Birey ve Toplum” öğrenme alanında yer alan “Doğru bilgi alma hakkı, düşünceyi açıklama özgürlüğü ve kitle iletişim özgürlüğü arasındaki bağlantıyı fark eder.” ve “Kitle iletişim özgürlüğü ve özel hayatın gizliliği kavramlarını, birbiriyle ilişkileri çerçevesinde yorumlar.” kazanımlarının özgürlük değeri ile ilgili olduğu görülmektedir.

Tablo 2.5’te “Kültür ve Miras” öğrenme alanında yer alan “Osmanlı toplumunda hoşgörü ve birlikte yaşama fikrinin önemine dayalı kanıtlar gösterir.” kazanımı doğrudan hoşgörünün içinde geçtiği bir kazanımdır. “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanındaki “Tarihsel süreçte düşünceyi ifade etme ve bilim özgürlüklerini bilimsel gelişmelerle ilişkilendirir.” kazanımı özgürlük değeri ile, “Güç, Yönetim ve Toplum” öğrenme alanında yer alan “Anayasamızın 2. maddesinde yer alan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin nitelikleri ile ilgili uygulamalara toplum hayatından örnekler verir.” kazanımı da saygı ve adil olma değerleriyle ilişkilendirilebilir

2. 1. 4. 1. 2. T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi ve Hoşgörü Eğitimi

Genç nesillere kendi geçmişlerini, maddi ve manevi değerlerini öğretmek, geçmişte yaşanan olayları nedenleriyle ortaya koymak ve geleceğe doğru adımlar atılmasını sağlamaktadır (Aycan, 2010, s.7). Bugünün sorunlarını çözebilmek ve geleceğe yönelik dersler çıkarabilmek için tarihi iyi bilmek ve doğru yorumlamak gereklidir. Özellikle 20. yüzyılın başlarında Türkiye’nin yaşadığı olayların neden ve sonuçlarının çocuklara öğretilmesi, geleceğe yönelik doğru adımlar atma açısından önem taşımaktadır. Türk eğitim sisteminde, bu önemli görevi T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi yüklenmektedir (Palaz, 2010, s.11).

T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersleri ilk, orta ve yüksek öğretimde verilmektedir. T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerinin ortaya çıkışında üç önemli neden bulunmaktadır. Bu nedenlerden birincisi, Milli Mücadele sonunda kurulmuş olan yeni devletin ideolojisini topluma benimsetme amacı olarak düşünülmüştür. İkincisi, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerinin vatandaşlık eğitiminin bir parçası olarak görülmesidir. Üçüncüsü ise, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük uluslararası düzeyde karşılaştırmalı olarak sunulması düşüncesidir (Yılmaz, 2005, s.3).

İlköğretim düzeyinde planlı inkılap tarihi öğretimi, Sosyal Bilgiler derslerinde yer alan konularla birlikte sekizinci sınıfta T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi ve okul içi etkinlikler yoluyla gerçekleştirilmektedir (Yılmaz, 2005, s.23). Böyle bir dersin öğretimi, yaşanmış gerçeklerin anlatılması ve önemini yitirmemiş olguların öğrenciler tarafından kavranması açısından büyük önem taşır (Altıkulaç, 2008, s.22). Sekizinci sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi programında bu dersin genel amaçları şu şekilde belirtilmiştir (MEB, 2013b):

- Atatürk'ün üstün askerlik, devlet adamlığı ve inkılapçı niteliklerini öğrenerek onun kişilik özelliklerini örnek alır.
- Millî Mücadeleden hareketle, Türk milletinin özgürlük, bağımsızlık, vatanseverlik, millî birlik ve beraberlik anlayışı ile her türlü zorluğun üstesinden gelebileceğini kavrar.
- İnsan hakları, ulusal egemenlik, milliyetçilik, demokrasi, çağdaşlık, laiklik ve cumhuriyet kavramlarının Türk milleti için ifade ettiği anlamı ve bunların önemini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenler.
- Atatürk İlke ve İnkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrar; laik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur.
- Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, ulusal bilince sahip bir vatandaş olarak yetişir.

Bu amaçlara bakıldığında, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin yardımseverlik, uzlaşma, millî birlik ve beraberliğin oluşmasında önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Bu ders, başkalarının hak ve özgürlüklerine, dinine, diline, etnik yapısına, siyasi görüşüne saygı duyan, iyi vatandaş erdemine sahip hoşgörülü bireylerin yetişmesine katkıda bulunacaktır. Bir arada yaşamının gereği olan hoşgörü, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi aracılığıyla da öğrencilere benimsetilebilir.

Tablo 2.6. T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinde Kazandırılması Hedeflenen Değerler

Sorumluluk	Vatanseverlik	Dayanışma
Özgürlük	Bağımsızlık	Özgüven
Türk büyüklerine saygı	Çağdaşlaşma	Çalışkanlık
Duyarlılık		

T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi programı incelendiğinde, programda çeşitli değerlere yer verildiği görülmektedir. Bu değerler Tablo 2.6’da (MEB, 2013c) gösterilmiştir. Türk büyüklerine saygı, duyarlılık, özgürlük, vatanseverlik değerlerinin hoşgörüyü yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Tablo 2.7. T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programında Yer Alan Hoşgörü ile İlişkilendirilebilecek Kazanımlar

Üniteler	Sekizinci Sınıf T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Hoşgörüyle İlgili Kazanımlar
Çağdaş Türkiye Yolunda	Atatürk’ün kadınlara sağladığı sosyal ve siyasal hakları önemin çeşitli ülkelerindeki kadın haklarıyla karşılaştırarak eğlendirir.
Atatürkçülük	Millî egemenlik, eşitlik, adalet, demokratik hak kavramlarını Atatürkçü düşünce sistemindeki halkçılık ilkesi ile ilişkilendirir.
Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Atatürk’ün Ölümü	Atatürk’ün ölümü üzerine yayımlanan yazılı ve görsel kanıtlardan hareketle onun kişilik özellikleri ile fikir ve görüşlerinin evrensel değerine ilişkin çıkarımlarda bulunur. Lozan Barış Antlaşması’nın Türk dış politikasının gelişimine yaptığı etkileri değerlendirir.
Atatürk’ten Sonra Türkiye: İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası	1945 sonrası insan hak ve özgürlükleri ile demokratik anlayışın gelişimine yönelik uygulamalara örnekler verir.

T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin kazanımlarında da hoşgörüye doğrudan ve dolaylı olarak yer verilmiştir. Bu kazanımlar Tablo 2.7’de (MEB, 2013c) gösterilmiştir. Tablo 2.7’ye bakıldığında, “Çağdaş Türkiye Yolunda Adımlar” ünitesinde yer alan “Atatürk’ün kadınlara sağladığı sosyal ve siyasal hakları dönemin çeşitli ülkelerindeki kadın haklarıyla karşılaştırarak değerlendirir.” kazanımının eşitlik değeriyle doğrudan ilgili olduğu görülmektedir. “Atatürkçülük” ünitesinde bulunan “Millî egemenlik, eşitlik, adalet, demokratik hak kavramlarını Atatürkçü düşünce sistemindeki halkçılık ilkesi ile ilişkilendirir.” kazanımı, eşitlik değerini doğrudan içermekle birlikte adil olma ile de ilgilidir. “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Atatürk’ün Ölümü” ünitesinde bulunan “Atatürk’ün ölümü üzerine yayımlanan yazılı ve görsel kanıtlardan hareketle onun kişilik özellikleri ile fikir ve görüşlerinin evrensel değerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.” kazanımı Atatürk’ün hoşgörüsü ile ilişkiliyken “Lozan Barış Antlaşması’nın Türk dış politikasının gelişimine yaptığı etkileri değerlendirir.” kazanımı ise barış değeriyle ilişkilidir. “Atatürk’ten Sonra Türkiye: İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası” ünitesindeki “1945

sonrası insan hak ve özgürlükleri ile demokratik anlayışın gelişimine yönelik uygulamalara örnekler verir.” kazanımının içinde doğrudan özgürlük değeri geçmektedir.

2. 1. 4. 1. 3. Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi ve Hoşgörü Eğitimi

Vatandaşlık “Teşkilatlanmış bir toplumda yaşayan bireylerin sosyal kurallarla belirlenmiş hak ve ödevlerine, birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarına, toplumdaki çeşitli kurum ve kuruluşlarla olan ilişkilerine ait bilgiler veren öğreti dalı” olarak tanımlanabilir (Duman, Karakaya ve Yavuz, 2003, s.7).

Vatandaşlık, bugün Sosyal Bilgilerin en temel vurgularındandır. Hızla değişen toplum yaşamı vatandaşlık anlayışının da değişmesine neden olmuştur. İnsanlar birçok ülke ile iletişim halinde olduğundan vatandaşlık yerel bir kavram olmaktan çıkmış, evrensel düzeyde bir anlam kazanmıştır. Günümüzde vatandaşlık, bireyin hak ve sorumluluklarının bilincinde olması, doğal ve toplumsal çevresine karşı saygılı ve duyarlı olması gibi oldukça kapsamlı boyutlarda ele alınmaktadır (Gültekin, 2008, s.64). Bu boyutlarıyla bakıldığında saygılı olmak, duyarlı olmak, hak ve özgürlüklerin bilincinde olmak doğrudan hoşgörü ile ilgilidir.

Vatandaşlık eğitimi, vatandaşlık kavramının gelişimi ile başlamış ve vatandaşlık anlayışındaki gelişmeler doğrultusunda şekillenmiştir. Vatandaşlık anlayışındaki temel değişimlerin, ulusların yaşadıkları siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel değişmelere paralel olarak değiştiği söylenebilir. Bu nedenle, ulusların vatandaşlık anlayışı ve uyguladığı vatandaşlık eğitimi birbirinden farklı olmuştur. Ancak, yaşanan bazı değişimlerin birçok ülkenin vatandaşlık anlayışını ve eğitimini derinden etkilediği söylenebilir (Ersoy, 2007, s.1).

Aileden başlayıp bireylerden oluşan toplumun her katmanında, hoşgörülü ve saygılı bireyler yetiştirmek, etkili bir vatandaşlık eğitimi ile mümkündür. Vatandaşlık eğitimi sayesinde, çocukların kendilerine olan güven duyguları ve çevrelerine karşı sorumluluk duyguları gelişebilir (Narin, 2007, s.21)

Eğitimdeki son gelişmelere baktığımızda vatandaşlık eğitiminin demokratik bir toplumun oluşabilmesi için öğrencileri gerekli bilgi, beceri ve değerlerle donatmayı

hedeflediği görülmektedir. Vatandaşlık eğitimi farklı din, kültür, inanç ve düşüncelerine saygıyı desteklemekte, böylece içinde yaşanılan toplumun çeşitli değerlerini anlamayı ve paylaşmayı sağlamaktadır (MEB, 2013d, s.4). Bu eğitim ile, iyi vatandaş erdemine sahip, farklılıklara saygılı, hoşgörülü, adil, duyarlı nesillerin yetişmesi sağlanacaktır.

Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Öğretim Programında, insanın değeri ve onurunun korunması, insani değerlerin korunması ve geliştirilmesi, bireysel farklılıklar ve bu farklılıkların birlikte yaşamak için gerekliliğine yer verilmektedir. Bu dersin öğretim programında yer alan öğrencilere kazandırılması hedeflenen değerler Tablo 2.8’de (MEB, 2013d, s.5-7) gösterilmiştir:

Tablo 2.8 Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinde Kazandırılması Hedeflenen Değerler

Dayanışma	Hoşgörü	Sorumluluk
Sevgi	Saygı	Onur
Yardımseverlik	Diğerkâmlık	Barış
Adil olma	Özsaygı	Paylaşma
Vatanseverlik	Özgürlük	Uzlaşma
Eşitlik	Farklılıklara saygı duyma	
Kültürel mirası yaşatmaya duyarlılık	Millî, manevi ve evrensel değerlere duyarlı olma	

Tablo 2.8’de hoşgörü değeri doğrudan yer almakta ve bununla birlikte hoşgörü ile ilişkili olan saygı, farklılıklara saygı, özsaygı, sevgi, eşitlik adil olma, barış gibi değerler de bulunmaktadır. Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinde kazanımların içinde de hoşgörü ve hoşgörüyle yakından ilişkili değerler yer almaktadır. Bu değerler, temalara göre sınıflandırılmış bir şekilde Tablo 2.9’da (MEB, 2013d) gösterilmiştir.

Tablo 2.9’a bakıldığında, “Her İnsan Değerlidir” teması altında yer alan kazanımlardan “Her bireyin kendine has özelliklerinin olduğunu kabul eder.” kazanımı ile farklılıklara saygı değeri; “İnsanlığın insanî değerlerle korunup geliştirileceğini kabul eder.” kazanımıyla eşitlik, özgürlük, sevgi, saygı ve de hoşgörü değerleri; “İnsanın varlığının ve onurunun korunmasında insan haklarının ve

demokrasinin önemini fark eder.” kazanımı ile de özgürlük değerleri ilişkilendirilebilir.

Tablo 2.9 Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Öğretim Programında Yer Alan Hoşgörü ile İlişkilendirilebilecek Kazanımlar

Temalar	Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Hoşgörüyle İlgili Kazanımlar
Her İnsan Değerlidir	Her bireyin kendine has özelliklerinin olduğunu kabul eder. İnsanlığın insanî değerlerle korunup geliştirileceğini kabul eder. İnsanın varlığının ve onurunun korunmasında insan haklarının ve demokrasinin önemini fark eder.
Demokrasi Kültürü	Farklı tanım kavram, beceri ve değerlerden yola çıkarak demokrasinin temel özelliklerini kavrar. Demokratik bir vatandaş olmanın gereklerini örneklerle açıklar. Farklı görüş, düşünce, inanç, anlayış ve kültürel değerlerin toplumsal yaşamı zenginleştirdiğini kavrar. Ayrımcılığın çeşitli biçimlerini sorgulayarak ayrımcılık yapmama konusunda duyarlılık gösterir.
Hak ve Özgürlüklerimiz	Hak, özgürlük ve sorumluluk arasındaki ilişkiyi fark eder. İnsan haklarının ve özgürlüklerinin herkes için doğuştan ve vazgeçilmez olduğunu kavrar. Hak ve özgürlüklerin demokratik bir ortamda gerçekleşebileceğini fark eder.
Görev ve Sorumluluklarımız	Toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan değerleri koruma ve geliştirme konusunda sorumluluk üstlenir. Engelli, yaşlı vb. bireylerle empati yaparak onların rahat bir yaşam sürdürebilmeleri için sorumluluk üstlenir. Devletin vatandaşlarına karşı görev ve sorumluluklarına örnekler verir.

Tablo 2.9’da “Demokrasi Kültürü” teması altında bulunan “Farklı tanım kavram, beceri ve değerlerden yola çıkarak demokrasinin temel özelliklerini kavrar.” kazanımı eşitlik, özgürlük, adil olma; “Demokratik bir vatandaş olmanın gereklerini örneklerle açıklar.” kazanımıyla hak ve özgürlüklere saygı ve eşitlik; “Farklı görüş, düşünce, inanç, anlayış ve kültürel değerlerin toplumsal yaşamı zenginleştirdiğini kavrar.” kazanımı farklılıklara saygı ve “Ayrımcılığın çeşitli biçimlerini sorgulayarak ayrımcılık yapmama konusunda duyarlılık gösterir.” kazanımı da duyarlılık değerini içermektedir. “Hak ve Özgürlüklerimiz” temasında yer alan “Hak, özgürlük ve sorumluluk arasındaki ilişkiyi fark eder.”, “İnsan haklarının ve özgürlüklerinin herkes için doğuştan ve vazgeçilmez olduğunu kavrar.” ve “Hak ve özgürlüklerin demokratik bir ortamda gerçekleşebileceğini fark eder.” kazanımları eşitlik, özgürlük

ve saygı değerleriyle ilişkilidir. “Görev ve Sorumluluklarımız” teması altında bulunan “Toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan değerleri koruma ve geliştirme konusunda sorumluluk üstlenir.” kazanımı toplumun birliğini sağlayan değerleri hoşgörü, saygı, sevgi, barış, özgürlük eşitlik değerleriyle; “Engelli, yaşlı gibi bireylerle empati yaparak onların rahat bir yaşam sürdürebilmeleri için sorumluluk üstlenir.” kazanımı duyarlılık değeriyle; “Devletin vatandaşlarına karşı görev ve sorumluluklarına örnekler verir.” kazanımı da eşitlik, adil olma ve özgürlük değerleriyle ilişkilendirilebilir.

2. 1. 4. 2. Hoşgörü Eğitiminde Öğretmenin Rolü

Hoşgörü için gerekli olan bilgi ve beceri, öğrenme ve öğretme ile inşa edilir (Weidenfeld, 2002, s.101). Bu bağlamda, eğitim ve hoşgörü arasında güçlü bir bağ olduğu gerçektir (Colesante ve Biggs, 1999, s.186). Bir eğitim kurumu olarak okul ve öğretmenler hoşgörünün gelişmesini sağlamak için hayati bir öneme sahiptir (Raihani, 2011, s.23).

Hoşgörü eğitimi ve demokrasi eğitimi verecek temel süreç eğitim ve bunu çocuklara öğretecek olan öğretmenlerdir (Kavcar, 1995, s.2). Öğretmenlerin, hoşgörüü öğrencilerine benimsetmeleri ve öğrencilerinin hoşgörüü davranış haline getirmelerini sağlamaları gerekmektedir (Büyükkaragöz ve Kesici, 1996, s.354). Bunun için de öğretmenlerin, öncelikle kendilerinin hoşgörü değerini benimsemiş olmaları gerekir.

Toplumda çocuklar üzerinde en çok etkiye sahip olanlardan biri de öğretmenlerdir (Topuz, 1995, s.31) ve hoşgörü eğitiminin gerçekteştirilebilmesi için, böyle bir eğitim yapabilecek nitelikte öğretmenlere ihtiyaç vardır. Öğretmenlerin, hoşgörüü içine alan bir dersin programlarının felsefi bilgisiyle oluşturulmaları gerekir (Kuçuradi, 1996b, s.28).

Öğretmenlerin ve öğrencilerin birbirilerine karşı hoşgörülü davranmaları durumunda, okulun ikliminin iyileēeęi, sonuç olarak da okulda etkililiğin ve verimin artacağı söylenebilir (Kepenekçi, 2004, s.255). Daha iyi ve onurlu bir gelecek için, demokrasinin, işbirliğinin, birlikte ve barış içinde yaşamanın anahtarı hoşgörü için

eğitmektir (Dağlı, 1995, s.45). Hoşgörü, demokrasi ortamı içinde gelişebilir (Karataş, 1995, s.20). Bu nedenle, öğretmenlerin demokratik bir sınıf ortamı oluşturması ve öğrencilere model olması gerekir.

2. 2. İlgili Araştırmalar

Bu bölümde, hoşgörü ve hoşgörü eğitimine ilişkin yurt içi ve yurt dışında gerçekleştirilmiş olan bir takım araştırmaya yer verilmiştir.

2. 2. 1. Yurt İçinde Yapılmış Araştırmalar

Kıroğlu, Elma, Kesten ve Egüz (2012) tarafından gerçekleştirilen “Üniversitede Demokratik Bir Değer Olarak Hoşgörü” adlı çalışmanın amacı, öğretim elemanlarının hoşgörüye ilgili görüşlerinin belirlenmesidir. Tarama modelinde gerçekleştirilen araştırmada, öğretim elemanlarının sınıfta hoşgörüye yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla bir ölçek geliştirilmiştir. Araştırma sonucunda, öğretim elemanlarının öğrencilerin karar alma sürecine katılmalarına, dersi alacakları öğretim elemanını seçme özgürlüğüne, çeşitli konularla ilgili itiraz ve önerilerini dile getirmelerine olumlu yaklaştıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğretim elemanları hem kendilerinin hem de öğrencilerin istedikleri kıyafetleri giyebilmeleri ve giyim konusunda herhangi bir kısıtlamanın doğru olmayacağı yönünde görüş ifade etmişlerdir. Ancak, öğrencilerin siyasi kimliklerini ya da görüşlerini belli edecek işaretler kullanmalarına öğretim elemanlarının hoşgörülü yaklaşmadıklarını ortaya çıkmıştır.

Çalışkan ve Sağlam (2012), “Hoşgörü Eğilim Ölçeğinin Geliştirilmesi ve İlköğretim Öğrencilerinin Hoşgörü Eğilimlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi” adında bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Bu araştırmanın amacı, Hoşgörü Eğilim Ölçeğinin geliştirilmesi ve ilköğretim öğrencilerinin hoşgörü eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırmanın çalışma grubunu Sakarya Büyükşehir sınırları içinde yer alan beş ilköğretim okulunda öğrenim gören 899 öğrenci oluşturmaktadır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın % 47.97’sini açıklayan, 18 maddelik bir ölçme geliştirilmiştir. Araştırma sonucunda,

ilköğretim öğrencilerinin hoşgörü eğilimlerinin yüksek olduğu, kızların daha hoşgörülü oldukları, sınıf düzeyi yükseldikçe hoşgörü eğilimlerinin azaldığı, annelerin eğitim düzeyi yükseldikçe öğrencilerin hoşgörü eğilimlerinin arttığı; babaların eğitim düzeyinin bir farklılaşmaya yol açmadığı ortaya çıkmıştır.

Şahin (2011), öğretmen adaylarının hoşgörü eğitimi ile ilgili algılarını ortaya koymak amacıyla nitel bir araştırma yapmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme ve yönlendirici olmayan görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, 2009-2010 öğretim yılında Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Sosyal Bilgiler, Sınıf Öğretmenliği ve Fen ve Teknoloji Eğitimi alanında öğrenim gören 30 öğretmen adayından oluşmaktadır. Araştırmanın sonuçları, öğretmen adaylarının, hoşgörü ve hoşgörü eğitiminin hem toplum hem de eğitim kurumları açısından gerekliliğinin farkında olduklarını göstermektedir.

Kolaç (2010) tarafından gerçekleştirilen “Hacı Bektaş Veli, Mevlana ve Yunus Felsefesiyle Türkçe Derslerinde Değerler ve Hoşgörü Eğitimi” başlıklı araştırmada Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan Türkçe Öğretim Programları (1-5; 6-8) “değerler” ve “hoşgörü” kavramlarına yer vermeleri açısından değerlendirilmiş; Mevlana, Hacı Bektaş Veli ve Yunus felsefesindeki hoşgörünün temelleri üzerinde durularak Türkçe derslerinde ve Türkçe öğretim programlarında yararlanması konusunda önerilerde bulunmuştur.

Tatar (2009) “Okul Öncesi Eğitiminde (beş-altı yaş) Hoşgörü Eğitimi” başlıklı yüksek lisans tezinde, okul öncesi eğitim programlarında yer alan hoşgörü kazanımlarının gerçekleşmesinde kullanılan içeriğin okul öncesi dönem çocuklarının gelişim özelliklerine uygun ve dini, ahlaki, kültürel motifler ile zenginleştirilmiş bir içerik ile desteklenmesinin etkisini araştırmayı amaçlamıştır. Deneysel araştırma desenin kullanıldığı çalışmada, Ankara ilindeki, beş-altı yaş grubu, okul öncesi eğitim alan çocukların oluşturduğu, biri 18 (kontrol grubu), diğeri 15 (deney grubu) kişilik iki ayrı anasınıfında uygulama yapılmıştır. Kontrol grubunda, okul öncesi eğitim programında yer alan etkinlikler gerçekleştirilirken, deney grubunda çocukların gelişim seviyelerine uygun; dini, ahlaki ve kültürel motifler kullanılarak hazırlanmış etkinlikler kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, her iki gruptaki öğrencilerin çoğunun hoşgörü eğitimi almadan önce, arkadaşlarının yaptığı hatalara

karsı hoşgörüsüz olduğu, bazılarının kendi haklarını koruyamadığı, çoğu öğrencinin yardımlaşma ve paylaşmanın önemini yeterince kavrayamadığı; fakat hoşgörü eğitimini aldıktan sonra bu davranışlarında ilerleme kaydettikleri görülmüştür.

Demircioğlu (2008)'nin, "Hoşgörü Öğretimi İçin Tarihi Hikaye Kullanımı: Sekizinci Sınıf Türk Öğrencilerin Deneyimleri" adlı çalışmasında ,tarihi bir hikaye ile sekizinci sınıf öğrencilerinin hoşgörü algılarını ortaya koymayı amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan 20 tane sekizinci sınıf öğrencisine Sosyal Bilgiler dersinde tarihi bir hikaye okunmuş ve öğrencilerden bu hikaye hakkındaki görüşlerini yazılı olarak ifade etmeleri istenmiştir. Daha sonra öğrenciler görüşlerini arkadaşlarıyla paylaşıp karşılıklı tartışmıştır. Bu etkinlikten sonra öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğu tarih dersinde hikaye kullanmanın ilgi çekici ve eğlenceli olduğunu, farklı dini inanış ve etnik kökene sahip insanların barışçıl olarak bir arada yaşayabileceği ve bir arada yaşayabilmek için de hoşgörünün önemli bir faktör olduğunu belirtmişlerdir.

Kepenekçi (2004) "Sınıf Öğretmenlerine Göre Hoşgörü" adlı çalışmasında sınıf öğretmenlerinin hoşgörü kavramına ilişkin görüşlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2002-2003 Öğretim Yılında, Ankara'nın merkez ilçelerindeki ilkokullarda görev yapan 238 sınıf öğretmeni oluşturmuştur. İçerik analizi ile öğretmenlerin yaptıkları tanımlar analiz edilmiş ve analiz kategorisi olarak "Hoşgörü" konusu ele alınmıştır. Hoşgörü, "Hoşgörünün Doğru Algılanması" ve "Hoşgörünün Yanlış Algılanması" şeklinde iki ana kategoriye ayrılmıştır. "Hoşgörünün Doğru Algılanması" kategorisinde, öğretmenlerin yaptıkları tanımların çoğunluğunda anlayış (%38.97) ve farklılıklara saygının (%30.39) vurgulandığı, "Hoşgörünün Yanlış Algılanması" kategorisinde ise yapılan tanımların küçük bir kısmında tahammül etme (%6.37) ile aldırış etmemenin (%0.74) hoşgörülü davranışlar olduğunun belirtildiği ortaya çıkmıştır.

Büyükkaragöz ve Kesici (1996)'nin "Öğretmenlerin Hoşgörü ve Demokratik Tutumları" adlı çalışmalarının temel amacı öğretmenlerin hoşgörü ve demokratik tutumlarını bilişsel alanda belirleyebilmektir. Tarama modelinde gerçekleştirilen araştırmada veri toplama aracı olarak Büyükkaragöz tarafından geliştirilen "Demokrasi ve Hoşgörü Tutum Ölçeği" 71'i kadın , 322'si erkek olmak üzere toplam

393 ilkokul öğretmenine uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin büyük çoğunluğu demokrasi bulunan bir yerde hoşgörü kendiliğinden ortaya çıkan bir olgudur ve demokrasinin uygulandığı toplumlarda hoşgörü, yardımlaşma, işbirliği ön plandadır görüşüne katıldıkları ortaya çıkmıştır.

Gürkan (1995) çalışmasında, üniversite öğrencilerinin hoşgörü kavramına bakışını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak sekiz açık uçlu sorudan oluşan anket kullanılmıştır. Araştırmada, Ankara Üniversitesi Eğitim fakültesi Eğitim Programları ve Öğretim Bölümü üç ve dördüncü sınıf öğrencileriyle Halk Eğitimi Bölümü üçüncü sınıf öğrencilerinden oluşan toplam 195 öğrenciye anket uygulanmıştır. Araştırmada sonucunda, katılımcıların hoşgörü "insanların dil, din, ırk ayrımı yapmadan birbirlerine sevecen, iyi niyetli ve anlayışla davranması, saygı göstermesi" şeklinde tanımladıkları görülmüştür. Ayrıca katılımcıların, hoşgörü ortamı oluşturmada kendilerine yükledikleri sorumluluklarla diğer insanlardan bekledikleri birbiriyle örtüşmektedir.

2. 2. 2. Yurt Dışında Yapılmış Araştırmalar

Raihani (2011) doküman incelemesine dayalı olarak hoşgörü eğitimi için bir öneri sunmak amacıyla gerçekleştirdiği çalışmasında, hoşgörü eğitimi ile ilgili araştırmaların program ve ders kitapları düzeyinde olduğunu vurgulamış ve hoşgörü eğitimi için okulların politikaları, vizyonları, kültürleri, programları, yöneticileri, öğretmenleri ve öğrencilerinin aktivitelerinin bütüncül bir bakış açısıyla birlikte işe koşulması gerektiği görüşünü belirtmiştir.

Watson ve Johnston (2006)'nın doküman incelemesine dayalı gerçekleştirdikleri çalışmalarında, Amerika toplumunun çok kültürlü bir yapıya sahip olduğu ve farklılıkların bir arada yaşaması için hoşgörünün önemli olduğu belirtilmiştir. Hoşgörü eğitimi için de öğretmenlere büyük görev düştüğü ve öğretmen yetiştirme programlarının da bu doğrultuda hazırlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Lintner (2005) araştırmasında, fotoğraflar aracılığıyla öğrencilerin hoşgörü algısını ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmanın çalışma grubu yaşları sekiz ve on arasında değişen ilköğretim birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü kademede öğrenim

gören yaklaşık 175 öğrenciden oluşmaktadır. Dünya çapında web sitelerinden fiziksel, kültürel ve ekonomik farklılık olmak üzere üç kategoriye ait olarak seçilmiş olan fotoğraflar öğrencilere Sosyal Bilgiler dersinin ilk yarım saatinde sunulmuştur. Öğrencilere fotoğrafta gördükleri hakkında ne düşündüklerini yazmaları istenmiştir. Öğrencilerin görüşleri alındıktan sonra, fotoğraflar teker teker açıklanmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin farklı kültür, fiziksel ve ekonomik yapıya ait insanlar hakkında çok az şey bildiği ortaya çıkmıştır.

Stevens ve Charles (2005), nitel olarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında, çok kültürlü bir yapıya sahip olan Amerika toplumunda öğretmen adaylarının hoşgörü ile ilgili algılarını ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Çalışma grubu olarak 51 tane öğretmen adayı seçilmiştir. Öğretmen adaylarına bir video izletilmiş ve video ile ilgili dört açık uçlu soru sorulmuştur. Verilerin analizinde içerik analizi tekniğinden yararlanılmış ve araştırma sonucunda öğretmen adaylarının ayrımcılığın yaygın olarak görüldüğünü ve Amerika toplumunda tarihten bu yana devam ettiğini vurguladığı; ırkçılık, etnik köken gibi çeşitlilikler konusunda da farkındalıklarının yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Wan (1999) doküman incelemesine dayalı olarak gerçekleştirdiği çalışmasında, farklı ülkelerde basılan “Sindirella” adlı hikaye kahramanın yer aldığı kitapları incelemiş ve her ülkenin hikayeyi kendi kültürüne göre yorumladığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçtan yola çıkarak hoşgörü eğitiminde dünyaca tanınan hikaye kahramanlarının yer aldığı hikaye kitaplarının farklı ülke basımlarının derslerde kullanılmasının hoşgörü algısını geliştireceğini vurgulamıştır.

Hoşgörü ve hoşgörü eğitimine ilişkin yapılmış araştırmalar incelendiğinde, Türkiye’de yapılan araştırmaların hoşgörü eğilimini ve hoşgörünün programlardaki yerini belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirildiği görülmüştür. Yurt dışında yapılan çalışmalar ise daha çok uygulamaya dönüktür. Ayrıca, hoşgörü algısını belirlemeye yönelik çalışmalara da rastlanmıştır. Hoşgörü ve hoşgörü eğitimine yönelik yurt içinde ve yurt dışında yapılmış çalışma sayısının oldukça az olduğu görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırma deseni, araştırmanın katılımcılarının belirlenmesi, araştırmada kullanılmış olan veri toplama araçları ve araştırmada elde edilen verilerin analizinde kullanılan yöntem ve teknikler açıklanmıştır.

3. 1. Araştırma Deseni

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısı ve hoşgörü eğitimine ilişkin görüşleri ile uygulamalarını belirlemeyi amaçlayan bu araştırmada, nitel araştırma benimsenmiştir. Nitel araştırma, gözlenemeyen insan eylemlerinin iç nedenlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Nitel araştırmacılar, insanların kendi dünyalarını ve kendi dünyalarında edindikleri deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarıyla ilgilenir. Nitel araştırmacıların ana amacı durum, olgu ve olayları katılımcının bakış açısından anlamaktır (Merriam, 2009, s.5-14). Nitel araştırmalar bireylerin algılarına, deneyimlerine ve değerlendirmelerine odaklanır. Bu bağlamda, olayı ve olguyu bireyin bakış açısıyla görmeye olanak tanır (İslamoğlu, 2011, s.186-187)

Bu araştırmada, nitel araştırma desenlerinden biri olan olgubilimden (fenomenoloji) yararlanılmıştır. Olgubilim, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir bilgiye sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.72). Olgubilimde deneyim önemlidir. Bireyin olayları nasıl anlamlandırdığını anlayabilmek için, onun deneyimlerine bakmak gereklidir. Bu deneyimlere bakılarak olgular hakkında derin bir anlayış geliştirilir. Olgubilim deseninde amaç, algı ve olgunun anlamını betimlemektir ve bu desende, “Bireyin olguya ilişkin deneyimleri nelerdir?”, ve “Bu olguya ilişkin deneyimleri etkileyen ortam ve koşullar nelerdir?” temel sorularına yanıt aranır (Creswell, 2007, s.61-62).

Olgular, yaşadığımız dünyadaki olaylar, deneyimler, algılar, kavramlar ve durumlar gibi farklı şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Bize tümüyle yabancı olmayan fakat tam anlamını da kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için olgubilim uygun bir araştırma desendir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.72). Bu

araştırmada Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısı ve hoşgörü eğitimine ilişkin görüşleri ile uygulamaları irdelendiği için olgubilim deseniyle gerçekleştirilmiştir. Böylece, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısı bu algının gelişiminde etkili olan koşullar ile hoşgörü eğitimine ilişkin deneyimleri ortaya çıkarılmıştır.

3. 2. Katılımcılar

3.2.1. Katılımcıların Belirlenmesi

Nitel araştırmalarda amaçlı örnekleme, zengin bilgiye sahip olduğu düşünölen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak tanır (İslamoğlu, 2011, s.190). Amaçlı örneklemede; aşırı ve aykırı durum örnekleme, kritik durum örnekleme, kolay ulaşılabilir durum örnekleme, ölçüt örnekleme ve maksimum çeşitlilik örnekleme gibi farklı örnekleme yöntemleri yer almaktadır. Bu araştırmada, ölçüt örnekleme ile katılımcılar belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme dayalı olarak katılımcıların belirlenmesindeki temel amaç, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Bu ölçütler, araştırmacı tarafından oluşturulabildiği gibi, önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.112).

Bu araştırmada Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin belirlenmesinde iki ölçüt temel alınmıştır. Birinci ölçüt, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programından mezun olan öğretmenlerin araştırmaya katılmasıdır. Sosyal Bilgiler, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçölük ve Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi derslerini, Edebiyat Faköltelerinin Tarih ve Coğrafya bölümlerinden mezun olan öğretmenler de yürütmektedir. Tarih ve Coğrafya bölümünde verilen eğitim ve Sosyal Bilgiler öğretmenliğinde verilen eğitim oldukça farklıdır. Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı mezunu olan öğretmenler, Sosyal Bilgiler dersinin içeriğine yönelik alan eğitimi aldıkları için bu araştırmada Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı mezunu öğretmenlerin katılımcı olarak belirlenmesi örnekleme ölçütü olarak alınmıştır. Ayrıca öğretmenler, programların uygulayıcısı oldukları için onların deneyimleri de önem taşımaktadır. Bu nedenle araştırmada, görüşme yapılan öğretmenlerin en az beş yıllık mesleki deneyime sahip olmaları ikinci örnekleme ölçütüdür.

3. 2. 2. Katılımcıların Özellikleri

Araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin özellikleri Tablo 3.1’de gösterilmiştir. Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne bağlı okullarda görev yapan Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı mezunu öğretmen sayısı az olduğu için katılımcılardan yedisi kadın ve üçü erkektir.

Tablo 3.1 Öğretmenlerin Cinsiyetine, Eğitim Durumuna, Hizmet Süresine, Okuttuğu Sınıflara ve Okuttuğu Derslere İlişkin Özellikleri

Kod İsim	Cinsiyet	Okuttuğu Sınıflar	Yürüttüğü Dersler	Eğitim Durumu	Hizmet Süresi
Enes	Erkek	Altı, yedi ve sekiz	Sosyal Bilgiler İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	Lisans	15 yıl
Mete	Erkek	Altı, yedi ve sekiz	Sosyal Bilgiler İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Vatandaşlık ve İnsan hakları Eğitimi	Lisans	8 yıl
İsmail	Erkek	Altı ve yedi	Sosyal Bilgiler	Lisans	14 yıl
Raziye	Kadın	Altı, yedi ve sekiz	Sosyal Bilgiler İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Vatandaşlık ve İnsan hakları Eğitimi	Yüksek Lisans	7 yıl
Berna	Kadın	Altı ve yedi	Sosyal Bilgiler Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	Lisans	9 yıl
Hamide	Kadın	Beş	Sosyal Bilgiler	Lisans	6 yıl
Rana	Kadın	Beş, altı ve sekiz	Sosyal Bilgiler Vatandaşlık ve İnsan hakları Eğitimi	Lisans	10 yıl
Esra	Kadın	Beş ve sekiz	Sosyal Bilgiler İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	Lisans	6 yıl
Bilge	Kadın	Yedi ve sekiz	Sosyal Bilgiler İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Vatandaşlık ve İnsan hakları Eğitimi	Lisans	10 yıl
Mediha	Kadın	Beş, yedi ve sekiz	Sosyal Bilgiler İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Vatandaşlık ve İnsan hakları Eğitimi	Lisans	14 yıl

Tablo 3.1’de görüldüğü gibi, tümü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programından mezun olmuş olan katılımcıların, dokuzu lisans biri de yüksek lisans mezunudur. Katılımcıların hizmet süreleri 6-15 yıl arasında değişmektedir. Katılımcıların ikisi yalnızca Sosyal Bilgiler dersini, ikisi Sosyal Bilgiler ve İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerini, beşi Sosyal Bilgiler, İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ve Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi derslerini, biri de Sosyal Bilgiler ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerini yürütmektedir. Ayrıca, katılımcılardan üçü altı, yedi ve sekizinci sınıfları, ikisi altı ve yedinci sınıfları, biri beşinci sınıfları, biri beş ve

sekizinci sınıfları, biri yedi ve sekizinci sınıfları, biri beş, altı ve sekizinci sınıfları, biri de beş, yedi ve sekizinci sınıfları okutmaktadır.

3. 3. Verilerin Toplanması

3. 3. 1. Görüşme Formunun Hazırlanması

Olgubilim deseninde, başlıca veri toplama aracı görüşmedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.74). Bu araştırmanın verileri, yarı-yapılandırılmış görüşme ile toplanmıştır. Görüşme, nitel araştırmalarda en sık kullanılan veri toplama aracıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.119). Görüşmenin güçlü özelliklerinden biri, gözlenemeyenler hakkında bilgi edinmeyi sağlaması ve gözlenenler hakkında ise alternatif açıklamalar yapılmasına imkan sağlamasıdır (Glesne, 2012, s.142). Yarı-yapılandırılmış görüşme, yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşme arasında yapılan görüşmelerdir (Karasar, 2006, s.168). Yarı-yapılandırılmış görüşmede, görüşmeci genel olarak bir yol haritasına sahiptir ancak görüşülen kişinin ilgi ve bilgisine göre araştırmanın genel çerçevesi içinde farklı sorular sorarak konunun farklı boyutlarını ortaya çıkarmaya çalışır. Görüşmeci, hem konuya ilişkin yeterli bilgi edinme, hem de görüşmeyi belli bir seyirde götürme şansına sahiptir. Ayrıca, görüşülen kişiye de kendisine göre önemli olan noktaları vurgulama olanağı sağlamış olur (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2005).

Olgubilim araştırmalarda derinlemesine bilgi edinmek için katılımcılarla birden fazla görüşme gerçekleştirilir (Creswell, 2007, s.61). Bu araştırmada da, her bir öğretmenle iki ayrı görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler için araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan iki farklı öğretmen görüşme formu (Ek-3 ve Ek-4) kullanılmıştır. Görüşme formlarında yer alan görüşme soruları, alan yazın ve uzmanların görüşleri dikkate alınarak geliştirilmiştir. Görüşme soruları hazırlanırken; 1) kolay anlaşılabilir sorular yazma, 2) odaklı sorular hazırlama, 3) açık uçlu sorular sorma, 4) yönlendirmekten kaçınma, 5) çok boyutlu soru sormaktan kaçınma, 6) alternatif sorular ve sondalar hazırlama, 7) farklı türden sorular yazma, 8) soruları mantıklı bir biçimde düzenleme ve 9) soruları geliştirme ilkeleri dikkate alınmıştır (Bogdan and Biklen, 1992; Brookfield, 1992; Patton, 1987'den aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.128).

Birinci görüşmeler öncesinde, hazırlanan görüşme soruları (Ek-3) soruların uygunluğunu sağlamak için beş alan uzmanına verilerek görüşme formunun incelenmesi sağlanmış ve görüşme formunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Daha sonra görüşme sorularının anlaşılabilirliğini denemek için iki öğretmenle ön görüşme yapılmıştır. Ön görüşmeler okulda yapılmış ve ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Yapılan ön görüşmelerden biri 18 dakika, diğeri de 19 dakika sürmüştür. Ön görüşmelerden alınan verilerden hareketle görüşme formunda değişiklik yapılmasına gerek duyulmamıştır.

İkinci görüşmeler için hazırlanan görüşme formu (Ek-4) iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, tüm öğretmenler için ortak sorular oluşturulmuştur. İkinci bölümde ise, birinci görüşmelerden elde edilen veriler dikkate alınarak öğretmenlerin her birine ayrı görüşme soruları hazırlanmıştır. İkinci görüşmelerde oluşturulan sorular birinci görüşme sonrasında analiz edilen verilerden oluşturulmuştur. Örneğin, birinci görüşmede her öğretmene “Siz hoşgörüyü nasıl açıklarsınız?” sorusu sorulmuş ve verilerin analizinde öğretmenlerin hoşgörülü olarak karşılamadıkları davranışlar kısmen belirlenmiştir. Bunun üzerine ikinci görüşmede daha ayrıntılı veri elde etmek için her öğretmene ortak soru olarak “Sizce hoşgörünün sınırı nedir?” sorusu sorulmuştur. Ayrıca, birinci görüşmede bir öğretmen her türlü şeye anlayış göstermek biçiminde hoşgörü algısını belirtmiştir. Aynı öğretmene ikinci görüşmede “Anlayış gösterilmesi gereken şeyler nelerdir?” gibi özel bir soru sorulmuştur.

3. 3. 2. Görüşme Kılavuzu

Görüşmeye başlamadan önce, katılımcılara araştırma hakkında bilgi vermek ve katılımcılardan onay almak için görüşme kılavuzu (Ek-2) hazırlanmıştır. Görüşme kılavuzunda araştırmacı kendini tanıtmıştır. Bu kılavuzda katılımcıya araştırmanın amacından ve içeriğinden bahsedilmiştir. Ayrıca kılavuzda katılımcıya, görüşmenin ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınacağını ve bu kayıtların araştırmacı dışında kimse tarafından dinlenmeyeceğini ifade edilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce katılımcıların görüşme kılavuzunu okumaları, kişisel bilgilerini doldurmaları ve araştırmaya gönüllü olarak katılımlarını göstermek için imzalamaları istenmiştir.

3. 3. 3. Görüşme İlkeleri

Görüşmeler, katılımcının olumsuz etkilenmemesi için katılımcı ile yalnız gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan katılımcıların gerçek isimleri gizli tutulmuştur ve her bir katılımcı için ayrı kod adı kullanılmıştır. Görüşme sırasında, şu ilkelerine dikkat edilmiştir:

- Görüşmede sorular sıralı bir biçimde katılımcıya sorulmuştur. Fakat katılımcı bir soru içinde diğer sorularında cevabını vermişse diğer sorular tekrar sorulmamıştır. Araştırmacı tarafından sorulan soruya yüzeysel cevap verilmişse soru tekrar sorulmuştur. Örneğin “Sizce hoşgörü nedir?” sorusuna katılımcı “Hoşgörü farklılıklara saygı duymaktır.” şeklinde cevap vermiş; katılımcıya tekrar “Ne tür farklılıklara saygı duymak gerekiyor?” sorusu sorulmuştur.
- Katılımcının anlamakta güçlük çektiği sorular yerine alternatif sorular hazırlanarak sorulmuştur.
- Katılımcının soruya verdiği yanıtın ayrıntılarını öğrenmek için “Bununla ilgili örnek verebilir misiniz? Yaşadığınız bir olay var mı?” şeklinde sorular sorularak yeterli yanıt alınmaya çalışılmıştır. Örneğin “Hoşgörü konusunda sizi kimler etkiledi?” sorusuna katılımcı “babam etkiledi.” şeklinde cevap vermiş; katılımcıya tekrar “Babanızın hoşgürüsüne örnek olabilecek yaşadığınız bir olay var mı?” sorusu sorulmuştur.

3. 3. 4. Görüşmelerin Yapılması

Birinci görüşmeler 17.12.2012 ile 08.01.2013 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere başlamadan önce okul müdürü ile görüşülmüş ve araştırma izni gösterilmiştir. Daha sonra öğretmenlerden randevu alınarak birinci görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Birinci görüşmeler için Öğretmen Görüşme Takvimi Tablo 3.2.’de gösterilmiştir.

Birinci görüşmelerin üçü kütüphanede, dördü öğretmenler odasında, biri Sosyal Bilgiler dersliğinde, biri, bilişim dersliğinde, biri de müdür odasında yapılmıştır.

Birinci görüşmeler 18 ile 29 dakika arasında sürmüştür ve birinci görüşmelerin toplam süresi 3 saat 50 dakikadır.

Tablo 3.2. Birinci Görüşmeler Öğretmen Görüşme Takvimi

Kod isim	Görüşme Tarihi ve Saati	Görüşülen Yer	Görüşme Süresi
İsmail	17.12.2012 12:30	Kütüphane	18.19dk.
Mediha	17.12.2012 15:15	Öğretmenler Odası	19.31dk.
Bilge	25.12.2012 08:30	Sosyal Bilgiler Dersliği	19.40dk.
Hamide	28.12.2012 16:30	Bilişim Dersliği	25.43dk.
Berna	31.12.2012 13:00	Öğretmenler Odası	22.58dk.
Rana	31.12.2012 16:00	Öğretmenler Odası	29.54dk.
Esra	03.01.2013 18:00	Kütüphane	22.26dk.
Enes	07.01.2013 17:00	Kütüphane	28.10dk.
Mete	08.01.2013 10:00	Öğretmenler Odası	22dk.
Raziye	08.01.2013 14:00	Müdür Odası	23.05dk.
TOPLAM			3 saat 50 dakika

İkinci görüşmeler 15.04.2013 ve 13.05.2013 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. İkinci görüşmeler için öğretmenlerden telefonla randevu alınmış ve belirlenen tarihlerde görüşmeler yapılmıştır. İkinci görüşmeler için Öğretmen Görüşme Takvimi Tablo 3.3.'de gösterilmiştir.

İkinci görüşmelerin beşi öğretmenler odasında, biri fotokopi odasında, biri Sosyal Bilgiler dersliğinde, ikisi müdür odasında, biri fen laboratuvarında yapılmıştır. İkinci görüşmeler 29 ile 53 dakika arasında sürmüştür ve ikinci görüşmelerin toplam süresi 5 saat 59 dakikadır.

Tablo 3.3. İkinci Görüşmeler Öğretmen Görüşme Takvimi

Kod isim	Görüşme Tarihi ve Saati	Görüşülen Yer	Görüşme Süresi
Berna	15.04.2013 13:00	Öğretmenler Odası	35.23dk.
Rana	15.04.2013 16:00	Öğretmenler Odası	35.07dk.
Mete	16.04.2013 10:00	Öğretmenler Odası	31.30dk.
İsmail	16.04.2013 12:30	Öğretmenler Odası	34.20dk.
Hamide	17.04.2013 14:00	Fotokopi Odası	35.28dk.
Bilge	19.04.2013 9:30	Sosyal Bilgiler Dersliği	39.25dk.
Mediha	22.04.2013 17:00	Öğretmenler Odası	53.16dk.
Enes	29.04.2013 12:00	Müdür Odası	32.21dk.
Raziye	30.04.2013 11:00	Müdür Odası	29.16dk.
Esra	13.05.2013 10:00	Fen Laboratuvarı	34.30dk.
TOPLAM			5 saat 59 dakika

Araştırmada sürecinde tüm görüşmeler araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce katılımcılar görüşme kılavuzunu okuyup görüşmeye gönüllü olarak katıldıklarını belirtmişlerdir ve görüşme kılavuzunu imzalamışlardır. Birinci ve ikinci görüşmelerin toplam süresi 9 saat 49 dakikadır.

3. 4. Verilerin Analiz Edilmesi

Bu araştırmada, verilerin analizinde tematik analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Tematik analizde araştırmacı, veriler içinde tema ve örüntüler aramak için analitik tekniklere odaklanır. Bu analizin en önemli yönlerinden biri verilerin kodlanmasıdır. Verilerin kodlanmasıyla, aynı şekilde kodlanmış tüm veriler okunur ve öncelikle o kodun özünde ne olduğu bulunmaya çalışılır (Gibbs, 2007, s.44'ten aktaran Glesne, 2012, s.255). Bulunan kodlar, ana kategori ve alt kategorilere ayrılıp, araştırmanın temaları oluşturulur (Liamputtong, 2009, s.135)

Bu araştırmada, ilk olarak her bir öğretmen için ayrı görüşme formu oluşturulmuş ve görüşmelerin dökümü yapılmıştır. Tüm görüşme dökümleri araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu dökümler betimsel indeks tablolarına aktarılarak araştırmanın kodları belirlenmiştir. (Ek-5) Bu aşamada boş betimsel indeks tabloları bir uzmana verilmiş ve kodlar çıkarması istenmiştir. Araştırmacının kodlarıyla uzmanın kodları karşılaştırılmış ve araştırmanın güvenilirliği hesaplanmıştır. Araştırmanın güvenilirliği hesaplanırken, araştırmacı ve uzmanın kodlarından benzer olanlar “Görüş Birliği” ve farklı olanlar “Görüş Ayrılığı” olarak kabul edilmiştir. “Görüş Ayrılığı” olan kodlarda, araştırmacının kodu esas alınmıştır. Daha sonra, “Görüş Birliği” ve “Görüş Ayrılığı” sayıları belirlenip, Miles ve Huberman (1994)'nın $P(\text{Uzlaşma Yüzdesi}) = \frac{Na(\text{Görüş Birliği})}{Na(\text{Görüş Birliği}) + Nd(\text{Görüş Ayrılığı})} \times 100$ formülü kullanılarak araştırmanın güvenilirliği hesaplanmış ve güvenirlilik $P=\%98$ bulunmuştur. Kullanılan bu formülde, $P=\%70$ ve üzeri olduğunda araştırma güvenilir kabul edilmektedir. Bu bağlamda, bu araştırmada da, $P=\%98$ olarak hesaplandığı için, araştırma güvenilir kabul edilmiştir. Bu hesaplamalardan sonra, belirlenen kodlar (Ek-6) ortak temalar altında toplanmıştır.

3. 5. Bulguların Tanımlanması ve Yorumlanması

Olgubilim araştırma deseninde, ortaya çıkan temalar çerçevesinde bulgular açıklanır ve yorumlanır. Bu desende, araştırmanın sonuçları betimsel bir anlatımla sunulur ve doğrudan alıntılara yer verilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.75).

Bu araştırmada da, ortaya çıkan temalar çerçevesinde veriler kolay anlaşılır biçimde tanımlanmaya çalışılmış ve sık sık doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Doğrudan alıntıların, görüşme döküm formlarında yer alan satır numaraları, alıntının sonunda parantez içinde gösterilmiştir. Birinci görüşmelerden yapılan alıntılar “(1: st.)” biçiminde, ikinci görüşmelerden yapılan alıntılar ise, “(2: st.)” biçiminde gösterilmiştir. Görüşme sorularına ilişkin bulgular ise, beş grupta incelenmiştir. Bu gruplar şunlardır:

1. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Algısı
2. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitimine İlişkin Algısı
3. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitimine Yönelik Uygulamaları
4. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Öğretim Programlarında Hoşgörüye İlişkin Algısı
5. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitiminde Karşılaştıkları Sorunlar ve Sorunların Çözümüne Yönelik Önerileri

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde, araştırma verilerinin çözümlenmesi sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Öğretmenlerle yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bulgular görüşme soruları ve yeni oluşturulan temalarla belirlenen başlıklar altında verilmiştir.

4. 1. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Algısı

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısı teması altında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörüye verdikleri anlam, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörülü bireyin sahip olması gereken özelliklere ilişkin algısı, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörünün sınırlarına ilişkin algısı, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörünün önemine ilişkin algısı, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısının gelişimini etkileyen etmenler ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörüye engelleyen etmenlere ilişkin algısı alt temalarına yer verilmiştir.

4. 1. 1. Sosyal Öğretmenlerine Göre Hoşgörünün Anlamı

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısı ve hoşgörü eğitimine ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen bu araştırmada, Sosyal Bilgiler öğretmenlerine hoşgörüye nasıl anlamlandırdıklarını öğrenmek amacıyla “Siz hoşgörüye nasıl açıklarsınız?” ve “Hoşgörülü olma konusunda yaşadığınız bir deneyimi anlatır mısınız?” soruları yöneltilmiştir. Görüşmede sorulan bu ilk iki soru Sosyal Bilgilerin öğretmenlerinin hoşgörüye yükledikleri anlamı ortaya çıkarmayı amaçladığından birlikte analiz edilmiştir. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bu iki soruya verdiği yanıtlar Tablo 4.1.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.1’de Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin yaptığı tanımlara bakıldığında, hoşgörüye Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin beşi “Kabul etmek” dördü “Saygılı olmak”, üçü “Empati kurmak”, ikisi “Nesnel olmak”, ikisi “Güvenmek” ve biri

“İnsana değer vermek” olarak tanımladıkları görülmektedir. Bazı öğretmenler, hoşgörüye birden çok anlam yüklemiştir. Örneğin, bir öğretmen hem farklılıklara saygıyı hem de empati kurmayı birlikte ele almıştır.

Tablo 4.1.1 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörüye Yükladıkları Anlamlar

---

Kabul etmek
Hataları kabul etmek
Farklılıkları kabul etmek
Cinsiyet
İrk
Gelişim özellikleri
Bireysel özellikler
Saygılı olmak
Düşünce
İnanç
Davranış
Değerler
Empati kurmak
Nesnel olmak
Güvenmek
İnsana değer vermek

Mete, Hamide, İsmail, Mediha ve Rana öğretmen, hoşgörü tanımlarında kabul etmek üzerinde durmuştur. Mete öğretmen, hoşgörüyle hataları kabul etmek olarak yorumlamaktadır. Mete öğretmen bu konudaki düşüncesini “Büyüğün küçüğe daha hoşgörülü davranması gerekmektedir. İnsanların yapmış olduğu hatalara karşı hoşgörüyle yaklaşabilmek, onların hatalarını büyütüp bir problem haline getirmektense çözüm yolunu göstererek anlayışlı davranabilmek bir hoşgürüdür” (1: st.27-30) sözleriyle dile getirmiştir.

Hamide öğretmen, her öğrencinin farklı gelişim özelliklerine sahip olduğunu belirtmiş ve hoşgörü tanımında kabul etmek üzerinde durmuştur. Hamide öğretmenin bu konudaki görüşü “Bir nesneyi olabilir bir davranışı olabilir herhangi bir şeyi çıkar beklemeden koşulsuz olduğu gibi kabul etmektir” (1:st.30-31) şeklindedir. Hamide öğretmen bu tanımları yaptıktan sonra yaşadığı bir durumu örnek olarak göstermiştir. Hamide öğretmen kaynaştırma öğrencileri olduğunu ve onların diğer öğrencilerden farklı olduğunu belirtip ders esnasında istenmeyen durumların yaşandığını “Geç yazdığında geride kaldığında hırçınlaşıyor. Yanındaki arkadaşının defterini alıyor parçalıyor ya da dersin en olmadık anında ağlamaya tepinmeye başlıyor. Gerçekten tepiniyor ayaklarını yere vura vura. Ama kabul etmek

zorundasın. Çünkü işin bu görevin bu yani iyi öğrenci kötü öğrenciden ziyade” (1: st.51-55) sözleriyle ifade etmiştir. Hamide öğretmen, insanların hataları ve değiştiremeyeceği şeyleri de kabul etmesi gerektiğini düşünmektedir. Hamide öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Değiştiremeyeceğimiz şeylerde de karşımızdakini kabul etmektir. Tasvip etmesek de onaylamasak da ha belki bunu düzeltemesek de hoşgörü bunu kabul etmektir” (2: st.34-36) sözleriyle belirtmiştir.

İsmail öğretmen de hoşgörü tanımında kabul etmek üzerinde durmuştur. İsmail öğretmen hoşgörüyü “İnsanların cinsiyet olarak, ırk olarak yani kısa yoldan ne olursa olsun daha doğrusu birbirine zarar vermeden kabullenmek” (1: st.6-8) şeklinde tanımlamıştır. İsmail öğretmen hoşgürsüzlüğü de “Birin giyimine kuşamına bakıp işte bizim gibi giyinmiyor onu farklı değerlendirmek dışlamak mesela tam tersi oluyor yani hoşgürsüzlük oluyor.” (1: st.23-24) sözleriyle örneklendirerek açıklamıştır. İsmail öğretmen, ikinci görüşmede hoşgürsüzlükle ilgili yaşadığı bir deneyimi şöyle paylaşmıştır:

Demir yollarında çalışan bir arkadaşım vardı bir de ilaç mümessili olan bir arkadaşım vardı. Aynı apartmanda oturuyorduk ve samimiydik. Tabi kendimce eleştiriyorum ama apartman yaşantısını bilirsiniz. Sohbet ederken laf geldi dayandı üniversite öğrencilerine. İşte arkadaşım dedi ki şehri mahvediyor bu üniversite öğrencileri. Ağır eleştirilere tutuyor yani. Tabi ben de orada dayanamadım yani herkesi aynı kefeye koymamak gerekiyor gibi bir şeyler söyledim ki üniversite gençliği şehirlerin gelişmesinde öncü rol oynar. Yani kötü şeylerin gelmesi sadece üniversite öğrencilerine bağlı değildir. Yani uzatmayayım lafi burada da bunu hoşgürsüzlüktür yani önyargı da zaten hoşgürsüzlüktür. Bir kişinin giyimine kuşamına yaşam tarzına... şimdi o ne yapıyor demek ki dışarıya çıkıyor üniversite öğrencilerinin birbiriyle sevgili olmaları ayrı ev tutmaları ona biraz ters duruyor. Kırmızı pantolon giymeleri ters geliyor. Yani kendi gibi değil, benim gibi olmadığı için iyi değil diyor yani. (2: st.101-118)

Mediha öğretmen de, hoşgörüyü kabul etmek olarak tanımlamış ve hoşgörü ile ilgili birden fazla tanım yapmıştır. Mediha öğretmen hoşgörüyü “Hoşgörü insanların bazı olumsuz davranışlarını görmemezlikten gelme” (1: st.6) ve “İnsanları olduğu gibi kabul etmek” (2: st.32) olarak tanımlamıştır.

Rana öğretmen ise, her insanın farklı kişilik yapısına ve zeka düzeyine sahip olduğunu ve bu nedenle her bireyin farklı olduğunun kabul edilmesi gerektiği görüşündedir. Rana öğretmen, bu konuyla ilgili görüşünü şöyle açıklamıştır:

Bir çocuk bir kerede anlar örneğin, bir çocuk yazarak anlar, bir çocuk duyarak anlar, bir çocuk nedir görsel olarak ona göstermelisin ki çocuk bunu uzun hafızaya kaydedebilsin. Bu anlamda hemen çocuk benim söylediğimi öğrensin ya da hemen bilsin hata götürmesin ben bunu anlattım bitti çocuk bunu öğrenmek zorunda diye hani böyle hoşgörüsüz yöntem ya da teknik izlemiyorum. (1: st.108-112)

Esra, Bilge, Raziye ve Mete öğretmen, hoşgörü tanımında saygılı olmak üzerinde durmuşlardır. Esra öğretmen hoşgörüyle ilgili tanımını “Şimdi hoşgörü her türlü şeye saygı göstermektir” (1: st.19) biçiminde ifade etmiştir. Esra öğretmene ikinci görüşmede saygı gösterilmesi gereken şeylerin neler olduğu sorulmuş ve Esra öğretmen bu soruyu “Davranışlar, hareketler, değerler, inançlar... Bunlara saygı göstermek” (2: st.17) sözleriyle açıklamıştır. Esra öğretmen, öğrencilerin farklı ortam ve koşullarda yetiştiklerini, bu yüzden de öğretmen olarak öğrencilerin davranışlarına saygı duyup, onlara hoşgörü göstermek gerektiğini “Her öğrencinin yetişme ortamı da aynı olmadığı için farklı türlü örnekler verebilirler, farklı türlü tepkilerde bulunabilirler hani. Onlara saygı duymak gerekiyor. Onları anlamaya çalışmak gerekiyor” (1: st. 26-32) sözleriyle açıklamıştır.

Bilge öğretmen de Esra öğretmen gibi hoşgörü tanımında saygı üzerinde durmuştur. Bilge öğretmen hoşgörü tanımında inanç ve mezheplere saygıyı dile getirmiş ve hoşgörünün daha çok dini boyutuna vurgu yapmıştır. Bilge öğretmen bu konudaki düşüncesini “Ben hoşgörüyü farklılıklara saygı olarak açıklıyorum yani benim için hoşgörü Mevlana’nın hoşgürüsüdür. Hani farklı dinlere ya da farklı mezheplere olan saygı” (1: st.33-36) sözleriyle açıklamıştır.

Raziye öğretmen hoşgörülü olmayı düşüncelere saygı göstermek olarak algılamaktadır. Raziye öğretmenin bu konuyla ilgili düşüncesi “Başkalarının düşünceleri bizim düşüncelerimizle çelişse bile onlara karşılıklı anlayış göstermek” (1: st.33-34) biçimindedir. Raziye öğretmene ikinci görüşmede “Nelere anlayış göstermek gerekiyor?” sorusu sorulmuş ve Raziye öğretmen, herkesin farklı düşüncelere sahip olabileceğini ve bu yüzden bu farklı düşüncelerin saygı ile

karşılanması gerektiğini “Herkes senin düşündüğünü düşünmek zorunda değil... Başkalarının düşüncelerine saygı göstermek (2: st.26-28) sözleriyle açıklamıştır.

Mete öğretmen, hoşgörünün tek bir tanımının olmadığını belirtmiş ve hoşgörü tanımında ifade özgürlüğüne saygı göstermek üzerinde durmuştur. Mete öğretmen, bu konuyla ilgili görüşünü “Bunun sadece bir tanımını yapmak mümkün değil. Şöyle diyelim karşımızdaki insana saygı duymak onun fikirlerini özgürce dile getirmesine imkan tanımak bir hoşgördür” (1: st.20-23) sözleriyle dile getirmiştir. Ayrıca Mete öğretmen, başkalarının görüşlerine saygılı olabilmek için insanların empati kurup diğer insanların düşüncelerini anlamaya çalışması gerektiğini “Acaba ben onun yerinde olsam ne gibi düşünürüm ben onun yerinde olsam zorluklar karşında nasıl tavır alırım gibi düşünmek bence hoşgörünün kaynağıdır diye düşünüyorum” (2: st.126-129) sözleriyle belirtmiştir.

Enes öğretmen de Mete öğretmen gibi hoşgörüyü tanımlarken empatiye vurgu yapmıştır. Enes öğretmen için hoşgörü karşısındaki bireyi anlamak, onunla empati kurmaktır. Enes öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Karşısındakini anlamak ortak bir noktada buluşmak ya da onun ne düşündüğünü kavramak, kendini onun yerine koymak yani empati kurmak” (2: st.15-17) sözleriyle açıklamıştır. Enes öğretmen karşısındaki bireyin yaptığı davranıştan hoşlanmasa da empati kurup ona hoşgörü gösterdiğini “Ben mesela hoşlanmadığım kardeşimin yaptığı bir davranıştan hoşlanmasam da ben onun yaşında olsam ne yapardım ya da o yaşı gereği bunu yapması gerekiyorsa gülüp geçiyorum yani katılmasam da hoş karşılıyorum” (1: st.60-63) sözleriyle belirtmiştir.

Raziye öğretmen, hoşgörünün nesnel bakış açısına sahip olmak olduğunu düşünmektedir. Raziye öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Mini etek giyen biri olabilir. Kesinlikle ibadet yapmaz diye önyargıyla bakmamak gerekir. Yani namazını kılan biri de olabilir” (2: st.101-102) sözleriyle örneklendirerek açıklamıştır.

Berna öğretmen hoşgörü tanımında, empati ve nesnellik üzerine vurgu yapmıştır. Berna öğretmen, hoşgörüyü “Hoşgörü insanlara önyargısız yaklaşımdır bence. Önyargısız olarak yaklaşmak, düşüncelerini dinlemek, empati kurmaktır” (1: st.20-21) sözleriyle açıklamıştır. Berna öğretmen hoşgörünün bir hayat tarzı olduğu görüşündedir ve bu görüşünü “Olumlu düşünmek, olumlu yaklaşmak olumlu şeyler

hissetmek. Olumsuzlarını görmek yerine olumlu davranışlarını pekiştirmeye çalışmak ve böylece olumlu davranışları görüp olumsuzlukları yok etmeye çalışmak” (2: st.181-184) sözleriyle ifade etmiştir.

Mediha ve Berna öğretmen, hoşgörüde güvenin çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Mediha öğretmen, öğrencilerinin ödev konusunda doğruyu söylemediklerini ve bu durumun güvenini sarstığını belirtmiştir. Güveni sarsıldığında onlara karşı hoşgörülü olmadığını “Güvenmek gerekiyor evet güvenmek gerekiyor hoşgörü gösterebilmek için. Güvenmezsem çok da hoşgörülü olamam” (2: st.218-219) sözleriyle dile getirmiştir.

Berna öğretmen, Mediha öğretmen gibi hoşgörüde güvenin önemini “Bence kesinlikle güven önemli. Çünkü sen hoşgörüyle bakıyorsun birine ve o senin güvenini alt etmeye çalışıyor. O zaman ben ona hoşgörüyle bakamam benim güvenimi sarsmıştır” (2: st.272-275) sözleriyle vurgulamıştır. Berna öğretmen, hoşgörülü olma konusunda yaşadığı bir deneyimi paylaşmıştır:

Biz öğrencileri kampüsün içinde bir müzeye götürdük. Sendikann düzenlediği bir etkinlik. Orada bildiri dağıtmışlar siyasi içerikli bildiri. Öğrenci bunu Çanakkale ile ilgili sanıyor ve alıyor. Sırasının altına koyuyor. Daha sonra veli toplantısında veli bunu görüyor ve nasıl benim çocuğumun sırasının altında duruyor diye fevri bir çıkış yapıyor. Bilse ki çocuğun eline verilmiş çocuğun mantığında bile değil hiç hoşgörü olmadan bakıyor suçlayıcı bakıyor. Siz burada her şeyi denetlemek zorundasınız nefes alışını bile bilmek zorundasınız tarzında yaklaşıyor. Hoşgörülü olan bir insan düşünür bu nerden geldi nasıl geldi benim çocuğuma diye. Ama böyle suçlayıcı tavırla yaklaşmak hoşgürsüzlük örneği. (2: st.196-204)

Rana öğretmen, hoşgörüü insanlara değer vermek olarak yorumlamıştır. Rana öğretmen konuyla ilgili bu düşüncesini “Benim için yani şey değildir insanların dış görünüşleri ya da hayata bakışı ya da inanışları benim için önemli değildir. Benim için önemli olan insanların insan olması karşısındaki insana değer vermesidir. Benim için ırkı dili dini önemli değildir” (2: st.220-223) sözleriyle dile getirmiştir.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörüyle ilgili tanımları incelendiğinde, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörüü; düşünce, değer, inanç ve davranışlara saygı duymak, cinsiyet, ırk ve gelişim özellikleri gibi farklılıkları kabul etmek, hataları

kabul etmek, insana değer vermek ve nesnel olmak olarak tanımladıkları ortaya çıkmıştır.

4. 1. 2. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörülü Bireyin Sahip Olması Gereken Özelliklere İlişkin Algısı

Sosyal Bilgiler öğretmenlerine hoşgörülü bireyin sahip olması gereken özelliklerin neler olduğunu yönündeki düşüncelerini ortaya çıkarmak amacıyla “Hoşgörülü bir bireyin özelliklerini nasıl açıklarsınız? (Yaşadığımız bir örnek verebilir misiniz?) Siz çevrenizde böyle insanlar görüyor musunuz? Anlatır mısınız?” sorusu yöneltilmiştir. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bu soruya verdikleri yanıtlar Tablo 4.1.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1.2 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörülü Bireyin Sahip Olması Gereken Özelliklere İlişkin Algısı

Farklılıklara saygılı olmalı

Din

İrk

Siyasi görüş

Düşünce

Nesnel olmalı

Geniş bakış açısına sahip olmalı

Empati yeteneğine sahip

Sabırlı olmalı

Eğitimli olmalı

Demokratik olmalı

Etkili iletişim becerilerine sahip olmalı

İnsan sevgisi olmalı

Olumlu bakış açısına sahip olmalı

Sorgulayıcı olmalı

Tutarlı davranmalı

Zengin kültüre sahip olmalı

Tablo 4.1.2’de görüldüğü gibi, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörülü bireyin sahip olması gereken özelliklerine ilişkin verdiği yanıtlara bakıldığında, hoşgörülü bireyi Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin beşi “Farklılıklara saygılı olmalı”, dördü “Nesnel olmalı”, üçü “Empati yeteneğine sahip olmalı”, üçü “Geniş bakış açısına sahip olmalı”, üçü “Sabırlı olmalı”, ikisi “Eğitimli olmalı”, ikisi “Demokratik olmalı”, ikisi “Etkili iletişim becerilerine sahip olmalı” ikisi “İnsan sevgisi olmalı”,

biri “Olumlu bakış açısına sahip olmalı”, biri “Sorgulayıcı”, biri “Tutarlı davranmalı” ve biri “Zengin kültüre sahip olmalı” olarak betimlemişlerdir.

Sosyal Bilgiler öğretmenleri, hoşgörülü bireyin sahip olması gereken özelliklere ilişkin verdikleri yanıtlarda, birden çok ve farklı özellikler belirtmişlerdir. İsmail, Raziye, Esra, Enes ve Mete öğretmen, hoşgörülü bireyin farklılıklara saygılı olması gerektiğini vurgulamıştır. İsmail öğretmen hoşgörülü bireyin en önemli özelliğinin farklılıklara saygılı birey olması olduğu görüşündedir. İsmail öğretmen bu görüşünü “Mesela bizim öğrenciler... Eskişehir’de siyah renk insanlar görüyoruz değil mi? Üniversite okumak için geliyorlar... Senden farklı olmak değil mi? Farklılıklara mozaiklere renkli bakmak. Mesela pratik anlamda o siyah insana renkli bakabilmektir.” (2: st.30-33) sözüyle örneklendirerek açıklamıştır. İsmail öğretmen, hoşgörülü bireyin özellikle dini konularda da çok hassas davranması ve saygılı olması gerektiği görüşündedir. İsmail öğretmen Alevi olduğu için geçmişte dışlanmışlık yaşadığını ve bu nedenle özellikle dini konularda çok hoşgörülü olduğunu “Ben inançlar konusunda hep düşünürüm kendimi düşünürüm. Gerçekten inanç konusunda kendini geliştiren insan çünkü din insanın en hassas noktasıdır ona böyle rahat bakabiliyorsa bu hoşgörüyü yakalamış demektir...” (2: st.37-51) sözleriyle dile getirmiştir.

Raziye öğretmen, hoşgörülü bireyin öncelikle farklılıklara saygılı olması gerektiği görüşünü “Saygılı olmalı öncelikle, farklılıklara saygı göstermeli.” (1: st.37) sözleriyle belirtmiştir. Raziye öğretmen, hoşgörülü bireyin saygılı olması gerektiği farklılıkları “Bu çok çeşitli olabilir. Irk olabilir, din olabilir, görüş olabilir.” (1: st.40) biçiminde açıklamıştır. Raziye öğretmen kendisinin de hoşgörülü olduğunu, karşısındaki bireyin dini, görüşü ve etnik kökenine saygı duyduğunu ise “Karşımdaki insanın siyasi görüşü ne olursa olsun her zaman saygı gösteririm. Ya da dini ne olursa olsun her zaman saygı gösteririm ve öğrencilerime de bunu aşlamaya çalışıyorum. Karşınızdaki arkadaşınız hangi kimlikte olursa olsun hangi kültürde olursa olsun kesinlikle hor görmeyin” (1: st.76-80) sözleriyle belirtmiştir. Esra öğretmen ise, hoşgörülü bireyin saygılı olması gerektiği yönünde görüşünü “Saygıyı mutlaka bilmesi gerekiyor.” (1: st.106) sözüyle ifade ederken, Enes öğretmen de hoşgörülü bireyin saygılı olması gerektiğini “Başkalarının düşüncelerine saygı göstermeli.” (1: st.84) sözüyle ifade etmiştir. Mete öğretmen, hoşgörülü bireyin din,

cinsiyet, etnik köken gibi farklılıklara saygılı olan, farklı düşüncelere açık, empati yeteneğine sahip ve anlayışlı bir birey olması gerektiği görüşündedir. Mete öğretmen bu konuyla ilgili görüşünü şu sözleriyle açıklamıştır:

Anlayışlı karşı tarafa saygı duyan, farklı fikirlere açık, değişim ve gelişime açık, empati yeteneğine sahip, agresif olmayan, farklılıklara saygı duyan ... Dinsel olabilir, cinsel olabilir, kimlik olabilir kimlikler yani farklı millet unsurları olabilir. Dolayısıyla bu farklılıklara saygı duyan kişi hoşgörülü olma yolundadır. (1: st.38-44)

Mete öğretmene ikinci görüşmede “Hoşgörülü birey ne tür farklı fikirlere açık olmalı?” sorusu yöneltilmiş ve Mete öğretmen “Mesela sınıf içindeki öğrencinizin sizinle aynı fikirde olmaması... ama bu daha çok hani bir olgunun etrafında değil de görüşler etrafındaki fikirlerin birbirinden farklı olması... Ona hoşgörü ile bakabilmek, farklılıklara saygı duyabilmek.” (1: st.17-19) biçiminde yanıt vermiştir. Mete öğretmen konuyla ilgili yaşadığı bir deneyimi şöyle paylaşmıştır:

Hoşgörülü birey... Özellikle lise yıllarında. Hani siz de bilirsiniz bir fikri çok sahiplenip onu korumak adına kendi fikirlerinizi korumak adına karşınızdakileri kırabilirdiniz. Bu karşınızdaki öğretmeniniz de olabilirdi bir aile büyüğünüz de olabilirdi... Ya özgürlükler konusunda babamla konuşurken, tartışırken babama çok sert çıktım. En sonunda babamı çok sınırlendirdim ama babam yaşadığım dönemi bildiği için bir şey söylemedi, alttan aldı ya da hoşgörülü davrandı diyeyim. Şimdi o konuyu düşündükçe yüzüm daha halen kızarıyor. (1: st. 52-67)

Raziye, Rana, Esra ve Berna öğretmen hoşgörülü bireyin nesnel olması gerektiği yönünde görüş belirtmişlerdir. Raziye öğretmen, bireylerin önyargılı davrandıklarında hoşgürsüz olduklarını ve bu nedenle önyargıyı bir kenara bırakıp nesnel olması gerektiğini düşünmektedir. Bu düşüncesini “Önyargıyla hoşgörü bazen birbiriyle çelişebiliyor. İnsanlara önyargıyla baktığımızda hoşgörülü olamıyorsunuz. O önyargıyı bir kenara bırakıp objektif baktığımız zaman hoşgörülü olabiliyorsunuz zaten” (1: st.68-70) sözleriyle açıklamıştır. Rana öğretmen de Raziye öğretmen gibi, hoşgörülü bireylerin olaylara nesnel yaklaşması gerektiği görüşündedir. Rana öğretmen, bu konuyla ilgili yaşadığı bir deneyimi şöyle paylaşmıştır.

Benim kızım var. Bir gün yemek yemeğe gittik. Böyle çocukların oynaması için kenarda bir oyun alanı vardı. Daha sonra başka bir aile geldi. Oturdular. Camdan da biz oyun oynayan çocukları izleyebiliyoruz. Bir tane anne baba geldi. Kızları benim kızım ile oynamaya başladı. O arada baktım karşı taraftaki benim kızım ile oynayan küçük kız onu oynatmamaya çalıştı. Kaydırdıktan kaydırmadı onu engellemek istedi. O arada birkaç davranıştan sonra benim kızım da ona tepki geliştirdi. Küçük bir ev vardı onun içine sokmak istemedi. Oradan anne müdahale etti. ... Çok sinirlendim dedi kızımı oynatmıyor dedi. Kızıma engel oluyor dedi onun oynamasına engel oluyor dedi. Neyse ben dinliyorum duyuyorum da konuşulanların hepsini. ... Eşiyle paylaşıyor. Daha sonra işte ben de duramadım pardon bakar mısınız dedim. Siz olayı farklı görüyorsunuz dedim onlar çocuklar dedim biraz önce sizin kızınız da kaymasını engellediği için çocuklar birbirlerine tepki geliştiriyorlar dedim. Bunlar olabilecek süreçler dedim. Çünkü bunlar 4-5 yaşlarında ve ben merkezci çocuklar dedim. Kadın şöyle baktı ondan sonra kız geldi yemek yemek için onunla oynama dedi. Daha sonra bir 5 dakika geçti çok iyi arkadaş oldular. Artık kadın kendi yaptığından utandı. Çünkü o süreç bir alışma süreciydi ve çok hoşgörüsüz davrandı. Ne diyelim ona çok acımasızca eleştirdi ve eleştirdiği de çocuk da zaten 4 yaşındaki bir çocuk. Daha sonra baktım kadın da yaklaşımını değiştirdi. Farkına vardı aslında olayın. ... Ondan çok etkilenmişim. Aslında konuşup konuşmamakta da tereddüt etmişim. ... Ama benim de konuşmamın onu olumlu etkilediğini düşündüm. Çünkü insanlar bazen olaylara tarafsız bakamıyorlar. Ya da o hoşgörü alanları çok kısıtlı. (1: st.176-218)

Berna öğretmen, bireylerin hoşgörülü olması için olaylara nesnel yaklaşması gerektiğini düşünmektedir. Berna öğretmen, bu konuyla ilgili düşüncesini “Hoşgörülü olması için kesinlikle önyargısız olmalı.” (1: st.24) sözüyle dile getirmiştir. Esra öğretmen de, önyargının hoşgörüyü olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Esra öğretmene göre, hoşgörülü bireyler nesnel olmalıdır. Esra öğretmen bununla ilgili yaşadığı bir deneyimi şöyle anlatmıştır:

Mesela benim dövmem olduğu için bazı kapalı veliler daha beni tanımadan tepki gösterebiliyorlar. Hani o konuda çok. Biraz önyargı gibi oluyor aslında da daha önce benim başıma gelmişti. Ama sonra beni tanıdıktan dövmenin aslında çok bir şey ifade etmediğini benim onlardan bir farkımın olmadığını gördüler şimdi daha iyi davranıyorlar bana, daha hoş görümlüler. Yani şöyle bir şey daha vardı. Eşimle Kilis’e gitmiştik üniversiteye başvuru için sınava. Eşim küpeli diye su satmamışlardı orda bize. Orda misafiriz sabah geldik akşam dönecektik. Birkaç dükkana girdik su vardı ama satmadılar. Biz neden olduğunu algılayamamıştık. Sonra hani oradaki üniversite öğrencilerinden birine denk geldi. Eşime dedi ki sen hem dövmeleisin hem küpelişin sana su satmazlar. Ben Türkiye’de böyle bir şeyin. başıma geleceğini hiç düşünemezdim. O öğrenci bize su aldı gidip. Eğer o olmasaydı su alamayacaktık. (1: st.112-127)

Rana öğretmen hoşgörölü bireylerin geniş bir bakış açısına sahip olması gerektiğini düşünmektedir. Rana öğretmen, meydana gelen olaylara tek bir açıdan değil farklı açılardan bakıp sorgulamak gerektiğini düşünmektedir. Rana öğretmen konuyla ilgili bu düşüncesini şu sözleriyle dile getirmiştir:

Bir olayın birçok sebebi olabilir hoşgörölü olmak ya da olmamak kısmında yani daha geniş açıyla bakıyor. Ne diyelim ona at gözlükleriyle değil de daha geniş bir yelpazede bakıyor. Bu da hani onun kişilik özellikleriyle de kaynaklı. Ama önemli olan bu sebebin değil de bu sadece görünüşteki sebeptir ana sebebi bilmek önemlidir. (1: st. 166-169)

Mediha öğretmen, hoşgörölü bireylerin geniş bir bakış açısına sahip olduğunu düşünmektedir. Mediha öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Hayata farklı açılardan bakabilen farklı gözlerle bakabilen insanlar hoşgörölü olabilir.” (1: st.13-17) sözleriyle ifade etmiştir. Mediha öğretmenden ikinci görüşmede “Hayata farklı açılardan bakabilen farklı gözlerle bakabilen insanlar hoşgörölü olabilir.” sözünü açıklaması istenmiş ve Mediha öğretmen şöyle açıklamıştır:

Yani herkes gibi bakarsan bir olay vardır bir çocuk vardır bir öğrenci vardır ne bileyim sonradan gelmiştir farklı bir kültüre sahiptir diyelim direk ona o gözle bakmak var bir de o öğrencinin niye bulunduğu ortamı bırakıp da buraya geldiği kendi açımdan değil ama çocuklar açısından düşünüyorum. Çünkü bu günlerde sürekli onu anlatmaya çalışıyorum onlara kız erkek ayrımından tutun da işte bir takım millet kavramlarına kadar onlara farklı gözlerle bakmayın Herkesin birer insan olduğunu, öncelikle onun bir insan olduğunu düşünerek bakın kişiyi o şekilde değerlendirin bunu söylemek istedim bakış açısı derken. (2: st.35-52):

İsmail öğretmen hoşgörölü bireyin her düşünceye açık ve geniş bir dünya görüşüne sahip olması gerektiğini düşünmektedir. İsmail öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Bir defa hoşgörölü insanın her düşünceye açık olması gerekiyor bir bu. Hoşgörölü insan bir de öğrencilere de ben genelde söylüyorum dünyaya bakış açısı tek bir yönden olmayacak yani geniş açılardan pencerelerden bakması olması gerekiyor.” (1: st.45-47) sözleriyle belirtmiştir. İsmail öğretmene ikinci görüşmede geniş açılardan bakmanın ne demek olduğu sorulmuş ve İsmail öğretmen bu soruyu şöyle yanıtlamıştır:

Ben çocuklara da diyorum bazen işte diyorum bir konu anlatırken dünyadaki herkesi mesela kültürlerden de bahsederken Avrupalının kültürü bir Çinlinin ya da İsveçlinin kültürü nasıldır acaba diye düşünün yani çerçeve geniş. Mesela ben çocuklara hep söylerim hayatlarınızda pencereler açın tek bir penceren bakmayın. ... Geniş bakmak bu. Olaylara yani böyle tek bir açıdan, at gözlüğü diyoruz ya sadece önünü görmek. Yani onun alt şeylerini de düşünmek demek de olabilir yani. (2: st.64-71)

Raziye, Esra ve Hamide öğretmen hoşgörülü bireyin empati becerisine sahip olması gerektiğini düşünmektedir. Raziye öğretmen, çevresinde hoşgörülü bireylerin bulunduğunu ve bu bireylerin empati becerisine sahip olduklarını “Çevremdeki insanlar en başta tartışsa bile ona olumlu eleştiride yapıcı eleştiride bulunuyor yani kırıcı olmuyor hiçbir zaman... Konuşarak hallediyor her şeyi sözel ifadelerle... Ben merkezci değil sadece kendini düşünmüyor karşısındaki insanı da düşünüyor ve empati kuruyor.” (1: st.53-61) sözleriyle açıklarken, Esra öğretmen ise bu konuyla ilgili düşüncesini “Empati gücü yüksek olması gerekiyor.” (1: st.107) biçiminde açıklamıştır. Hamide öğretmen, empati kuran bireylerin hoşgörüye sahip olduğunu düşünmektedir ve bu düşüncesini “Empati kurabilmeli karşısındaki kişiyle. İyi empati kuran insanlar hoşgörüye sahiptirler. Ben kendimi karşımdakinin yerine koyabiliyorsam onu anlamaya çalışıyorsam ve anlıyorsam sabır neticede de hoşgörü gösteririm.” (1: st.67-69) biçiminde ifade etmiştir. Hamide öğretmen, bu konuyla ilgili yaşadığı bir deneyimi şöyle paylaşmıştır:

Mesela babam bundan bir ay önce bir rahatsızlık geçirdi. ... Felç oldu. Felçle birlikte şuur kaybı da meydana geldi. Yani babam şu an babam olmaktan ziyade başka bir adama dönüştü. Bilinçsizce hareket ediyor, söylediği şeyleri tekrar ediyor, geçmişten konuşuyor. Sonuçta sabretmek zorundasın, hoşgörü göstermek zorundasın. Koşulsuz kabul etmek zorundasın. Yani bir rahatsızlıktan ötürü şuurunu kaybetti ama benim şuurum yerinde. O benim babamdır. (1: st.76-83)

Bilge, Rana ve Hamide öğretmene göre hoşgörülü bireyin bir diğer önemli özelliği sabırlı olmasıdır. Bilge öğretmen, eşinin sabırlı ve olumlu bir dünya görüşüne sahip olduğunu ve bu nedenle eşini hoşgörülü bir birey olarak değerlendirdiğini “Mesela onu (eşi) da işte kendime örnek alıyorum. Çok aşırı sabırlı yani kolay kolay kızmayan bir insan. Her şey çok kötü gittiğinde bile olumsuzluğa düşmüyor... Böyle olması gerekiyordur. Buradan da çıkarmamız gereken bir ders vardır diyor...” (2: st.124-134) sözleriyle açıklamıştır.

Rana öğretmen hoşgörülü bireyin öncelikle sabırlı olması gerektiği görüşündedir. Rana öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Mesela diyelim ki bir olay gerçekleşti ya da bir olay anlatıyoruz. Zaten o olay anlatılırken sığağı sığağına insanda biraz öfke biraz sinir olduğu için insanın önce kendi öfkesini kontrol etmesi gerekiyor ve olayları anlatan kişiler kendilerini haklı çıkarma çabası içinde oldukları için olaylara net bakamıyorlar.” (1: st.156-164) biçiminde ifade ederken, Hamide öğretmen bu konuyla ilgili görüşünü “Sabır.. sabırlı olmalı. Kesinlikle çok sabırlı olmalı.” (1: st.66) sözüyle ifade etmiştir.

Enes öğretmen, hoşgörülü bireyin eğitilmiş ve sosyal yaşantısı olması gerektiğini düşünmektedir. Enes öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Eğitilmiş olmalı... ufku açık olmalı ileriye görebilmeli, sosyal yaşantısı olmalı. Yani sosyal yaşantısı olmayan bir insanın hoşgörülü olması mümkün değil.” (2: st.84-86) sözleriyle açıklamıştır. Enes öğretmenden sosyal yaşantıyı açıklaması istenmiş ve Enes öğretmen sosyal yaşantıyı “Toplum kurallarını önemseyen dünyada ne olup bittiğini bilen dünyanın gelişmiş ülkeleri dediğimiz ülkelere gidip gelen ya da o kültürü özümseyen bilen insanlar olmalı.” (2: st.88-89) sözleriyle açıklamıştır. Enes öğretmen konuyla ilgili gazetede okuduğu bir röportajı şöyle paylaşmıştır:

Erdal İnönü’yle ilgili Sarıgül’ün bir röportajını okumuştum gazetede. Geçmişte işte arkadaş grupları için Sarıgül için bir örnekti. Onu anlatıyordu. Sarıgül de dedi ki Erdal İnönü ne kadar hoşgörülü olgun bir insanmış ki biz gençlik yıllarımızda tepki gösterdik itiraz ettik her şeyi söyledik. Bir gün bizi çay içmeye çağırdı. Biz ona her şeyi söylediğimiz halde çay içmeye çağırdı bizi. Çay içtik bize çikolata ikram etti. Giderken de yanaklarımızı okşadı hadi çocuklar çalışmalarınız da başarılar dilerim dedi. Kendisini eleştiren tepki gösteren biz gençlere bu şekilde davrandı. Ne kadar hoşgörülü ne kadar eğitilmiş bir insan diye kendi kendimden utandım ve davranışlarımızın ne kadar hatalı olduğunu fark ettim. Ve karşımdaki Erdal İnönü’nün ne kadar büyük bir profesör ne kadar eğitilmiş birisi olduğunu o gün fark ettim diye Sarıgül’ün bir anısını okumuştum. (1: st. 77-92)

Esra öğretmen, hoşgörülü bireylerin eğitilmiş ve görgülü olması gerektiğini düşünmektedir. Esra öğretmen bu düşüncesini “Mutlaka hani benim düşüncem tabii ki de bu. Mutlaka bir görgü seviyesi olması gerekiyor” (1: st.66-69) sözleriyle belirtmiştir. Esra öğretmene ikinci görüşmede “Görgü seviyesi ile anlatmak istediğiniz nedir?” sorusu sorulmuş ve Esra öğretmen bu soruyu “Bu görgü seviyesi

aileden aldığı eğitim. Bulunduğu çevre çok önemli bir kere. Ekonomik durum burada çok fark etmeyebilir aslında... aile çocuğa doğduğundan beri değerlerini, birlik beraberlik içinde olması gibi şeyleri öğrettiği zaman çok fazla sıkıntı yaşanacağını zannetmiyorum.” (2: st.63-66) biçiminde açıklamıştır.

Raziye öğretmen, hoşgörülü bireyin demokratik ve anlayışlı olması gerektiği görüşündedir. Raziye öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Bizim toplumumuzda görüş açısından çok ciddi problemler yaşanıyor... Partiler, siyasi partiler veya futbol. Yani her zaman söylenir ya renkler ve zevkler tartışılmaz tartışılrsa da karşısındaki insana demokratik bakabilmek, anlayışlı olabilmek” (1: st.40-43) sözleriyle vurgulamıştır. Bilge öğretmen de Raziye öğretmene benzer görüş belirtmiş ve hoşgörülü bireyin demokrasiyi benimseyen birey olduğunu “Hani demokrasi farklılıklarla zengin olan bir şey. Benim için de bu demokrasi kültürü ile eş değer bir şey... Yani hoşgörülü insan demokrasiyi kanıksamış bir insandır bence, bana göre. Böyle düşünüyorum. (1: st.70-77) sözleriyle ifade etmiştir.

Esra ve Berna öğretmen, hoşgörülü bireyin iletişim becerilerine sahip olması gerektiğini düşünmektedirler. Esra öğretmen hoşgörülü bireyin etkili iletişim becerilerine sahip olması gerektiği yönündeki düşüncesini “İletişime açık birisi olması gerekiyor, kendini ifade edebilmesi gerekiyor kendini anlatması gerekiyor, çok iyi bir dinleyici olması gerekiyor karşısındakini dinlemesi gerekiyor karşısındakini çok iyi algılaması gerekiyor” (1: st.107-111) biçiminde açıklamıştır.

Berna öğretmen de hoşgörülü bireyi, etkili iletişim kurabilen kişiler olarak algılamaktadır. Berna öğretmen bu konudaki düşüncesini “Herkesi dinleyebilmeli etkili iletişim becerilerine sahip olabilmeli.” (1: st.25) biçiminde ifade etmiştir. Berna öğretmene ikinci görüşmede “Etkili iletişim becerilerine sahip olabilmeli... Nedir bu beceriler?” sorusu yöneltilmiş ve Berna öğretmen bu soruyu “İyi bir dinleyici olabilmek, dinlediğinden yanlış çıkarımlarda bulunmamak, karşısındaki insanın konuşmasında zorlayıcı olmamak, ben dili kullanmak.” (2: st.12-13) sözleriyle açıklamıştır.

Esra ve Mediha öğretmen, hoşgörülü bireyin insanlara sevgiyle yaklaşan birey olması gerektiğini düşünmektedir. Esra öğretmen, hoşgörülü bireylerin karşısındakine sevgiyi hissettirmesi gerektiği görüşündedir. Esra öğretmen bu

konuyla ilgili görüşünü “Hoşgörülü insan bence sevgiyi fazla hissetmesi sevgiyi fazla göstermesi gereken bir insan olabilir.” (1: st.68-69) sözleriyle belirtmiştir. Esra öğretmene ikinci görüşmede “Hoşgörülü bireyin sevgiyi göstermesi gerekir.” sözünü açıklaması istenmiş ve Esra öğretmen “Yani sevdiği insanlara karşı bir kere hani sözel olarak göstermesi lazım. İlla seni seviyorum demesine gerek yok işte yüzüne gülmesi, mimikleri, günaydın deyişinde bile jest mimik çok önemli. O şeyleri göstermesi gerekli olduğunu düşünüyorum.” (2: st.109-111) sözleriyle açıklamıştır.

Mediha öğretmen, hoşgörülü bireyin insanlara sevgiyle yaklaşan birey olması gerektiğini düşünmektedir. Mediha öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Hoşgörülü birey... bir kere hoşgörülü birinin içinde mutlaka insan sevgisi olması gerekiyor... İnsan sevgisi varsa zaten mutlaka hoşgörülü olur... Daha vicdanlı daha duygusal insanlar hoşgörülü olurlar.” (1: st.13-15) biçiminde ifade etmiştir. Mediha öğretmene ikinci görüşmede “Birinci görüşmede insan sevgisi varsa zaten mutlaka hoşgörülü olur dediniz. Nasıl insan sevgisi?” sorusu sorulmuş ve insan sevgisi ile hoşgörülü birey arasındaki ilişkiyi nasıl kurduğunu açıklaması istenmiştir. Mediha öğretmen bu soruyu şöyle yanıtlamıştır:

İnsanı sevmek yani insanı mucize olarak görürsek onu diğer canlılardan farklı, yani insanı insan olarak... Biz kimiz? Diğer canlılardan farkımız nedir? Neden bize bu özellikler verilmiş? Eğer bunları fark edebiliyorsak, mesela neden bir karınca olarak gelmedik de insan olarak geldik? Bunu ayırabiliyorsak, bize verilen bu akli duygularımızı yeteneklerimizi veren... Biraz da dinsel boyutuyla anlatıyorum ki çocuklar karıştırmamın diye ve insan olduğunuzu anlarsanız bunun mucizevi varlık olduğunu anlarsanız o zaman hiçbir şekilde ayırım yapmaz farklı gözle bakmazsınız. (2: st.84-96)

Raziye öğretmen, hoşgörülü bireylerin olumlu bakış açısına sahip bireyler olduğunu düşünmektedir. Raziye öğretmen bu konudaki düşüncesini “Hoşgörülü insan beraberinde pozitifliği de getiriyor.” (1: st.111) sözüyle dile getirmiş. Raziye öğretmen, ikinci görüşmede olumlu olmayı şöyle açıklamıştır: “Pozitif insan olayların hep dolu tarafını iyi tarafını görmeye çalışır... Evet onun hatası olmuş olabilir ama iyi tarafları hiç mi yok? Mutlaka iyi bir tarafını görmek gerekiyor... Hayata olumlu baktığınızda daha sıkıntısız zahmetsiz bir hayat sürüyorsunuz.” (2: st.151-156)

Rana öğretmen hoşgörülü bireyin olayların nedenlerini ve sonuçlarını irdelemesi gerektiğini düşünmektedir. Rana öğretmen, bireylerin bir olaya ya da kişiye görüldüğü biçimiyle yaklaşırsa hoşgörü göstermede zorlanabileceğini, ancak o olayın nedenlerini irdelediğinde ve anladığında hoşgörülü olabileceğini düşünmektedir. Rana öğretmen bu düşüncesini şöyle açıklamıştır:

Bir görünüşte neden vardır çocuğun aykırı davranışlarının. Bence önce olayı anlamaktır kök nedene inmektir. Hoşgörülü olabilmenin bence nedeni budur. Çocuk neden böyle davranıyor. Görünüşteki nedenden çok ana neden kök neden nedir onu bilmesi gerekiyor. Hemen bir olay oldu ya da gözüyle ilk gördüğünde hemen tepkiyi vermemesi gerekiyor. Biraz olayın içine dalması gerekir. Olayın nedenini sonucunu irdelemesi gerekir. (1: st.41-48)

Berna öğretmen, hoşgörülü bireylerin yapılan hatalara karşı tutarlı davranıp bu hatalara çözüm üreten bireyler olması gerektiği düşüncesindedir ve bu düşüncesini “Yapılan hataları hoşgörüyle karşılayabilmeli yani yapılan hatalara karşı tutarlı davranıp onlara çözüm üretebilmeli.” (1: st.25-26) sözleriyle dile getirmiştir. Berna öğretmene ikinci görüşmede “ Tutarlı davranış nedir?” sorusu yöneltilmiş ve Berna öğretmen soruyu “Yani her zaman aynı davranmak. Aynı davranışa farklı tepkiler göstermemek.” (2: st.24) biçiminde yanıtlamıştır.

İsmail öğretmen, hoşgörülü bireyin farklı milletleri tanıyan ve zengin bir kültüre sahip olması gerektiği görüşündedir. İsmail öğretmen bu konuyla ilgili görüşünü “Farklı milletleri tanınması gerekiyor. Kültürel anlamda zengin bir kültüre sahip olması gerekiyor” (1: st.51-53) sözleriyle dile getirmiştir.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörülü bireyin sahip olması gereken özelliklere ilişkin verdikleri yanıtlara bakıldığında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğunun hoşgörülü bireyin saygılı olması gerektiği yönünde görüş belirttikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörülü bireyi sabırlı, anlayışlı, empati becerisine sahip, farklı fikirlere açık, tutarlı davranışlar sergileyen ve etkili iletişim becerisine sahip bireyler olarak betimledikleri ortaya çıkmıştır.

4. 1. 3. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörünün Sınırlarına İlişkin Algısı

Görüşme sürecine katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörünün sınırlarına ilişkin algılarını ortaya koymak amacıyla, “Hoşgörünün sınırı nedir?” sorusu yöneltilmiştir. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bu soruya verdikleri yanıtlar Tablo 4.1.3’te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.3 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörünün Sınırlarına İlişkin Algısı

Zarar vermek
Bireye zarar vermek
Ülkeye zarar vermek
Kurallara uymamak
Yalan söylemek
Hırsızlık yapmak
Baskı yapmak
Dışlamak
Ahlaki olmayan davranışlar
Şiddet uygulamak

Tablo 4.1.3’e bakıldığında, görüşme sürecine katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinden sekizi “Zarar vermek”, ikisi “Kurallara uymamak”, biri “Yalan söylemek”, biri “Hırsızlık yapmak”, biri “Baskı yapmak”, biri “Dışlamak”, biri “Ahlaki olmayan davranışlar” ve biri “Şiddet uygulamak” gibi durumları hoşgörünün sınırı olarak görüş belirttikleri görülmektedir.

İsmail ve Raziye öğretmen, bireylerin hak ve özgürlüklerine zarar verme noktasında hoşgörünün sınırlarının başladığı düşüncesindedir. İsmail öğretmen, zarar vermenin hoşgörünün sınırı olduğunu düşünmektedir ve bu konuyla ilgili düşüncesini “Sınır şeyde başlıyor bence bu özgürlükte de var. Zarar verme süreci başlıyorsa sınır orasıdır yani” (1: st.164-165) sözleriyle dile getirmiştir. Raziye öğretmen, bireylerin hak ve özgürlüklerine zarar veren durumların hoşgörü ile karşılanamayacağı görüşünü “Hoşgörü olacağım diye de her şeye göz yummayacaksın. Hakkını da savunacaksın. Özgürlüklerini bileceksin.” (1: st.340-341) sözleriyle vurgulamıştır.

Bilge öğretmen, ülkeye zarar verecek durumların ve hakaret içeren sözlerin de hoşgörü ile karşılanamayacağını görüşündedir. Bilge öğretmen, bu görüşünü “Ülkenin bölünmez bütünlüğüne... ya da işte hani bir insana hakaret derecesinde bir durum olmayacak” (1: st.376-378) sözleriyle dile getirmiştir.

Rana öğretmen, hoşgörünün sınırlarının iyi belirlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Rana öğretmen, başkalarına zarar verecek durumların hoşgörü ile karşılanamayacağını “Yani burada önemli olan birinin kişiliğine zarar vermeyecek ya da hayatını etkilemeyecek durumda olması önemli benim için... Hoşgörü olmalı ama neyi ne kadar hoşgörüyle karşılamalıyız bu çok önemli.” (1: st.51-55) sözleriyle açıklamıştır.

Esra öğretmen, bireye fiziksel veya zihinsel açıdan zarar verici durumların hoşgörü ile karşılanmaması gerektiğini düşünmektedir. Esra öğretmen bu düşüncesini “Bazı davranışların insanların kırıcılık boyutunda da olabilir, fiziksel olarak zarar verme boyutunda da olabilir ya da zihinsel olarak zarar verme boyutunda da olabilir. Bundan dolayı her türlü davranışa tolerans göstermeye gerek olduğunu düşünmüyorum.” (2: st.33-35) sözleriyle ifade etmiştir. Esra öğretmen her bireyin kendi hoşgörü sınırının olduğunu düşünmektedir. Esra öğretmen, saygısızlık ve rencide edici davranışları hoşgörü ile karşılamadığını “Böyle saygısızlık sınırına geldiği zaman ya da karşı tarafı rencide edebildiği zaman hani o şeyde benim hoşgörü algım düşer” (1: st.46-47) sözleriyle dile getirmiştir.

Hamide öğretmen, sınırsız hoşgörü olmadığını ve her şeyi koşulsuz kabul etmenin mümkün olmadığını düşünmektedir. Hamide öğretmen öğrencilere karşı tehlike oluşturabilecek, zararlı olacak durumlarda hoşgörü olmadığını “Çakılar getiriliyor mesela bazı öğrenciler... Bu tür şeyleri de hoşgörüyle karşılayamayız. Burada kim tehlikeye düşecek diğer öğrenci. Diğer öğrenciler tehlikede olacak bunu kabul edemezsin. Hoşgörü de gösteremezsin bu konuda.” (1: st.368-374) sözleriyle belirtmiştir. Hamide öğretmen başkalarına zarar verme noktasında da hoşgörü olunamayacağını düşünmektedir. Bu düşüncesini “Aynı özgürlük gibi sana ve başkalarına zarar veriyorsa hatta kendisine bile zarar veriyorsa hoşgörü gösteremezsin.” (2: st.252-253) sözleriyle dile getirmiştir.

Bilge, Raziye ve Mete öğretmen, özgürlüklerin sınırları olduğu gibi hoşgörünün de sınırları olduğunu düşünmektedir. Bilge öğretmen konuyla ilgili bu düşüncesini “Özgürlük demek başkasının özgürlüğüne zarar vermemek demekse hoşgörünün de bence bir özgürlüğü sınırları var.” (1: st.378-379) sözleriyle açıklamıştır. Raziye öğretmen, özgürlüğün sınırı olduğu gibi hoşgörünün de sınırı olduğu görüşündedir ve bu görüşünü “Özgürlüğün de sınırı vardır hoşgörünün de sınırı var. Yani başkasının

özgürlüğünü kısıtlıyorsak eğer bizim özgürlüğümüz orada kısıtlıdır.” (1: st.338-339) sözleriyle belirtmiştir.

Mete öğretmen, hoşgörünün sınırı olduğu görüşündedir. Mete öğretmen, bireylerin hoşgörülü olmalarından yararlanıp hak ve özgürlüklerine zarar verilmesinin hoşgörü ile karşılanamayacağı düşüncesindedir. Bu düşüncesini “Eğer sizin haklarınızı ve özgürlüklerinizi siz hoşgörülüsünüz diye çığnıyorsa herhalde bu hoşgörüyle karşılanamaz. Kendi haklarımızı da korumamız gerekiyor yani. Hoşgörünün bir sınırı vardır.” (1: st.305-307) sözleriyle dile getirmiştir.

Enes öğretmen kurallara uygun olmayan durumların hoşgörü ile karşılanamayacağı görüşündedir. Enes öğretmen, öğrenciye hoşgörünün de bir sınırı olduğunu, öğrencinin bu sınırı aşmaması gerektiğini ve kurallara uyması gerektiğini düşünmektedir. Bu düşüncesini “Öğrencinin bir çizgisi bir sınırı var. O sınırı aşmamalı. O sınırın dışına çıktığı zaman başkasının sınırına girmiş oluyor. Eleştirisinde mantıklı olmalı tutarlı olmalı. Kendi menfaatleri için kanunsuzluğu savunmamalı.” (1: st.351-353) sözleriyle belirtmiştir.

Berna öğretmen kesinlikle hoşgörünün sınırı olduğunu ve sınırsız hoşgörü durumunda toplumsal düzenin bozulup kargaşa ortamının doğacağını düşünmektedir. Berna öğretmen, toplumsal yaşamda kural dışı davranışların hoşgörü ile karşılanamayacağını “Bence toplumsal yaşam kurallarının içinde kural dışı olan davranışlar kesinlikle hoşgörüyle karşılanmaz.” (1: st.317-318) sözleriyle belirtmiştir. Berna öğretmen kural dışı davranışa örnek olarak sınıfta yaşadığı bir durumu “Kural dışı mesela ders bazında örnek vereyim öğrencinin ders aktif katılmasını gerçekten çok severim aslında ama söz hakkı almadan konuşan öğrenciyi hoşgörüyle karşılamayı sevmiyorum ona hoşgörü gösteremem çünkü kural dışı davranmış oluyor” (1: st.320-322) sözleriyle açıklamıştır. Berna öğretmen de, insanın doğası gereği her şeyi hoşgörüyle karşılayamayacağını düşünmektedir. Bu düşüncesini “Yani her şeyi hoş görmek insanın doğasında yoktur zaten insan kendi ben duygularını ortaya çıkardığı için her şeye hoşgörüyle yaklaşmak biraz zor geliyor bence.” (1: st.313-314) sözleriyle ifade etmiştir.

Mediha öğretmen yalan söylemek, hırsızlık yapmak ve başkalarının malına zarar vermek gibi durumlarda hoşgörülü olunamayacağını düşünmektedir ve bu

düşüncesini “Hoşgörünün sınırı vardır tabii vardır olmaz mı? Hele ki ben kendi çocuklarıma da aynı şeyi söylüyorum yalan mesela yalan söylemek, hırsızlık yapmak, başkasının malına zarar vermek ya bunlara hoşgörülü olamam. Ben olamam. Herhalde kimse de olmamalıdır.” (1: st.110-112) sözleriyle ifade etmiştir. Mediha öğretmen bu konuyla ilgili olarak, küçük yaşta olan oğluyla yaşadığı bir deneyimi şöyle paylaşmıştır:

Geçen gün bir silgi alıp gelmiş arkadaşından. Dedim neden aldın? Ee benim yok bunu aynıysından dedi. Ben Tenli bir silgi. Ama bu sana ait değil, olsun dedi. Olsun olur mu dedim senin mutlaka götürmen lazım. Bunun üzerine baya bir kafa yordum. Yani demek istediğim yalan gibi hırsızlık gibi başkalarının malına zarar vermek gibi insana zarar vermek gibi şeylere hoşgörülü olunmaz. (1: st.117-121)

İsmail öğretmen baskı ve dışlama gibi durumların da hoşgörüsüzlük olduğunu düşünmektedir... İsmail öğretmene göre, hoşgörüsüzlük içeren davranışlar hoşgörü ile karşılanamaz. İsmail öğretmen ayrıca hakaret içeren sözleri, şiddet içeren durumları ve dini inançlara yönelik saygısızlıkları hoşgörüsüzlük olarak belirtip bu durumlarda hoşgörülü olunamayacağını düşünmektedir. İsmail öğretmen konuyla ilgili bu görüşünü şöyle dile getirmiştir:

İrksal çatışmalar oluyor hoş görmeyip, şiddet uyguluyorsa ya da dinsel süreçlerde oluyor bu, mezhep farklılıkları olabiliyor. İnsanlar o mezhebi hoşgörüyle karşılamayabiliyor, baskı oluşturuyor. Mesela ya da ne yapıyor toplum içerisinde dışlanabiliyor, sen bizim grubumuzda yer alamazsın diyor mesela onu dışlıyor. Görev vermeyebiliyor bunlar hoşgörüsüzlük. (1: st. 168-171)

Rana öğretmen için önemli olan hoşgörünün davranış boyutudur ve ahlaki olmayan davranışa gösterilen hoşgörünün tarih boyunca toplumların çöküşünü hızlandıran en önemli neden olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle Rana öğretmen özellikle yanlış davranışlara karşı hoşgörülü olmadığını “Eğer bir çocuğun yanlış bir davranışı var arkadaşıyla alay ediyor ya da bir arkadaşının zayıf bir noktasının bulmuş bununla sürekli onu rencide ediyor onu sürekli üzüyorsa işte bunu ben hoşgörüyle karşılayamıyorum” (1: st. 62-64) sözleriyle açıklamıştır.

Esra öğretmen, şiddet içeren ve şiddete eğilim olan durumlarda da hoşgörülü olunmaması gerektiği görüşündedir. Esra öğretmen bazı öğrencilerinin şiddete eğilimli olduklarını ve bu öğrencilere hoşgörü göstermediğini belirtmiştir. Esra öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini şöyle örneklendirmiştir:

Fazla şiddet içerikli şeyler olabiliyor. Mesela yedinci sınıfta savaşları çok fazla işliyoruz. Birinci dünya savaşı, ikinci dünya savaşı işlediğimiz zaman şiddeti çok fazla eğilim gösteren çocuklar var. Özellikle işte bu kan olayları oyunlarla birleştirmeye çalışan çocuklar var. Hitleri çok fazla sorgulayan çocuklar var ama şiddet tarafını sorgulayanlar var. Onlara çok fazla tolerans göstermiyorum ben. O konuda biraz sert oluyoruz. (1: st. 54-59):

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörünün sınırlarına ilişkin yanıtlarına bakıldığında, özgürlüklere, ülkeye ve bireylere zarar verme üzerinde durdukları görülmüştür. Ayrıca Sosyal Bilgiler öğretmenleri, kuraldışı davranışlar yalan söylemek, hırsızlık yapmak ve baskı uygulamak gibi durumlarda da hoşgörü gösterilemeyeceğini vurgulamışlardır.

4. 1. 4. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörünün Öneme İlişkin Algısı

Sosyal Bilgiler öğretmenlerine, hoşgörünün önemini ortaya çıkarmak amacıyla “Hoşgörünün önemi nedir?” ve “Neden hoşgörü olmalı?” soruları yöneltilmiştir. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bu iki soruya verdikleri yanıtlar Tablo 4.1.4’te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.4 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörünün Öneme İlişkin Algısı

Birlikte yaşayabilmek için

Huzurlu ve mutlu bir yaşam için

İnsanlar birbirine saygılı olması için

Çağdaş bir toplum için

Toplumların devamı için hoşgörü önemli

Kendimize hoşgörü beklemek için

Tablo 4.1.4’te bakıldığında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin yedisi “Bir arada yaşayabilmek için”, dördü “Huzurlu ve mutlu bir yaşam için”, ikisi “İnsanların birbirlerine saygılı olması için”, ikisi “Çağdaş bir toplum için”, biri “Toplumların

devamı için” ve biri “Kendimize hoşgörü beklemek için” hoşgörünün önemli olduğu yönünde görüş belirttikleri görülmektedir.

Sosyal Bilgiler öğretmenleri hoşgörünün önemine ilişkin benzer görüşlere sahiptir. Esra öğretmen, insanların bir arada yaşamak zorunda olduklarını ve bu nedenle hoşgörülü olmaları gerektiğini “Zaten insanlar bir arada yaşamak istiyorlarsa mecburen hoşgörülü olmak zorunda olacaklar. Bu zaten toplumun bir gereği bir arada olmanın bir gereği.” (2: st.363-364) biçimde ifade etmiştir.

Mediha öğretmen, bir arada yaşayabilmek için hoşgörülü olmak gerektiğini düşünmektedir. Mediha öğretmen konuyla ilgili bu düşüncesini “Toplum içinde yaşıyoruz. Birbirimizi üzmemek kırmamak yaşadığımızın tadına varmak için hoşgörülü olmamız lazım. Bir arada yaşıyorsak bir arada yaşamamanın gerekliliği hoşgörülü olacaksınız ki bir arada yaşayalım.” (2: st.453-455) sözleriyle dile getirmiştir.

İsmail öğretmen, insanların birbirlerine ihtiyacı olduğu için bir arada yaşamamanın kaçınılmaz olduğunu ve bu nedenle hoşgörünün önemli olduğunu düşünmektedir. İsmail öğretmen konuyla ilgili bu düşüncesini “İnsanlar bir arada yaşayabilmek için hoşgörülü olmalı. Ülkeler de birbirine muhtaç.” (2: st.319) sözleriyle ifade etmiştir. İsmail öğretmen bu konuyla ilgili derste verdiği bir örneği paylaşmıştır:

Bir konumuz vardı... Ben ortaya bir fikir attım dedim ki ben inanmıyorum dedim ne yapacaklar diye. Dağın başında tahtadan bir ev yaparım ben dedim. Doğadan her şeyi sağlarım bu bana yeter dedim. Çocuklar olur mu ya hocam falan. Dedim o zaman ikna edin beni nasıl olacak? İşte hoşgörü için insanlar birbirine muhtaç. (2: st.319-325)

Hamide öğretmen, toplum düzeni ve bir arada yaşamak için hoşgörülü olmak gerektiğini düşünmektedir ve bu düşüncesini “İnsan ilişkilerinin daha rahat yürüyebilmesi için. Sosyal bir ortamda yaşıyoruz sürekli insanlarla diyalog halindeyiz. Birlikte yaşamamanın gereklilikleri bunlar.” (2: st.264-265) biçimde ifade etmiştir.

Mete öğretmene göre bireyler birlikte yaşamak istiyorsa hoşgörünün gereğini ve önemini kavramalıdır. Mete öğretmen konuyla ilgili bu düşüncesini “Bir arada yaşamak istiyorsanız farklılıklarımız zenginlikler diyorsanız ve ben birçok kişiyi

tanımak onlarla beraber yaşamak istiyorum diyorsanız demokratikseniz, yani demokratik kişilik özelliklerine sahipseniz herhalde hoşgörünün önemini anlıyorsunuz demektir.” (2: st.340-343) sözleriyle dile getirmiştir. Mete öğretmen, hoşgörünün gerekliliğinin bireysel tercih olduğunu düşünmektedir ve bu düşüncesini “Ben bunu kişisel tercih olarak bakıyorum. Siz yan komşunuzla bir arada yaşamak istiyor musunuz istemiyor musunuz? Ben istiyorum. Ve onun dili, dini, ırkı, etnik kökeni benim için çok da önemli değil. Onun insan olması benim için yeterli bir kavram.” (2: st.351-353) biçiminde ifade etmiştir.

Enes öğretmen, toplum içinde bir arada yaşamının kaçınılmaz olduğunu ve bu nedenle diğerlerinin haklarına saygılı olmak için hoşgörünün gerekli olduğunu belirtmiştir. Enes öğretmen konuyla ilgili bu düşüncesini “Bu gezegende tek ben yaşamıyorum sen de yaşıyorsun öbürü de yaşıyor başkası da yaşıyor herkes yaşıyor. Herkes yaşadığına göre herkesin hakları var herkesin beklentileri var... Başkası da yaşadığı için hoşgörülü olmak zorundayız.” (2: st.251-254) sözleriyle vurgulamıştır.

Raziye öğretmen de Enes öğretmen gibi, toplumda yaşayan insanların birbirlerine saygılı olması gerektiğini ve bunun da ancak hoşgörü ile mümkün olduğunu “Toplumların daha huzurlu daha rahat, refah düzeyine ulaşabilmesi için birbirlerine karşı saygılı olması gerektiği yoksa karşılıklı hoşgörü olmadığı zaman insanların birbirine kin nefret ile bakması ciddi problemler yaşanmasına neden olur toplumda bu yüzden hoşgörünün verilmesi gerekir.” (2: st.426-429) biçiminde ifade etmiştir. Raziye öğretmen de, bu konuyla ilgili yaşadığı bir deneyimi şöyle paylaşmıştır:

Yakın bir zamanda yaşadım kendimden örnek vereyim. Bir yere gitmişim yüzmeye gitmek için. Kriterleri söylediklerinde şaşırdım ve bu kriterler bana uymuyor demek ki dedim ayrımcılık yapıyor, hoşgörülü bakılmıyor bütün vatandaşlara karşı... Haşema ile girilmez dediler. Demek ki burada bir ayrımcılık yapıyor. Belli insanlar girebilir belli insanlar giremez gibi. Çok ilkel geldi bu kural. (2: st.342-350)

Esra öğretmen hoşgörülü toplumlarda insanların daha mutlu olduğunu düşünmektedir ve bu düşüncesini “Mutluluk en başta geliyor yani kesinlikle insan çok daha mutlu oluyor hoşgörülü olunca yani.” (2: st.365-366) sözleriyle açıklamıştır. Bilge öğretmen de, mutlu, huzurlu ve daha yaşanılır bir hayat için hoşgörülü olmak gerektiği düşüncesini “Çünkü daha iyi güzel şartlarda yaşamak için.

Daha iyi daha mutlu daha huzurlu olmak için.” (2: st.370-371) sözleriyle açıklamıştır. Bilge öğretmen gibi Rana öğretmen de, mutlu olmak ve hayatı daha yaşanılır kılmak için hoşgörülü olmak gerektiği görüşündedir. Rana öğretmen bu görüşünü “Hayatı hem kendimiz için yaşanılır kılmak için hem de çevremizdeki insanların da bizim alanımızda mutlu olması için” (2: st.192-193) biçimde açıklamıştır. Raziye öğretmen, toplumların huzur içinde olması ve devam edebilmesi için hoşgörünün öneme sahip olduğunu düşünmektedir. Raziye öğretmen, bu konuyla ilgili düşüncesini “Huzurun, mutluluğun olabilmesi için de hoşgörülle bakabilmek gerekiyor olaylara” (2: st.333-334) sözleriyle belirtmiştir.

Berna öğretmen de, medeni çağdaş bir toplum olmak için hoşgörünün önemli olduğunu düşünmektedir ve bu düşüncesini “Bence kesinlikle medeni çağdaş bir toplum olmak için gerekli. Çağdaşlığın aşamalarından biri diye düşünüyorum.” (2:st. 404-405) sözleriyle açıklamıştır. Berna öğretmen Avrupalı toplumların daha çağdaş ve bu yüzden de daha hoşgörülü olduğu yönündeki görüşünü ise “Avrupalı toplumların daha hoşgörülü olduklarını düşünüyorum her ne kadar gidip görmesem de okuduklarımdan duyduklarımızdan onların daha hoşgörülü olduklarını düşünüyorum.” (2:st 405-407) sözleriyle belirtmiştir. Bilge öğretmen de, Berna öğretmenin görüşüne benzer olarak Avrupalı toplumlarda hoşgörü düzeyinin daha yüksek olduğunu “Bizde mesela evlendiğimizde bile iki tarafın ailesi her şeye karışır. Ben yurt dışında yaşadığımda hiç kimse birbirine karışmıyor” (2: st.372-373) ifade etmiştir.

Esra öğretmen, hoşgörünün olmadığı toplumlarda çatışma ortamının olacağını ve bu nedenle toplumun devamlılığının olmayacağını “Hoşgörünü olmadığı toplumlarda zaten toplumun devam etmesi gibi bir şeyin olacağını düşünmüyorum ben.” (2: st.507-508) sözleriyle ifade etmiştir.

Enes öğretmen, diğer öğretmenlerden farklı olarak da insanların kendilerine hoşgörü beklmeleri için hoşgörülü olmaları gerektiğini düşünmektedir. Enes öğretmen hoşgörülü olmanın karşılıklı bir iletişim olduğunu vurgulamıştır. Bu düşüncesini şöyle açıklamıştır:

Aslında insanlar hoşgörü dendiğinde zaman başkasına saygı göstermek algılanıyor da hoşgörü aslında kendine saygı göstermek. Sen başkası da var ona da saygılı olmam gerekir

onun haklarını da savunayım dediğin zaman o da diyor ki başkası da var ben de karşımdakinin haklarını savunayım diyor. Sen başkasına hoşgörülü olduğun zaman yarın da o sana hoşgörülü olmak zorunda. Aslında kendimize hoşgörülü oluyoruz farkında değiliz. Hoşgörü kendimize dönüyor çok kısa sürede ama farkında değiliz. (2: st. 254-260)

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörünün önemine ilişkin görüşleri incelendiğinde, öğretmenlerin çoğu bir arada yaşamak için hoşgörünün önemli olduğu yönünde görüş belirttiği görülmektedir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin, çağdaş düzenli bir toplum, huzurlu ve mutlu bir yaşam için de hoşgörünün önemli olduğunu düşündükleri ortaya çıkmıştır.

4. 1.5. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Algısının Gelişimini Etkileyen Etmenler

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısının gelişimini etkileyen etmenlerin neler olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla “Hoşgörülü olmak konusunda sizi en çok kimler/ neler etkiledi? (kişiler/ aile/ eğitim süreci) Nasıl etkiledi?” sorusu yöneltilmiştir. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bu soruya verdikleri yanıtlar Tablo 4.1.5’te gösterilmiştir.

Tablo 4.1.5’te hoşgörü algısının gelişimini etkileyen etmenleri Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin sekizi “Çevre”, ikisi “Kitap”, biri “Yaş” ve biri “Deneyim” olarak görüş belirtmişlerdir.

Tablo 4.1.5 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Algısının Gelişimini Etkileyen Etmenler

---

Çevre
Yaşanılan/ikamet edilen çevre
Aile
Baba
Eş
Dede
Abla
Çocuk
Okul
Yönetici
Yaş
Deneyim
Kitap

Raziye öğretmen yaşadığı çevrenin hoşgörüyü etkilediğini düşünmektedir. Raziye öğretmen, ilk görev yerinin küçük bir ilçe olduğunu ve orada büyük kentlere göre hoşgörü düzeyinin daha yüksek olduğunu şu sözleriyle dile getirmiştir:

Büyüklerine saygılıydı öğrenciler. Yolda karşılaştığınız zaman selam verirlerdi hal hatır sorarlardı, mesela bir esnaf gördüğünde ilgilenirdi. Tabi küçük yerde yaşamının avantajları bunlar. Büyük merkezlerde biraz daha şehir merkezinde olduğunuz için hani az önce de söylediğimiz gibi ben merkezci olabiliyor insanlar kendilerini düşünüyorlar. Bu konuyla ilgili sürekli konuşuyoruz tramvaya bindiğiniz zaman büyüklerinize yer verin saygılı olun diye, onlar da buna katılıyorlar.” (1: st. 464-471)

Raziye, İsmail, Esra, Mete, Rana, Hamide ve Mediha öğretmen, hoşgörü konusunda ailelerinden etkilendiklerini belirtmişlerdir. Raziye öğretmen, hoşgörü konusunda babasından etkilendiğini “En çok beni babam etkiledi. Babam çok hoşgörülü bir insan.” (1: st.105) sözleriyle belirtmiştir. Raziye öğretmen babasının insanlara karşı önyargısız yaklaştığını ve bu nedenle onu kendine örnek aldığını “Karşımdaki insana önyargıyla bakmadan onu anlamayı öğretti ve insanlara kesinlikle bir gurur kibir görmeden onların bir insan bir birey olduğunu görmeyi babamdan öğrendim ve babamı hep kendime model almışım” (1: st.105-108) biçiminde açıklamıştır. Raziye öğretmen bu konuda babasıyla ilgili yaşadığı bir deneyimi şöyle paylaşmıştır:

Babam muhafazakar ama herkesle arkadaş olabilişti... Alkol kullanan arkadaşları vardı. Babam Umre'ye gidip geldikten sonra onlar da bize gelmişlerdi. Hatta espiri konusu olmuştu ben alkol kullanıyorum Zemzem suyu içsem bir şey olur mu günah olur mu falan. O zaman daha net öğrenmiştim. Kesinlikle önyargıyla bakmayıp tüm insanların görüşlerine saygı gösterip herkesi kucaklamak önemli olan. Babamın işte bu davranışlarından oldukça da etkilendim. Onlar sizden bir şey öğreniyor siz onlardan bir şeyler öğreniyorsunuz kesinlikle farklı insanlarla arkadaşlık kurmak gerekiyor. Zaten öğrencilere de bunu sürekli söylüyoruz. Şekilci olmayın, farklılıklara saygı duyun, birbirinizle güzel iletişim kurun. Ben bunda da etkili olduğumuzu düşünüyorum açıkçası. (2: st.130-147)

İsmail öğretmen de Raziye öğretmen gibi hoşgörü konusunda ailesinden özellikle de babasından etkilendiğini “Aslında bizim aile kültüründen geliyor. Mesela benim babamın hayatımda büyük bir etkisi var.” (1: st.55-56) sözleriyle ifade etmiştir. İsmail öğretmen, babasının çok okuduğunu, yaşam deneyimlerini onunla paylaştığını ve hoşgörü konusunda da babasını örnek aldığını “Babam işçiydi ama çok okuyan bir

insandı, babamın bu kültür bazında mutlaka hoşgörü de var içinde... Babamın sürekli okudu şeylerden hayatta yaşadığı şeylerden pratiklerden örnekler verirdi... Babamın o yaşantısından sürekli örnekler almışım ben... Yani babamın bunda büyük rolü var (1: st.57-66) biçiminde ifade etmiştir. İsmail öğretmene ikinci görüşmede “Babanızın yaşantısından örnekler aldığınızı söylediniz. Neler bu örnekler?” sorusu sorulmuş ve İsmail öğretmen bu soruyu şöyle yanıtlamıştır:

Babam çok kültürlü bir adamdı. İşçi olmasına rağmen çevresinde çok öğretmen vardı. Onlarla görüş alışverişlerinde bulunurdu. Eğitimci çevresi çoktu. Avukatlar vardı mesela çevresinde. Babam gazete çok okurdu ve çocukken bize bizim zamanımızda teknoloji çok gelişmediği için onun avantajları vardı kitap ekler vardı hikaye kitapları vardı. İşte onlar babamın etkisiyle oluşan şeyler. Eve her gün gazete girerdi bizim. Gazetesiz bir gün hatırlamıyorum ben yani... Yani benim hayatımda bunların rolü çok büyük. (2: st. 291-299)

Esra öğretmen de hoşgörü konusunda ailesinden etkilendiğini “Kesinlikle ailem etkiledi.” (1: st.129) biçiminde ifade etmiştir. Esra öğretmen babasının geniş bir dünya görüşüne sahip olduğunu ve bu nedenle farklı görüşlere yönelik kitapları okuması için onu yönlendirdiğini şu sözleriyle dile getirmiştir:

Babam biraz rahat bir çevrede büyüttü beni. Okuduğu kitaplar bana önerdiği kitaplar... Mesela kendisi sağcı bir görüşe sahip ama solcu insanların kitaplarını okur ya da solcu köşe yazarlarını takip eder. Bana hep söylediği her türlü şeyi takip etmen gerekir. Yani bir şeye inanıyorsan önce kendi inandığın şeyi araştır ama karşı taraf ne düşünüyor onu da bilmek zorundasın derdi. Bundan dolayı ailemin bana çok katkısı var. Çok kitap okumalarının beni yönlendirmelerinin katkısı var. (1: st.129-133)

Mete öğretmen, ailesinin ona küçük yaşlarda söz hakkı verdiğini, ayrımcılık yapmadıklarını ve bu nedenle hoşgörü konusunda ailesinin etkilediğini “Ben böyle bir çevrede yetiştim zaten. Ailemde hiçbir zaman mezhep ayrımı olmadı bizde. Daha çok küçüklerin fikirlerine önem verilirdi... Yani böyle bir çevrede yetiştim.” (1: st.47-50) şeklinde ifade etmiştir. Mete öğretmen hoşgörü konusunda dedesinden de etkilenmiştir ve bunu “Ben dedemden çok fazla etkilenmişimdir hoşgörü konusunda.” (1: st.93) şeklinde ifade etmiştir. Mete öğretmene ikinci görüşmede “Dedenizin sizi etkileyen yönleri nelerdir?” sorusu yöneltilmiş ve Mete öğretmen bu soruyu şöyle yanıtlamıştır:

Örneğin yani biz dedem benim tarımla çiftçilikle uğraşırdı. Hani karıncayı bile incitmez dediğimiz karakterde olan kişiler vardır. Her şeyi anlayışla karşılayabilir. Her şeyi olgunlukla karşılayabilen kişilerdir. Benim gözümde yani örnekte örnek insandı. Biz hayvancılık yaparken çok sabırsız davranırdık. Karşımızdakinin bir hayvan olduğunu, onun aklının olmadığını, akılla idrak edemediğini unuttur. Bazen çok küçükte olsak şiddet içerikli şeyler yapabiliydik küçük yaşlarda. Dedem ise onla bizi onun ayırt eden noktanın ne olduğunu çok iyi anlattığını düşünürüm. Bunu sadece hayvanlara karşı değil de açıkçası insanlara karşı da veya bitkilere karşı da aynı şekilde davranırdı. Ondaki hoşgörüden çok fazla etkilenmişimdir. (2: st.43-66)

Bilge öğretmen, eşinin hoşgörülü, sabırlı ve soğuk kanlı bir insan olduğunu ve bu nedenle onu kendine örnek aldığını “Benim eşim gerçekten çok hoşgörülü bir insandır mesela... Onu kendime çok örnek alıyorum. Ben çoğu zaman panik halindeyken o çoğu zaman gayet sabırlı bir şekilde olayların gidişatını kontrol altına alabilen bir insandır. O yüzden onun o özelliğini çok severim.” (1: st.81-86) biçiminde açıklamıştır.

Rana ve Berna öğretmen, hoşgörü konusunda ablalarından etkilenmişlerdir. Rana öğretmen, ablasının sakin, empati becerisine sahip ve olaylara farklı açılardan baktığını ve bu nedenle hoşgörü konusunda ablasından etkilendiğini “Ablam ben onu bu konuda kendime hep örnek almışım olaylara daha sakin farklı açılardan ve empati kurarak bakıyor ya da birçok neden öne sürebiliyor. Yani onu örnek almışım hoşgörü şeyinde.” (1: st.162-164) sözüyle dile getirmiştir. Rana öğretmen ablasının olaylara farklı açılardan bakmasını kendine örnek almış ve bunu “Bir olayın birçok sebebi olabilir hoşgörülü olmak ya da olmamak kısmında yani daha geniş açıyla bakıyor. Ne diyelim ona at gözlükleriyle değil de daha geniş bir yelpazede bakıyor. Bu da hani onun kişilik özellikleriyle da kaynaklı. Ama önemli olan bu sebebin değil de bu sadece görünüşteki sebeptir ana sebebi bilmek önemlidir.” (1: st.162-167) sözleriyle açıklamıştır. Berna öğretmen ise, ablasının anlayışlı ve hoşgörülü olduğunu ve bu nedenle ondan etkilendiğini “Ablam ... çok hoşgörülüdür. Her şeyi affeder. Yani böyle ailesinde yaşadığı problemleri de hep hoş görür. İnsanlara böyle hep hoşgörüyle yaklaşır.” (1: st.36-37) sözleriyle dile getirmiştir.

Hamide ve Mediha öğretmen, hoşgörülü olma konusunda çocuklarından etkilenmişlerdir. Hamide öğretmen hoşgörü konusunda kızının onu çok etkilediği

“Kızım evet... Yani evlat söz konusu olunca her şey çok farklı oluyor öyle diyeyim. Kızıma artık ben bu sabrı zorladığımı hissediyorum, hoşgörüyü zorladığımı halen de hissediyorum.” (1: st.95-96) sözleriyle dile getirmiştir. Hamide öğretmene ikinci görüşmede “Kızınız sizi nasıl etkiledi?” sorusu sorulmuş ve Hamide öğretmen “Bir kere kızım beni o sabır konusunda hoşgörü konusunda o kadar zorladı ki. Çok zor büyüyen bir çocuktur. Çok çaba sarf ettik onun için. Belki abartma gibi gelebiliyor olabilir ama bence değil.” (2: st.89-91) sözleriyle kızının sabır konusunda onu etkilediğini ifade etmiştir. Hamide öğretmen kızı olduktan sonra diğer çocukları daha iyi anladığını “Önceden çocuklara karşı çok şey değildim 0-6 yaş grubu. Şu anda kızımın davranışlarını görerek çocukların neyi neden yaptığını daha iyi anlıyorum... Başka çocukların da neden yaptığını sezebiliyorsun. O empati çok etkiliyor” (2: st.267-270) sözleriyle dile getirmiştir.

Mediha öğretmen de Hamide öğretmen gibi, çocuklarının hoşgörü konusunda onu etkilediğini ve anne olduktan sonra daha hoşgörülü olduğunu “Ben ne zaman hoşgörülü olduğumu yani hoşgörülü olmam gerektiğini fark etmeye başladım anne olduktan sonra. En büyük kriter oydu bence benim için.” (1: st.31-32) sözleriyle ifade etmiştir. Mediha öğretmen, anne olduktan sonra daha hoşgörülü olmasının nedenini şöyle açıklamıştır:

Çünkü çocuklarım büyüdükçe tabi öğretmen olduğum için o yaş özellikle de o yaşa işte altı, yedi ve sekizinci sınıf öğrencileri, o yaşlara yani. 11- 12 şunda oğlum 10 buçuk 11 yaşında. O büyüdükçe ve o girdiğim sınıfın öğrencileriyle aynı yaşta olmaya başlayınca çok daha böyle ya dedim nasıl farklı görüyordum. Kendi çocuğumda da çünkü farklı davranışlar var. O çocuklarda aynı yaşta ve o annelik duygusu daha farklı beni hoşgörülü yapmaya başladı. (1: st 32-36)

Esra öğretmen, okuduğu okuldaki öğretmenlerinin nesnel olmalarının onu hoşgörü konusunda etkilediğini “Bulduğum ortam... öğretmenlerim, hocalarım beni çok etkiledi. Çünkü onlar her türlü şeye açıklardı... Hani ben çoğu kavramı onlarla birlikte öğrendim ve çok objektif yaklaştılar. Objektif olmaları beni daha da etkiledi diye düşünüyorum.” (1: st.137-140) sözleriyle ifade etmiştir.

Berna öğretmen de, çevrenin hoşgörü üzerinde etkili olduğunu düşünmektedir. Berna öğretmen, çalıştığı okuldaki yöneticisinden de hoşgörü konusunda etkilendiğini

“Önceki kurumumda... müdürümüz... çok etkiledi. Bütün okulu gerçekten hoşgörüsüyle yönetiyordu. Çok sistemli bir düzen vardı.” (1: st.70-72) sözleriyle ifade etmiştir.

Mediha öğretmen, yaş ve deneyimin de hoşgörü üzerinde etkili olduğunu düşünmektedir. Mediha öğretmen bu düşüncesini “Yaş, deneyim çok önemli. İnsan genç yaştaiken hoşgörülü olması biraz daha zor. Fark etmiyorsunuz aslında orada... Ama ondan sonra yaşadıkça, yaş ilerledikçe tecrübe arttıkça eskiden yaptıklarımı da hatırladıkça.” (1: st.61-63) şeklinde dile getirmiştir. Mediha öğretmen bu konudaki düşüncesini “İlk öğretmenliğe başladığım zamanlarda... ödev getirmedim mi çocuk hemen bağırıp çağırabiliyordum. Çocuk bana diyor öğretmenim ödevi unuttum. Yani niye getirmedin de işte bu senin görevin de. ” (1: st.44-48) sözleriyle açıklamıştır. Mediha öğretmen konuyla ilgili yaşadığı bir olayı da şöyle paylaşmıştır:

Bir olay var tam da olayı hatırlayamadım ama babayla ilgili. İşte çocuk ödevini mi yapmamış defterini mi getirmemiş ya bir yerde bir problem var ve ben de işte hani annelerinizin babalarımızın paralarını harcıyorsunuz gibi bir laf etmişim bir keresinde. Çocuğun biri de bir öğrencim de kalktı hocam dedi ben dedi annemin parasını harcıyorum. Başta baba parası diye kelime kullanmışım demek ki. Ben annenin parasını harcıyorum dedi. Ben de şaşırdım önce, benim babam öldü dedi. İşte yani o zaman bu ne oluyor bundan sonra insanlara öğrencilerime daha farklı gözle mesela anne baba kavramını anlatırken işte ne biliyim anne baba sevgisini anlatırken ya da bu tür kelimeler edeceğim zaman daha dikkatli olmaya çalışıyorum. Onların yaptığı o hataların arkasında bu sefer hep bir mutlaka... Direk sormuyorum ama annesini babasının var olup olmadığını ilk başladığımda mesela hele ki hiç tanımadığım bir sınıfa girdiysem. İlk onları öğrenmeye çalışırım sınıf öğretmeninden. Anne babası var mı ya da ayrılır mı? Çünkü bunlar çok etkiliyor çocukları. Hayatlarındaki o olumsuz davranışlar mutlaka bununla alakalı olduğu için onu bilirse daha farklı daha ılımlı yaklaşıyorum. İşte hoşgörü benim için o yani. (1: st.76-90)

Berna ve Bilge öğretmen, hoşgörü konusunda okudukları kitaplardan etkilediklerini düşünmektedir. Berna öğretmen, okuduğu kitaptan çok etkilendiğini “Beni böyle direk etkileyen Mesnevi’den biraz okumuştum o gerçekten beni etkiledi hoşgörü konusunda. Hepsini tamamen okumadım ama okuduğum bölümlerden etkilendim.” (1: st.64-65) sözleriyle belirtmiştir. Bilge öğretmen de okuduğu kitaplardan hoşgörü konusunda etkilendiğini “O kitaplardan çok etkileniyorum... Ben Mevlana’nın kitaplarından çok etkileniyorum özellikle.” (1: st.109-110) şeklinde ifade etmiştir.

Bilge öğretmen Mevlana'nın kitabını okuduktan sonra hayata daha olumlu yaklaştığını şöyle anlatmıştır:

Okumadan önce pozitif değildim. Hayatım bir olumsuz şekillenebiliyordu. Ya da bir olumsuzluk başlarsa başka bir olumsuzluk ona eşlik edip hayatımı karartabiliyordu. Sonra bunlara dur demeyi öğrendim. Yani bir yerde dur diyelim ki ondan sonrakiler olumlu gelsin. Yağmurdan sonra bile gökkuşağı çıkıyor. (1: st.159-165)

Enes öğretmen, hoşgörü konusunda Yunanlı filozoflardan etkilendiğini “Bu hoşgörü konusunda bana hep eski Yunanlı filozoflar çok kalıcı oldu bende.” (1: st.103) sözüyle dile getirmiştir. Enes öğretmen Yunanlı filozofların eğitimi ve özgüvenli olduklarını bu nedenle kendilerine yönelik eleştirilere karşı saygı gösterdiklerini şöyle açıklamıştır:

Hoşgörü üzerine ilkçağ filozofları Yunanlı filozoflar çok dikkatimi çekti. İnsanlara yaklaşımları siyasi liderlere yaklaşımları halka yaklaşımları son derece hoşgörülü. Kendilerini hapse atmaya kalkan eleştiren insanlara bile saygılı hoşgörülü... Çok hoşgörülüler çünkü özgüvenleri çok fazla. Haklı olduklarını biliyorlar eğitimi adamlar. Özgüvenleri çok yüksek... Bu da özgüven ve eğitimle ilgili bir şey. (1: st.104-109)

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısının gelişimini etkileyen etmenlere ilişkin görüşleri incelendiğinde, öğretmenlerin çoğunun ailesinin hoşgörülü olmaları üzerinde etkili olduğu yönünde görüş belirttikleri ortaya çıkmıştır. Bunun yanında, yaş, deneyim ve kitap okumanın da Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörülü olmalarında etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

4. 1. 6. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörüye Engelleyen Etmenlere İlişkin Algısı

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörüye engelleyen etmenlere ilişkin algılarını ortaya çıkarmak amacıyla “Hoşgörünün geliştirilmesinin nasıl engellendiğini düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bu soruya verdikleri yanıtlar Tablo 4.1.6'da gösterilmiştir.

Tablo 4.1.6 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörüyü Engelleyen Etmenlere İlişkin Algısı

Önyargı
Ben merkezcilik
Teknolojik araçlar
Yazılı ve görsel basın
Bilgisayar-İnternet
Aile
Toplumsal baskı
Gelenek ve görenekler
Şiddet
Sinirli kişilikte olmak
Ayrımcılık
Öğretmen
Bakış açısı
Siyasi görüşü
Çalıştığı ortam

Tablo 4.1.6’da görüldüğü gibi, hoşgörüyü engelleyen etmenleri Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin dördü “Önyargı”, dördü “Ben merkezcilik”, dördü “Teknolojik araçlar”, üçü “Aile”, biri “Toplumsal baskı”, biri “Gelenek ve görenekler” biri “Şiddet”, biri “Sinirli kişilikte olmak”, biri “Ayrımcılık” ve biri “Öğretmen” olarak betimlemiştir.

Bilge, Raziye, Berna ve Esra öğretmen, önyargının hoşgörüyü engellediğini düşünmektedir. Berna öğretmen düşüncesini “Önyargılı olmak kesinlikle engelliyor.” (1: st.104) biçiminde dile getirirken, Raziye öğretmen bu konudaki düşüncesini şöyle dile getirmiştir: “İnsanlarımız genelde şekilci... Bu da önyargıdan da kaynaklanıyor... Önyargıyla hoşgörü... birbiriyle çelişebiliyor. İnsanlara önyargıyla baktığımızda hoşgörülü olamıyorsunuz. Önyargıyı bir kenara bırakıp objektif baktığımızda hoşgörülü olabiliyorsunuz. (1: st.66-74)

Bilge öğretmen, önyargının hoşgörüyü engellediğini ve erkeklerin kadınlara göre daha önyargılı davrandıklarını düşünmektedir. Bilge öğretmen önyargıların toplumsal ilerlemenin önünde de bir engel olduğunu vurgulamıştır. Bilge öğretmen bu konudaki düşüncesini şu sözleriyle dile getirmiştir:

Dediğim gibi önyargılar. Toplumun kafasındaki önyargılar yani. İnsan Türk insanı ya da Müslüman insan böyle olmalıdır. Biz bir prototip belirleyip de onun gibi olmak zorunda olduğumuz için... Bu yani engelleyen şey insanların beyninin içinde diye düşünüyorum.

Özellikle hani kadınların önyargıları biraz daha kolay değişebiliyor da erkeklerinki biraz daha zor değişiyor... İlerlememizin önündeki engellerden birisi bu diye düşünüyorum. Yani kadını hala hapsediyoruz. Sadece ev içine değil beynini de hapsediyoruz. Gelişmesinin önünde engel oluyoruz. Öyle diyeyim. (1: st.166-179)

Bilge öğretmene ikinci görüşmede toplumundaki önyargıların neler olduğu sorulmuş ve Bilge öğretmen bu soruyu “Yani işte böyle çok dar çerçevede değerlendirtiyoruz. Çok at gözlüğü takıyoruz. Onu atıp bir çevremize farklı açılardan bakma huyumuz yok.” (2: st.195-196) sözleriyle açıklamıştır. Aynı zamanda Bilge öğretmen, önyargıdan dolayı insanların dış görünüşlerine bakılarak yargılandığı düşünmektedir ve bu düşüncesini şöyle dile getirmiştir:

Böyle her şey görüldüğü gibi zannediyor insanlar. Yani dış görünüşüyle yargılayabiliyorlar. Ya da o gün kötüyse bugün kimseye selam vermedi diyorlar. Ama belki o insanın içinde fırtınalar kopuyor bilmiyorlar. Biraz olayları zamana bırakıp zamanla çözme ihtiyacı var. Ben öyle düşünüyorum. Bize yani her anlamda cinsiyet ayrımcılığı renk ayrımcılığı, din ayrımcılığı... Yani tüm bunları engellemek lazım. Çok zor ve çok uzun bir süreç yani. (2: st.203-208)

Esra öğretmen, önyargının hoşgörüyü engellediğini düşünmektedir. Esra öğretmene göre, insanlar karşısındaki bireylerin kişiliklerini tanımadan dış görünüşlerine bakarak kimi yargılamalarda bulunmaktadır ve bireylerin bu tutumu hoşgörülü olmalarını engellemektedir. Esra öğretmen fiziksel görünümünden dolayı bu konuda günlük yaşamında birçok hoşgörüsüz davranış ile karşılaştığını dile getirmiş ve yaşadığı bir deneyimini örnek vererek şöyle anlatmıştır:

Mesela benim dövmem var ama benim dövmeli olmam kötü bir öğretmen olduğumu ya da dini inancımın olmadığını göstermez. Bu anlamda mesela ilk geldiğimde bazı öğretmenlerin tepkisini gösterdiğini biliyorum. Bu kalıcı mı niye yaptırdın bunu diyen öğretmenlerimiz oldu bizim aramızda ama daha sonra beni tanıdıklarında... Bu düşüncelerinin yanlış olduğunu gördüler. Hani bu anlamda ben kısıtlı olduğunu düşünüyorum. Daha tanımadan bilmeden duydukları şeylerle değerlendirmeleri yanlış olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden öğretmenlerin kısıtlayıcı olduklarını düşünüyorum. (2: st.169-180)

Hamide, Raziye, Bilge ve Enes öğretmen, ben merkeziliğin de hoşgörüyü olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Hamide öğretmen bu konuyla ilgili düşüncelerini “Özellikle şimdi hoşgörü konusunda nüfusumuz gittikçe ve hızla artıyor. İnsanlar

sürekli ben merkezci olmaya başladı. Sürekli ben ben ben... dünyanın eksenini olduklarını düşünüyorlar... Çıkar ilişkisine dönüştü ilişkiler. Birinin yerine az önce dedim empati kurabilmek hayır kuramıyorlar sürekli ben ben ben..." (1: st.128-132) biçiminde ifade etmiştir. Hamide öğretmene ikinci görüşmede ben merkezci olmanın nedeni sorulmuş ve Hamide öğretmen bu soruyu şöyle yanıtlamıştır:

Bir kere çocuklarda artık sosyalleşme diye bir kavram kalmıyor. Neden? Hani çok geriye gitmeyelim atıyorum bundan bir 10-15 sene neyse... Biz bir paylaşım yaptık. Bir sokak kültürümüz vardı bir oyun grubumuz vardı. Şimdi çocuklar apartmanın içerisinde alıyor bilgisayarı eline ödev yapıyor oyun oynuyor televizyon izliyor. Sürekli arkadaşı her şeyi bilgisayar olmuş. Çocuk paylaşımlarını bilgisayarla gerçekleştiriyor. Bu bir cihaz mekanik bir şey. Sosyalleşme yok. (2: st. 76-83)

Raziye öğretmen, ben merkezlik yüzünden insanların empati kuramadığını ve bu durumun da hoşgörüyü engellediğini düşünmektedir. Raziye öğretmen bu konudaki düşüncesini "Çağımızda ben merkezlik ön planda bu çağda. Toplum, medya... Herkes benim dediğim olsun istiyor. Benim dediğim olsun isteyince de karşısındaki kişiye hoşgörülü bakamıyorsunuz, empati kuramıyorsunuz..." (1: st.146-149) sözleriyle dile getirmiştir. Raziye öğretmene ikinci görüşmede çağımızda ben merkezliğin ön planda olmasının nedeni sorulmuş ve Raziye öğretmen bu soruyu şöyle yanıtlamıştır:

Şimdi eskiden insanlar taşralarda köylerde yaşarken ailevi ilişkiler daha güçlüydü kuvvetliydi. Sosyal hayatın getirdiği şeylerden dolayı işte bayanların iş hayatına girmesi, apartman hayatının başlaması insan ilişkilerini ister istemez zayıflatmış. Bu da herkesi ben merkezci yapmış yani sadece kendini düşünen başkasını düşünmeyen, oturduğu apartmanda büyük merkezlerde oturduğu apartmanda komşusunu tanımayan insan bile var. (2: st. 216-220)

Bilge öğretmen de ben merkezliğin hoşgörüyü engellediğini düşünmektedir. Bilge öğretmen bu konudaki düşüncesini "Herkesin bizim gibi düşünmesini bekliyoruz. Herkesin bizim tuttuğumuz takımı tutmasını istiyoruz. Karşı takımda olan insanlara bile saygımız yok. çok fazla yani bence bu toplumun kanayan yarası yani." (2: st.57-59) sözleriyle dile getirmiştir. Enes öğretmen de ben merkezliğin hoşgörüyü engellediğini "Herkes benim gibi düşünmek zorunda gibi algılanıyor adamın kendi kafasında bir anlayışı var herkes benim gibi düşünmeli diyor. Başka düşünceyi kabul

etmiyor.” (2: st.351-352) sözleriyle ifade etmiştir. Enes öğretmen, bu konuyla ilgili yaşadığı bir deneyimi şöyle paylaşmıştır:

Benim üniversitede hocam vardı.... Bir gün dedi ki Viyana’yı kuşatmaya gidiyoruz dedi. Hocam niye gidiyoruz oraya falan dedik yani atalarımız oraya gitmişler kuşatmışlar almaya çalışmışlar. Ben sordum niye gittik Viyana’ya ne işimiz var dedim biz orayı alıp oraya İslamiyet’i götüreceğiz diyor... Hocam niye biz götürüyoruz İslamiyet’i oraya, oranın da kendine özgü bir dini var götürmek zorunda mıyız insanlara zorla bir şey vermek zorunda mıyız dediğim zaman sana hiç alışık olmadığın garip bir tavırla bakıyor. Çünkü bu güne kadar hiç öyle bir şey söylenmemiş.... Biz oraya İslamiyet götürüyoruz dedi bana. Pekala hocam dedim Avusturyalı biri gelse İzmir’i Manisa’yı alsa biz de buraya Hıristiyanlığı getirdik dese sen kabul eder misin dedim. Olur mu öyle şey diyor bana. Sen dedim Viyana’ya gidiyorsun, fethediyorsun İslamiyet’i götürdüğünü söylüyorsun o zaman nasıl oluyor dediğim zaman hoşgörüsüzce davranıp beni 49 la dersten bırakıyor. (2: st. 353-377)

Rana, Mete, Raziye ve Bilge öğretmen, teknolojinin hoşgörüyü engellediğini düşünmektedir. Rana öğretmen, televizyonun hoşgörüyü engellediğini düşünmektedir. Rana öğretmen, televizyonda şiddet içeren filmlerin olduğunu, bu filmleri izleyen çocukların da etkilenip şiddete eğilimli ve hoşgörüsüz olduklarını düşünmektedir. Rana öğretmen bu konudaki düşüncesini şöyle dile getirmiştir:

Teknolojik aletler bence televizyonun etkisi. Çünkü televizyonda izlenen birçok şeyler diziler diyelim filmler diyelim çocukların bakış açılarını daha doğrusu hoşgörüsüz davranmalarını gerektiriyor. Çünkü neden hemen bir olay halledilemiyorsa vurdulu kırdılı ya da şiddetle halledilebileceğini düşünüyor çocuklar. Bunun çözümü konuşmak değildir, anlayış göstermek hoşgörü göstermek değildir, bir tane vurmakla bu olay çözülür diye düşünüyorlar. Bunda televizyonun çok büyük etkisi olur diye düşünüyorum ben. (1: st.256-260)

Mete öğretmen, yazılı ve görsel basının çocukları olumsuz etkilediğini ve hoşgörüyü engellediğini “Medya bazen kullandıkları cümlelerle çocukların bile farklı cümleler kurmalarına yani farklı demeyelim de biraz ayrımcı cümleler kurmalarına neden oluyor.” (1: st.137-138) sözleriyle dile getirmiştir. Ayrıca Mete öğretmen bu konudaki düşüncesini örneklendirerek şöyle açıklamıştır:

Mesela bu yaşadığımız terör olayları terör konularında vatandaşlık derslerinde çocuklarımızı uyardığım halde yani her PKK’lı Kürt değildir. Bunu böyle düşünürsek bu ülkeyi böleriz ve

parçalarız. Bu çok yanlış bir cümledir. Sakın terör olaylarıyla Kürt halkını ya da Kürtleri bir tutmayın. Yoksa Türk Kürt gibi bir ayırım bu ülkeye yakışmaz bu ülkeyi böler bizi parçalar gibi konularda medya etkili. (1: st.140-144)

Mete öğretmen, yazılı ve görsel basının bir başka yönüne dikkat çekerek özellikle görsel basında yer alan dizilerin de hoşgörüyü olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Mete öğretmen çocukların dizilerde farklı kültürleri kabul etmek konusunda olumsuz örnekler gördüklerini ve bu örneklerin çocuklardaki hoşgörü gelişimini olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Mete öğretmen bu konudaki düşüncesini şöyle dile getirmiştir:

Mesela dizideki farklı ailelerin farklı sosyal yapıdaki ailelerin ya da farklı ekonomik yapıdaki ailelerin birbiriyle evlenmesi ya da evlenmemesi gibi... Ondan sonra ya da farklı inançlardaki insanların birbirleriyle olan diyalogları. Burada daha çok hoşgörüyü farklı inançlara saygıyı farklı kültürlere saygıyı işlemeleri gerekirken daha çok parçalanmışlığı, ajitasyonu görüyorsunuz. Bu da toplumun genelinde genel bir kabul doğruluğu yaratıyor. Bu da hoş bir durum değil. (1: st. 157-164)

Raziye öğretmen de Mete öğretmen gibi, dizilerin hoşgörüyü engellediğini düşünmektedir. Raziye öğretmen dizilerde ben merkeziliğin vurgulandığını ve bunun hoşgörüyü azalttığını belirtmiştir. Raziye öğretmen bu düşüncesini “İzledikleri bir filmde daha çok etkileniyorlar... Yani olaylar olurken çıkar üzerine kuruluyor bütün ilişkiler. Medyadaki bütün diziler ben merkezilik üzerine. Yani hep benim dediğim olsun hep ben haklıyım. Karşıdakinin duygularını hiç ön planda tutmadan hep benim istediğim olsun.” (1: st.158-164) biçiminde dile getirmiştir. Bilge öğretmen de internet ve televizyonun paylaşımcılığı azalttığı için hoşgörüyü engellediğini düşünmektedir. Bilge öğretmen bu konudaki düşüncesini şu sözleriyle örneklendirerek açıklamıştır:

Atatürk Tekalif-i Milliye Emirlerini çıkardığında kıyafetlerini ayakkabılarını çorabını hep verdi. Yani hiç kimse ben... vermem dedi. Ama şimdi öyle bir durum olsa orduya şu kadar paralar vereceksiniz deseler insanlar yapmaz. Yani geline 100 yıl sonrası süreçte biraz içimize döndük. Bunda internetin TV'nin çok etkisi var. Paylaşımcılığı azaltıyor diyalogları azaltıyor çünkü. (2: st. 149-155)

Mediha, Rana ve İsmail öğretmen, hoşgörüyü engelleyen faktörlerden birinin de aile olduğunu düşünmektedir. Mediha öğretmen, çalışan annelerin çocuklarıyla ilgilenemediğini bu nedenle çocukların hoşgörü düzeylerinin düşük olduğunu dile getirmiştir. Mediha öğretmen bu görüşünü şöyle dile getirmiştir:

Yani bence anne babadan kaynaklanıyor gibi geliyor bana. Mesela çalışmayan annelerin çocukları daha ılımlı olabiliyorlar. Çalışan annelerin çocukları daha başıboş büyüyorlar. Ya hepsi için diyemem ama bu çok etkili. Yani hani annenin babanın küçük yaşta başlayan bir şey eğitim olduğunu düşünüyorum hoşgörü eğitiminin. Hani sonradan kazanılması evet tecrübelerle kazanılabilir ama bir insanın insan sevgisini içine sokmak onun karşısındakinin ne olursa olsun insan olduğunu anlamlandırabilmek anne babayla alakalı, öyle olduğunu düşünüyorum. (1: st. 101-107)

Rana öğretmen, çekirdek aile yapısından dolayı paylaşımın az olduğunu ve bu durumun hoşgörüyü engellediğini düşünmektedir. Rana öğretmen bu konudaki düşüncesini “Şimdiki bizim ailelerimiz çekirdek aile. Çekirdek aile olduğu için herkes önce kendini sonra başkalarını düşünüyor hatta başkalarını düşünme de artık ne diyebiliriz %5lere %10lara düşmüş derecede. Yani biz bilinci olmadığı zaman bence toplumsal olarak bir şeylerin tekrar perçinlenmesi gerekiyor bence.” (1: st. 251-254) sözleriyle dile getirmiştir. Rana öğretmen, ailenin hoşgörüyü engellediğini “Aileler burada hatalı mı? Evet bence hatalı çünkü dört yaşındaki beş yaşındaki bir çocuğa savaş sahneli kan sahneli olan bir oyun oynamasına izin veriyorlarsa burada bazı değerler kaybediliyor.” (1: st.261-263) sözleriyle de vurgulamıştır.

İsmail öğretmen de hoşgörüyü engelleyen en önemli faktörlerden birinin ailenin değer sistemi olduğunu düşünmektedir ve bu düşüncesini “Bence aile çok önemli. En önemli rol bu. Başka faktörlerde var. Ailede başlıyor... Aile kendi içerisinde yok o işte bizdendi o bizden değildi. Hoşgörüsüzlük böyle başlıyor.” (1: st.75-78) sözleriyle dile getirmiştir. İsmail öğretmen, ikinci görüşmede de ailenin değer sisteminin hoşgörüyü engelleyebildiğini şöyle anlatmıştır:

Aileyle birlikte daha uzun zaman geçiriyor okula geliyor altı saat zaman geçiriyor. İşte biz burada da öğretmeye çalışıyoruz, eğitim devreye giriyor dünyaya geniş bakan öğretmenle karşılaşıyorsa bu iyi ama ailesinin düşüncesiyle paralel giden bir öğretmenle karşılaşırsa... Bu çocuk işte 20-25 yaşlarına kadar farklılıklara hoşgörüyle

yaklaşmıyor benim gibi düşünmüyor benim gibi inanmıyor deyip onlara kötü bakıyor ya da farklı etiketler yapıştırabiliyor. Aile çok önemli. (2: st.89-94)

Hamide öğretmen, toplumsal baskının hoşgörüyü engellediğini düşünmektedir. Hamide öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Çevre büyük bir etken bence hoşgörüyü engelliyor. Çevre, toplum baskısı kesinlikle çok fazla etkili.” (1: st.126-127) sözleriyle açıklamıştır. Hamide öğretmene ikinci görüşmede toplum baskısının ne olduğu sorulmuş ve Hamide öğretmen bu soruyu şöyle yanıtlamıştır:

Bir kere toplumda o kadar çok baskı var ki! Bir kere cinsiyet ayrımından başlayabiliriz. Cinsiyet üzerine her zaman kadınlar ikinci planda kalmıştır. Kadınlar bastırılmış sindirilmiştir. Bu böyledir. Onun dışında da biz geleneklerine göreneklerine çok bağlı bir toplumuz. Ne kadar tabuları yıktık desek de. En nihayetinde bağlılığımız hala sürüyor. Adı konmamış kurallar var toplumda. Biz farkında olmadan da onlara uyuyoruz. O bakımdan çok da fazla hoşgörü bilmiyorum. Ailede başlanıyor. Toplum, çevre, arkadaşlık çevresi derken ilerliyor ilerliyor bu her dönem çemberi genişletiyoruz biz. (2: st. 16-21)

Hamide öğretmen, gelenek ve göreneklerin de hoşgörüyü engellediğini düşünmektedir ve bu düşüncesini “Büyüklerin yanında konuşmak, erkek çocuklarının kız çocuklarına göre daha serbest olması. Abi yapar sen yapamazsın. Gelenek kültür sözsüz yazısız kurallara yani.” (2: st.296-297) sözleriyle örneklendirerek dile getirmiştir. Hamide öğretmen, ikinci görüşmede toplumda adı konamamış kurallardan söz ederken gelenek ve göreneklerden şöyle söz etmiştir:

Bizde bir kere şey yok hani düşüncelerimizi özgürce söyleyemiyoruz. Hani böyle bir şey var. Büyüklerin olduğu yerde susulur. Büyükler dinlenir. Kaç yaşma geldim hala öyleyim. Benden büyük insanların yanında bu anneannem oluyor teyzem oluyor. Lafların arasına giremiyorsun. Düşüncelerini beyan ettiğinde hala çok ayıp hala olmaz. Çevre de aynı şekilde komşuluk ilişkileri bir araya geldiğinde de aynı şekilde. Çocukken başlıyor aslında böyle şeyler. Ben bile fark ediyorum bazen kızıma karşı bazen söyleyeceği şeylerde bir kötü bakışla onu susturuyorum. Çocuk anlıyor ki o zaman ben konuşmamalıyım. Bu ne olacak ileride? Kendimi de yadırgamıyor değilim. Ben konuşmamayım susayım. Konuşursam düşüncelerim yadırganır. Özgüveni eksik yetişiyoruz aslında biz. Ben hala annemin ya da babamın yanında dilediğim her şeyi düşüncelerimi aynen nüksettiremiyorum. Biliyorum ki tepki alıyorum. Tepki alacağım yerde susmam gerekiyor. (2: st.111-120)

Berna öğretmen, hoşgörüyü şiddetin engellediğini düşünmektedir. Berna öğretmen bu konudaki düşüncesini “Bir kere kesinlikle şiddet hoşgörüyü engelliyor ve günümüzde gerçekten çok fazla şiddet içerikli görüntüler olsun haberler. Şiddet kesinlikle engelliyor hoşgörünün gelişimini. Çünkü maalesef şiddete ağırlık veren bir toplumuz.” (1: st.103-105) biçiminde açıklamıştır.

Berna öğretmen, olumsuz bir durumla karşılaştıklarında insanların hoşgörülü olamadıklarını, sinirli bir kişilik özelliğine sahip olmanın hoşgörüyü olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Berna öğretmen konuyla ilgili bu düşüncesini “Bir de bazen sinirlilik kesinlikle hoşgörüyü engelliyor diye düşünüyorum. Sinir anında insanlar hoşgörülü olamıyorlar.” (1: st.114-115) sözleriyle dile getirmiştir. Berna öğretmen bu konuda yaşadığı bir deneyimi şöyle paylaşmıştır:

Direk şey geldi aklıma. Polisle ilgili bir durum geldi. Şimdi böyle kalabalık bir düğün gününde maalesef bir kavga çıktı. Erkekler kavga ediyorlardı. Polis de kapıda bekliyor yani kapıdan çıkmasınlar diye. Ben de yatıştırıcı bir güç olayım diye bayanım artık bittiğini söyleyeyim diye kapıyı açıp artık bir şey yok diyecektim polislere. Sonra polis hızlıca jopu bir salladı benim koluma geldi. Orada olay bitmişti aslında ama polis o kadar sinirlenmiş ki. Yani orada çok kızmıştım niye insanlar hiç hoşgörü sahibi değiller diye. (1: st. 108-113)

Hamide öğretmen, ayrımcılığın hoşgörüyü engellediğini düşünmektedir. Hamide öğretmen, cinsiyet konusunda ayrımcılığın hoşgörüyü engellediğini düşünmektedir. Hamide öğretmen toplumsal yapıda özellikle kızların erkeklerle karşılaştırıldığında birçok davranışının hoşgörü ile karşılanmadığını belirtmiş ve bu konudaki düşüncesini şöyle dile getirmiştir:

Cinsiyet ayrımı konusunda da görüyoruz çevremizde kız ve erkek ayrımı var. Serbestlikleri, rahatlıkları ve kısıtlamalar kadın üzerinde, kız çocukları üzerinde daha fazla. Ben küçükken mahallede oyun oynarken hemen eve giriyordum... Hani hep akşam saatinde akşam ezanı okunmadan evde olacaksın. Ama benim erkek Arkadaşlarım yemeği yiyip tekrar çıkıyorlardı ve biz böyle camdan bakıyorduk onlara. Neden? Çünkü sen kız çocuğusun. Fazla uzaklaşamazsın. Bu saatte dışarı çıkılmaz. Konu komşu ne der? Baban kızar. Hep böyleydi. (2: st.122-129)

Esra öğretmen, öğretmenin de hoşgörüyü engelleyen bir faktör olduğunu düşünmektedir. Esra öğretmen, öğretmenin kişilik özelliklerinin ve de çalıştığı

ortamın hoşgörüyü olumsuz etkileyebileceğini düşünmektedir ve bu düşüncesini şu sözleriyle dile getirmiştir:

Bir kere eğitim çok fazla engelleyebiliyor. Biz her ne kadar Sosyal Bilgiler dersi içinde bunlar yer alıyor gibi görünse de biz çok fazla hoşgörü kavramı üzerinde duramıyoruz. Ya da işlerken örneklerimiz çok net olmayabiliyor. Öğretmenin kişisel özellikleri mutlaka engelleyebiliyor öğretmen bakış açısı siyasi görüşü yani bunlar engelleyebilir öğrencileri. Ya da çalıştığı ortam. Çalıştığı ortam ne kadar rahat ya da ne kadar kısıtlama getiriyor bunların hepsi engelleyen şeylerdir bence. (1: st. 158-166)

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, hoşgörüyü engelleyen etmenlere ilişkin verdikleri yanıtlara bakıldığında, önyargının, toplumsal baskının, gelenek ve göreneklerin, televizyon, internet gibi teknolojik araçların hoşgörüyü engellediğine vurgu yaptıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Sosyal Bilgiler öğretmenleri, şiddet ,ayrımcılık, sınırlı kişilikte olmak gibi durumlar ile aile ve öğretmenlerin de hoşgörüyü engelleyen etmenler olduğunu belirtmişlerdir.

4. 2. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü ve Eğitime İlişkin Algısı

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü eğitimine ilişkin algısı teması altında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü ve eğitim arasındaki ilişkiye yönelik algısı, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü eğitiminin içeriğine ilişkin görüşleri, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü eğitiminin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğine ilişkin görüşleri, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü eğitimi sonrasında öğrencilerin kazanımlarına ilişkin görüşleri ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörülü öğretmenin sahip olması gereken özelliklere ilişkin algısı alt temalarına yer verilmiştir.

4. 2. 1. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü ve Eğitim Arasındaki İlişkiye Yönelik Algısı

Sosyal bilgiler öğretmenlerine, hoşgörü ile eğitimi nasıl ilişkilendirdiklerini öğrenmek amacıyla “Hoşgörü ve eğitim arasında nasıl bir ilişki olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bu soruya verdikleri yanıtlar Tablo 4.2.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.2.1 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü ve Eğitim Arasındaki İlişkiye Yönelik Algısı

Öğretmen hoşgörülü olmalı

Eğitimle hoşgörü verilmeli

Eğitimli insanlar hoşgörülü

Öğretim programları ile ilişkili

Tablo 4.2.1’de Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü ve eğitim arasındaki ilişkiye yönelik verdikleri yanıtlara bakıldığında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğu hoşgörü ile eğitimin yakından ilişkili olduğunu düşünmektedir. Ancak öğretmenler, eğitim ile hoşgörü arasındaki ilişkiyi farklı boyutları ile değerlendirmektedir. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin beşi “Öğretmen hoşgörülü olmalı”, dördü “Eğitimli insanlar hoşgörülü”, ikisi “Eğitimle hoşgörü verilmeli”, biri “Öğretim programları ile ilişkili” şeklinde yanıtlamışlardır.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğu, hoşgörü ve eğitimin yakından ilişkili olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Raziye öğretmen, “Hoşgörüyle eğitim zaten birbiriyle çok ilişkili yakından ilişkili. Eğitim olmadan hoşgörü, hoşgörü olmadan da eğitim olmaz.” (1: st.176-177) sözleriyle dile getirmiştir. Raziye öğretmen, hoşgörü ve eğitim arasındaki ilişkide öğretmenlerin önemli olduğunu düşünmektedir ve bu düşüncesini “Biz de öğretmen olarak çoğu olaya hoşgörüyle bakabilmeliyiz. Eğitim verirken de bu böyledir. Öğrencileri farklı kültürlerden geliyorlar farklı çevrelerden geliyorlar, ekonomik yapıları farklı olabilir. Onlara hoşgörüyle bakmak gerekir diye düşünüyorum.” (1: st.77-80) biçiminde açıklamıştır.

Bilge öğretmen de Raziye öğretmen gibi hoşgörü ve eğitimin yakından ilişkili olduğunu ve özellikle öğretmenlerin hoşgörü olması gerektiğini “Çok fazla var. Öğretmenlerin özellikle mesela mutlaka çok hoşgörülü olması gerektiğini düşünüyorum öğrencilere karşı.” (1: st.180-181) sözleriyle dile getirmiştir. Bilge öğretmen, öğretmenlerin öğrencilerine karşı hoşgörülü olması ve eşit davranması gerektiği görüşünü şöyle ifade etmiştir:

Farklı bir sürü çocuk var karşımızda her şeyi, karakteri bakımından. Bazen hani birisini daha çok sevip diğerini o kadar sevmeyebiliriz onu ama onu kendimizi durdurup o çocuklara eşit

standartta yaklaşmamız lazım. Bu çok önemli çünkü bunu her öğretmen ben böyle yapmıyorum diyordur muhakkak ama insanız hata yapıyoruz. Onları en aza indirmek bence bir öğretmenin görevi olmalı. (...) Özellikle öğretmenleri hoşgörülü yaklaşması gerekiyor. (1: st.185-201)

Hamide öğretmen, hoşgörü ve eğitimin ilişkili olduğu, öğretmenlerin de mesleğini devam ettirebilmesi için mutlaka hoşgörülü olması gerektiği yönündeki düşüncesini “Zaten bu işi yapabilmek için eğitim öğretimde çalışabilmek için kesinlikle hoşgörülü olmalımsın. Çünkü bazen oluyor ki kendine tahammül edemediğin bir gün, sen o gün aynı anda iki yüz öğrenciyle yüz yüze geliyorsun. Şurada beş parmağımızın beşi farklı derken iki yüz öğrenci tamamen birbirinden farklı. Nasıl ki biz sorunlarımızla gelebiliyorsak ... öğrenci de aynı şekilde geliyor.” (1: st.137-146) sözleriyle dile getirmiştir.

Berna öğretmen, hoşgörü ve eğitim arasında ilişkili olduğunu “Hoşgörüyle eğitim arasında kesinlikle bir ilişki var ama bu tutarlı davranılırsa var diye düşünüyorum.” (1: st.131-132) şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca Berna öğretmen, öğretmenin tutarlı davranması gerektiğini “Mesela sınıfa her girdiğimde şunu yaparım. Ödev verdiğimde bir gün şansını her zaman veririm. O gün gelmediyse ödev eksiyi koyarım ama ertesi gün ödev kontrolünde ödevi getirirse eksisini silerim.” (1: st.135-137) sözleriyle örneklendirerek açıklamıştır.

Mediha öğretmen, hoşgörü ve eğitim arasındaki ilişkiye iki açıdan baktığını “Birincisi öğretmen olarak hoşgörülü olmalıyım, ikincisi de öğretmen olarak öğrencilerime hoşgörüyle mutlaka anlatmalıyım öğretmeliyim yani öğretmeye çalışmalıyım.” (1: st.126-127) sözleriyle ifade etmiştir. Mediha öğretmen, öğretmenlerin mutlaka çocuğun yeterliklerini dikkate alıp hoşgörülü olması gerektiğini “Öğretmen olarak her öğretmenin mutlaka hoşgörülü olması gerekiyor. Bu mesleğin en önemli koşullarından biri. Çünkü işin çocuk ve onun da çocuk olduğunu fark etmeliyiz... Fark etmeliyim yani çocuk yetişkin değil. Ona göre davranmam gerekiyor.” (1: st.129-132) biçiminde açıklamıştır. Mediha öğretmen, öğretmenlerin çocuğa hoşgörülü yaklaşmasının yanında ona hoşgörüyle de öğretmeleri gerektiğini düşünmektedir ve bu düşüncesini “Bir öğretmen branşı ne olursa olsun çocuğa öğretmesi lazım hoşgörüyle.” (1: st.133) şeklinde ifade etmiştir.

Rana öğretmen, hoşgörü ile eğitim ilişkili olduğunu ve Mediha öğretmen gibi hoşgörünün eğitimle kazandırılabilceğini düşünmektedir. Rana öğretmen bu konudaki düşüncesini şu sözleriyle dile getirmiştir:

Bir tane çocuk hoşgürsüz bir çocuksa bütün sınıfı etkileyebiliyor ya da hoşgürsüzse arkadaşı da öyle olmayı öğreniyor. Olması gereken bu olduğunu düşünüyor. Çünkü sağına bakıyor hoşgürsüz insanlar soluna bakıyor anlayışsız insanlar, öfkeli insanlar, tahammül edemeyen insanlar olduğu için çocuk da kendine bu kıyafeti biçiyor. O yüzden okul çok önemli... Eğitim de bunlar verilmeli. (1: st.182-187)

Enes öğretmen, hoşgörü ve eğitimin ilişkili olduğunu “Çok önemli yani hoşgörüyle eğitim iç içe yani.” (1: st.145) sözüyle dile getirmiştir. Enes öğretmen, eğitimin hoşgörü üzerinde etkili olduğunu ve eğitim seviyesi yüksek olan ailelerin hoşgörü düzeyinin yüksek olduğunu ancak ailenin eğitim seviyesi düşük olunca bu konuda sorun yaşadığını “Eğitim durumu yüksekse ailenin hoşgörüyle eğitim beraber yürüyor. Eğitim durumu çok düşükse eğitimci sıkıntı yaşıyor bu konuda.” (1: st.145-147) şeklinde açıklamıştır. Enes öğretmen, eğitim seviyesi düşük ailelerle yaşadığı sıkıntıyı “Çocuk iyi bir ortamda yetişmemişse eğitilmiş hoşgörü bir ortamda yetişmemişse fiziksel müdahalelerle yetişmişse öğretmen okulda çocuğa hoşgörü davrandığı zaman hemen su istimal ediliyor. Çünkü çocuk fiziki müdahalelerle yetişmiş bugüne kadar ve bundan anlıyor.” (1: st.151-153) sözleriyle açıklamıştır.

Esra öğretmen, hoşgörü ve eğitimin ilişkili olduğu görüşündedir ve bu görüşünü “Birbirlerini tamamlayacak iki kavram zaten.” (1: st.167) sözüyle dile getirmiştir. Esra öğretmen de Enes öğretmen gibi eğitim seviyesi yüksek bireylerin daha hoşgörü olduklarını düşünmektedir. Esra öğretmen bu düşüncesini “Eğitilmiş insanların ben daha hoşgörü olduklarını düşünüyorum... Her eğitilmiş insan üniversite mezunu hoşgürüdür diyemeyeceğim ama rahat bir ortamda büyümüş, bir çok şeyi görmüş insanların ben daha hoşgörü olabileceğini düşünüyorum.” (1: st.67-70) biçiminde açıklamıştır. Esra öğretmen, konuyla ilgili şöyle bir örnek vermiştir:

Ben ... Üniversitesinde okurken bizde kapalı arkadaşlarımız da vardı sınıfımızda çok aşırı açık giyinen arkadaşlarımız da vardı sınıfımızda. Ama kimse ne ona laf atardı ne de ona. Hani böyle bir ortam. Onlar da kaynaşlılardı bir arada gezerlerdi. Böyle bir ortamda

büyüdüğüm için bence kapalı olmasının da bir sakıncası yok açık olmasının da. Bulunduğu çevre de etkiliyor, öğretmenler çok etkiliyor. Eğitimle hoşgörünün kesinlikle kopmayacak bir bağı vardır. (1: st.174-182)

Berna öğretmen, eğitim ve okumanın hoşgörüyü geliştirebileceğini bu nedenle hoşgörünün eğitimle ilişkili olduğunu düşünmektedir. Berna öğretmen, bu konudaki düşüncesini “Eğitimle insanın hoşgörü seviyesi artırılabilir mi? ben kendimin eğitimle biraz arttığını düşünüyorum. Mesela o Mesnevi’yi okumak benim hayatımda gerçekten değişikliğe sebep olmuştu. Okumak etkileyebilir diye düşünüyorum.” (1: st.147-149) biçiminde ifade etmiştir.

İsmail öğretmen, hoşgörü ve eğitim arasında ilişki olduğunu “Tamamen bağlantı var birebir.” (1: st.93) biçiminde dile getirmiştir. İsmail öğretmen de Berna öğretmen gibi okumanın hoşgörüyü artıracığını ve bu nedenle hoşgörü ve eğitim arasında güçlü bir ilişki olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncesini şöyle dile getirmiştir:

Mesela bir öğrenci modeli düşünelim hiç işte kitap yüzü açmamış farklı kitaplar farklı kaynaklar okumamış... Farklı toplum modelleri görmemiş bunlar daha çok hoşgörüsüzlüğe meyilli olabiliyor. Daha hırçın olabiliyor biraz daha baskıcı olabiliyor hemen kabullenmiyor. Ama o dünyaya geniş bakan sadece ders anlamında değil yani sürekli okuyan kültürleri takip eden öğrenciler daha rahat kabullenebiliyor yani hoşgörü olabiliyor yani. (1: st.97-104)

Mete öğretmen de hoşgörü ve eğitimin ilişkili olduğunu “İnanılmaz bir ilişki var.” (1: st.170) biçiminde ifade etmiştir. Mete öğretmen, sınıfı bir topluma benzetmiş ve farklılıkların bir arada yaşayabilmesi için sınıflarda hoşgörü üzerinde durulabileceği görüşünü “Bir toplumu bir sınıfa benzetebiliriz... Sınıfınızın içinde farklı etnikte farklı kimlikte farklı kültürleri bir arada tutabiliyorsanız ve bunlar bir arada yaşayabiliyorsa toplum da bir arada yaşayabiliyordur ve bu hoşgörü ortamı zaten kendiliğinden oluşmuştur” (1: st.205-211) sözleriyle ifade etmiştir. Mete öğretmen bu görüşüyle ilgili bir deneyimini şöyle paylaşmıştır:

Örneğin ben daha önce ... okulunda çalıştım. Bu okuldaki çocukları üçte biri Romendi. Üçte biri farklı bir etnikti, Kürttü. Geri kalanında da farklılıklar vardı mesela Alevi Sünni vardı. Ama o okul kaynaşmış bir okuldu. Farklı kültürlerin zenginliklerini de yaşıyorduk yani. Mesela yaptığımız bütün bayramlarda milli bayramlarımızda Romenlerimizden faydalandık tiyatrolarımızda faydalandık. Her kültür bir şey kattı okula yani. (1: st.176-185)

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü ve eğitim arasındaki ilişkiye yönelik verdikleri yanıtlara bakıldığında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğunun hoşgörü ve eğitimin yakından ilişkili olduğunu, hoşgörünün eğitimle kazandırılabileceğini, eğitilmiş insanların daha hoşgörülü olduklarını ve öğretmenin hoşgörülü olması gerektiğini vurguladıkları ortaya çıkmıştır.

4. 2. 2. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitiminin İçeriğine İlişkin Algısı

Sosyal Bilgiler öğretmenlerine, hoşgörü eğitiminin içerik ile ilgili düşüncelerini öğrenmek amacıyla “Hoşgörü eğitimi hangi konuları içermelidir? Neden?” sorusu yöneltilmiştir. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bu soruya verdikleri yanıtlar Tablo 4.2.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.2.2’de görüldüğü gibi, hoşgörü eğitimine yönelik öğretilmesi gerekenlere Sosyal Bilgiler öğretmenlerin beşi “Değerler”, üçü “Farklılıklar”, ikisi “Empati”, biri “Etkili iletişim becerileri”, biri “Kurallar”, biri “İnsan hakları”, biri “Devlet yönetimi” ve biri “Tarihi konular” olarak görüş belirtmiştir.

Tablo 4.2.2 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitiminin İçeriğine İlişkin Algısı

Değerler

- Sevgi
- Saygı
- Dayanışma
- Yardımlaşma

Farklılıklar

- Düşünce
- Cinsiyet
- Din
- Yaşam tarzları
- Sosyo-ekonomik düzey

Empati

Etkili iletişim becerileri

Kurallar

İnsan hakları

Devlet yönetimi

Tarihi konular

Bilge öğretmene göre öğrencilerin hoşgörülü olabilmesi için onlara değerlerin öğretilmesi gerekmektedir. Bilge öğretmen bu konudaki görüşünü “Valla insanı değerleri öğretelim. Sevgi, saygı... Karşısındaki insana değer verme... Sevgi, saygı çok önemli. En temeli bunlar bence arkadaşlık yardımlaşma dayanışma.” (2: st.248-249) sözleriyle dile getirmiştir.

İsmail ve Raziye öğretmen, öğrencilerin hoşgörülü olması için saygının öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir. İsmail öğretmen, bu konuyla ilgili düşüncesini “Kendisine saygı duymayı öğreteceğiz.” (2: st.220) biçiminde ifade etmiştir. Raziye öğretmen ise, görüşünü “Birbirimize karşı saygı, anneye babaya büyüklere karşı saygı olabilir bu.” (1: st.198) sözleriyle ifade etmiştir. Esra öğretmen de hoşgörü için öncelikle saygının öğretilmesi gerektiğini “Bir kere insana saygı öğretmek gerekiyor” (1: st.201) sözüyle ifade etmiştir.

Rana, Mediha ve Hamide öğretmen, hoşgörü için farklı kültürlerin öğretilmesi gerektiği görüşündedir. Rana öğretmen bu konuyla ilgili görüşünü “Bence farklı örnekler sunulmalı.” (1: st.328) biçiminde ifade etmiştir. Rana öğretmen, farklı yaşam tarzları ve farklı aile yapıları ile ilgili örneklerin öğrencilere öğretilmesi gerektiğini “Farklı yaşam tarzları farklı aile yapılarını görmeliler ki çocuklar artıyla ekşi bir biriyle karşılaştırılsın.” (1: st.328-329) sözleriyle dile getirmiştir. Rana öğretmen görüşlerini şöyle anlatmıştır:

Diyelim ki hoşgörüsüz bir ailede yetiştiğinde sonucun nasıl olduğunu bunun iş yaşamına da yansıtacağını, sosyal çevresini etkileyebileceğini gösteren örnekler olmalı... Ya da hoşgörülü bir ailede yetiştiysen bunu hem iş hayatına hem evlilik hayatına hem sosyal hayatına olumlu yönde etkileyebileceğine dair örnekler sunulması gerekiyor. (1: st.330-334).

Mediha öğretmen de, hoşgörü için, farklı duygu, düşünce ve inançların olabileceğinin öğrencilere öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir. Mediha öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini şöyle ifade etmiştir:

Kişiyi cinsiyetiyle, diniyle, ırkıyla vesaire değil de insan olduğu için ona bakmamız gerektiğini öğretmeliyiz... İnsan kavramının farkındalığına varması lazım ki o zaman her bireyin bir insan olduğunu görürse bence hoşgörülü olur. Yani duygu ve düşüncelerini

bilmeli, yeteneklerini fark etmeli, insanların farkı düşünebileceğini anlamalı. Yani bunları anlatmak lazım. Düşüncelerimizin farklılığını, bireysel farklılıklarımızı onları anlatmak lazım ama onları da. (2: st.301-306)

Hamide öğretmen de Mediha öğretmen gibi öncelikle bireysel ve kültürel farklılıkların öğretilmesi gerektiği görüşündedir. Hamide öğretmen konuyla ilgili bu görüşünü “Bir kere farklılıklarımız...Önce farklılıklarımız kavratılmalı çocuklarımıza. Öğrenci farklı olduğunu bilmeden hoşgörü gösteremez.” (1: st.166-167) sözleriyle dile getirmiştir. Hamide öğretmen cinsiyet farklılıklarının üzerinde durmuştur. Hamide öğretmen kız öğrencilerin daha hassas olduğunu ve erkek öğrencilerin bunun bilincinde olmadıklarını düşünmektedir ve bu düşüncesiyle ilgili yaşadığı bir olayı şöyle paylaşmıştır:

Kız ve erkek öğrenciler şakalaşırken gayri ihtiyari birbirlerini ittiriyorlar. Şimdi erkek öğrenciler ittirdiği zaman kızların ne kadar kırılgan olabileceğini düşünmüyor. Nasıl erkek arkadaşıyla oynuyorsa kızlarla da aynı şekilde oynuyor. Geçen bir öğrencinin kolu çıktı sırf bu yüzden ama şakalaşıyorlar tamamen şakalaşma. Düşünebilmeli bunun farklı olduğunu kendi aralarında. (1: st.169-177)

Hamide öğretmen, toplumda sosyo-ekonomik düzey olarak farklılıkların bulunduğunu ve öğrencilere bu farklılıkların da öğretilmesi gerektiği görüşündedir. Bu görüşünü “Bir yılbaşı çekilişi yapacağız... Maddi durumu iyi olan öğrenci var iyi olmayan öğrenci var. Diyor ki ben arkadaşıma şöyle bir şey alabilmişim o da aynı şekilde bana alacak aynı değerde bir şey alacak. Bunu bekliyor çocuk düşünemiyor” (1: st.178-181) biçiminde açıklamıştır.

Rana öğretmen de Hamide öğretmen gibi sosyo-ekonomik olarak farklılıkların da öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir ve bu düşüncesini “Sosyo-ekonomik düzey olarak düşünebiliriz bunu yaşam tarzları açısından da ... manevi yaşam anlamında da düşünebiliriz. Çünkü insanlar farklı yaşam tarzlarını görmeli ki kendinin de belki olumlu yönlerini artılarını ya da eksilerini fark edebilir. Hayat sadece onların yaşam tarzlarından ibaret değil bunu anlayabilirler.” (2: st. 150-153) biçiminde ifade etmiştir.

Mete öğretmen, hoşgörü için empati ve farklılıklara saygının öğretilmesi gerekiyor. Mete öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Empati kurmayı başkalarına saygıyı,

farklı inanışlardaki farklı düşüncelerdeki yani farklılıklara saygıyı öğretmek gerekiyor.” (1: st.212-213) sözleriyle dile getirmiştir.

Rana öğretmen de Mete öğretmen gibi, öğrencilere hoşgörülü olmaları için empatinin öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir. Rana öğretmen çocuklara empati öğretildiğinde ben merkeziliğin azalarak toplumsal birliktelik bilincinin ve hoşgörünün gelişeceğini belirtmektedir. Rana öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini şu sözleriyle ifade etmiştir:

Diyelim ki bir felaket oldu bir sıkıntı yaşandı bunun sonucunda çocuklar bunları bence dramalar yoluyla hissedebilmeliler. Hani anahtar kelime empati diyebilirim ben bunun üzerine ve kendilerini onların yerine koymaları gerekir. Ve şu vardır bence en önemlisi ben dilini değil de biz dilini kullanmalı. Hani her şeyi ben şöyle ben böyle değil de daha ne diyelim ona biz evet biz bilincinin yerleştirilmesi gerekiyor çocuklara. (1: st.346-350)

İsmail öğretmen, öğrencilere hoşgörülü olabilmeleri için etkili iletişim becerilerinin öğretilmesi gerektiği görüşündedir. İsmail öğretmen bu görüşünü “Önce dinlemeyi öğreteceğiz. Etkili dinleme tabi. Bunu iletişimde biz anlatıyoruz üzerini basa basa çok söylüyoruz bu sefer de teorik kalıyor ya yaşantımız böyle bir tuhaf bizim.” (2: st.243-245) sözleriyle dile getirmiştir.

Enes öğretmen, öğrencilere hoşgörülü olmaları için kuralların öğretilmesi gerektiği görüşündedir. Enes öğretmen bu konuyla ilgili görüşünü “Öğrencilik kuralları nedir? Öğrenciliğin çerçevesi nedir? Öğrenci ne kadar ileriye gidebilir sınırları neresidir bunu bilebilmeli. Sınırları içerisinde özgürlüğünü itiraz hakkını kullanmalı.” (1: st.180-183) sözleriyle dile getirmiştir. Enes öğretmen, öğrencilere kuralların çerçevesinde eleştiri hakkı sağlanarak onlara hoşgörünün öğretilebileceğini şöyle açıklamıştır:

Örneğin öğrenci eğitmeni eleştirirken kendi bireysel menfaatleri için eleştiride bulunmamalı. Gerçekten eğitmenin ki olabilir, yanlış bir davranışı varsa bu konuda uyarılmalı yani eleştirmeli eğitmen de bundan çıktılar almalı dönütler almalı kendi hatasını fark etmeli. Ama Türkiye’de öyle değil. Öğrenci sınavda soruyu yapamamışsa hocam bu konuyu görmemiştik gibi bir şey bile söyleyebiliyor yani su istimaline açık bir eleştiri var. Öğrenciye sınırlarını öğretmek gerekiyor. Ailede öğretmek gerekiyor. Daha sonra okulda

öğretmek gerekiyor. Sınırlarını aşmadan öğrenci eleştirmeli öğretmen de hoşgörülü davranmalı. (1: st.186-192)

Esra öğretmen insan haklarının da hoşgörü için öğretilmesi gereken konular arasında olduğunu düşünmektedir. Esra öğretmen, insanların bir arada yaşamak zorunda olduklarını ve bu nedenle birbirlerinin haklarını kabul etmeleri gerektiğinin öğretilmesini vurgulamıştır. Esra öğretmen hoşgörü eğitiminde insan hakları eğitiminin önemini şöyle dile getirmiştir:

Mutlaka insan haklarını öğretmek gerekiyor insan haklarının tarihini öğretmek gerekiyor. Neden birbirimize ihtiyacımız var? İnsanların neden bir arada yaşaması gerektiği... Bunların hepsini öğretebiliriz biz öğrencilere... Çünkü biz istesek de istemesek de her insan bir arada yaşamak zorunda çünkü. Sevmediğimiz bir insan olsa bile bir arada yaşamak zorundayız. Bunu öğreterek eğer öğrencilere zaten belli bir oranda her şeyi kabul edeceklerdir. Hoşgörülü davranacaklardır. (1: st.201-207)

Esra öğretmen ayrıca insan haklarının tarihsel gelişiminin de öğretilmesi gerektiğini düşünmektedir ve bu düşüncesini “Tarihte insanların çok fazla sıkıntı yaşaması ya da bunun için mücadele vermeleri onlar için iyi bir örnek olacaktır. Öyle mücadeleleri artık biz yaşamıyoruz. Kanlı mücadeleler ya da ihtilaller... ama biz geçmişte böyle şeylerle karşılaştık bunun kıymetini daha iyi bileceğimizi düşünüyorum .” (1: st.207-216) sözleriyle açıklamıştır.

İsmail öğretmen, hoşgörünün devlet yönetimi konularında da öğretilbileceği yönündeki görüşünü “Devlet yönetimi... Devlet yönetiminin de hoşgörülü olması gerekiyor... Devletin halka bakış açısı.... bunlarda bahsedilebilir. (1: st.142-144) sözleriyle dile getirmiştir. Ayrıca İsmail öğretmen, tarihsel konular içinde de hoşgörünün öğretilbileceği görüşündedir ve bu görüşünü “Tarihsel konular içerisinde bahsedilebilir.” (1: st.139) sözleriyle ifade etmiştir.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü için öğretilmesi gereken içeriğe ilişkin görüşlerine bakıldığında değerler, bireysel ve kültürel farklılıkların öğretilmesine vurgu yaptıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca Sosyal Bilgiler öğretmenleri empati, iletişim becerileri, insan hakları, devlet yönetimi ve tarihi konuların da hoşgörü eğitiminde kullanılabileceğine ilişkin görüş belirtmişlerdir.

4. 2. 3. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitiminin Nasıl Gerçekleştirilmesi Gerektiğine İlişkin Algısı

Sosyal Bilgiler öğretmenlerine, hoşgörü eğitiminin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğine yönelik düşüncelerini öğrenmek amacıyla “Hoşgörü eğitimi nasıl gerçekleştirilmelidir?” sorusu yöneltilmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bu soruya verdikleri yanıtlar Tablo 4.2.3’te gösterilmiştir.

Tablo 4.2.3 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitiminin Nasıl Gerçekleştirilmesi Gerektiğine İlişkin Algısı

Okul
Yöntem
Okuma
Drama
Gezi
Örnek olay
Seminer
Araç gereç
Gazete
İnternet
Sivil toplum örgütleri
Aile

Tablo 4.2.3’te Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü eğitiminin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğine ilişkin görüşlerine bakıldığında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin yedisi “Okul”, ikisi “Sivil toplum örgütleri” ve biri “Aile” biçiminde yanıtlamışlardır.

Raziye öğretmen, hoşgörü eğitiminin kitaplar yoluyla gerçekleştirilebileceğini düşünmektedir. Raziye öğretmen bu konudaki düşüncesini “Kitaplar tavsiye edilebilir bununla ilgili. Eminim faydalı olacaktır.” (1: st.240) sözleriyle dile getirmiştir. Esra öğretmen ise, Raziye öğretmenin aksine kitaptan okutularak hoşgörü eğitiminin gerçekleştirilemeyeceğini düşünmektedir ve bu düşüncesini “Hoşgörü eğitimi kitapta okunarak ya da anlatılarak ya da oturup konuşarak olacak bir şey değil. Hani bizim anlatmamız genelde havada kalır.” (1: st.219-221) biçiminde belirtmiştir.

Esra, Mediha ve Berna öğretmen, hoşgörü eğitiminin uygulamalı olması gerektiği görüşündedirler. Esra öğretmen, hoşgörü eğitiminin uygulamalı olması gerektiğini “İlla birebir onun hayatından örnek olması gerekiyor. Çocuğun onu yaşaması kendi

hayatında görmesi gerekiyor... Bence en uygun yöntemin drama ya da başka yollarla canlandırma yoluyla çocukların bunu kendi hayatlarına yansıtmaları. Okuyarak ya da yazarak pek işe yarayacağını düşünmüyorum.” (1: st.226-232) biçiminde ifade etmiştir.

Mediha öğretmen, hoşgörü eğitiminin sınıf ortamında gerçekleştirilmesinin güç olduğunu ve yaparak yaşayarak yapılması gerektiğini “Yaparak yaşayarak olacak ama hani öğrencilerle bu eğitimi yaparak yaşayarak sınıf içersinde öğrenmek biraz zor.” (1: st.169-170) sözleriyle ifade etmiştir. Berna öğretmen de hoşgörü eğitiminin okumak ve tanım yapmak gibi değil, uygulamalı olması gerektiği görüşündedir ve bu görüşünü “Yani hoşgörü budur açın bakalım hoşgörünün tanımını yapalım bu şekilde olmaz.” (1: st.226) sözleriyle ifade etmiştir. Berna öğretmen, hoşgörü eğitiminin çeşitli etkinliklerle gerçekleştirilebileceğini düşünmektedir ve konuyla ilgili yaşadığı bir deneyimi şöyle paylaşmıştır:

... Vakfında çalışmıştım bir süre okurken. Orada bizi Biga’da iki profesör İnsanım Bireyim Yurttaşım diye bir de kitapları vardı... Bununla ilgili bir eğitim almıştık... Orada aslında bize vatandaşlık dersi verdikleri oydu. Vatandaşlık dersini uygulamalı verdiler. Mesela örneklerinden bir tanesi şuydu. Bir parkın içinde fayton var at arabası, parkta işte gelen misafirleri gezdiriyor. Gezen misafirler bu durumdan çok memnun ama bazıları kokudan şikayet ediyor atlardan dolayı bazıları da işte atın trafikte yarattığı sıkıntıdan bahsediyor. Bunu herkes bir şekilde çözmeye çalışıyordu. Uygulamalıydı. Mesela atın kokusundan şikayet edene hoşgörülü yaklaşıp onu nasıl tolere edebileceğini ya da ne biliyim trafik şikayet edenin nasıl tolereli davranabileceğiyle ilgili bize direk birebir uygulama yaptırmışlardı. Bu şekilde hani direk ders değil etkinlikler şeklinde olabilir. (1: st.228-247)

Bazı Sosyal Bilgiler öğretmenleri etkin öğretim yöntemlerinden hoşgörü eğitiminde yararlanılabileceğini belirtmişlerdir. Bilge öğretmen, hoşgörü eğitiminin drama aracılığıyla da gerçekleştirilip öğrencilerin empati becerisinin geliştirilebileceği görüşündedir ve bu görüşünü “Drama kullanılabilir çünkü karşısındaki insanın yerine koyması için güzel bir yöntem, etkili bir yöntem.” (2: st.545-546) sözleriyle dile getirmiştir. Ayrıca, Bilge öğretmen “Bununla ilgili etkinlikler yapılabilir. Çocuklar çok güzel senaryolar üretip tiyatrolar, dramalar yapabilirler.” (1: st.231-232) sözleriyle de drama ve tiyatrunun hoşgörü için etkili yöntemler olduğunu vurgulamıştır.

Hamide öğretmen de Bilge öğretmen gibi, hoşgörü eğitimi de dramanın etkili bir yöntem olduğu görüşündedir. Hamide öğretmen bu konuyla ilgili görüşünü “Bu daha çok dramayla birleştirilmiş bir ders olabilmeli. Şimdi çocuklarımız okuyorlar drama dersi okuyorlar. Aynı bunun gibi dramatize edilebilecek olgular olaylar, canlandırmalar... Bununla ilgili yapılacak etkinlikler...” (1: st.190-201) biçiminde ifade etmiştir.

Esra öğretmen, hoşgörü eğitimi için gezinin etkili bir yöntem olduğunu düşünmektedir ve bu düşüncesini “Demokrasinin asıl işlediği yerleri görmek... Bu tür yerlere geziler düzenlenebilir. Bu tür çalışmalar yapılan kurumlara gidilebilir... Hani yerinde görmek her zaman daha iyidir. Bir belediyeye gitmeleri bile aslında çoğu şeyi gösterir.” (2: st.346-358) sözleriyle dile getirmiştir.

Bilge öğretmen de Esra öğretmen gibi hoşgörü eğitimi için gezinin de etkili bir yöntem olacağını ve geziyle sosyal paylaşımın sağlanabileceği görüşündedir. Bilge öğretmen konuyla ilgili bu görüşünü “Gezi düzenlenebilir. Sosyal paylaşım için ben mesela gerçekten hani böyle çocuk esirgeme kurumu... Sosyal sorumluluk projelerinde yer alırsa çocuklar gerçekten bu bencillikten sıyrılabilirler. Mesela kör bir insanla nasıl iletişim kurulabilir?” (2: st.546-549) sözleriyle dile getirmiştir.

Raziye, İsmail ve Bilge öğretmen, hoşgörü eğitiminin seminerler aracılığıyla gerçekleştirilebileceğini düşünmektedir. Raziye öğretmen, velilerin çocukların hayatlarında büyük etkiye sahip olduklarını ve bu nedenle onların da hoşgörüye yönelik seminer düzenlenmesi gerektiğini “Velilere yönelik seminerler yapılabilir okullarda. Veliler tabii çok önemli çocukların hayatında. Anne babalara yönelik seminer düzenlendiğinde çocuklarıyla nasıl konuşmalı ve ya onlara nasıl hoşgörüyle bakmalı? Bununla ilgili seminerler düzenlenebilir.” (1: st.241-243) biçiminde dile getirmiştir.

Bilge öğretmen de, hoşgörü eğitiminin önce öğretmenlere yönelik olması gerektiği görüşündedir ve bu nedenle öğretmenlere yönelik seminerlerin düzenlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Bilge öğretmen bu konudaki düşüncesini “Yani öğretmenlere bu konuyla ilgili konferanslar vererek başlayabilir zorunlu olarak, seminerler verebilir .” (1: st.251-252) biçiminde ifade etmiştir.

İsmail öğretmen ise, öğrencilere yönelik seminerler aracılığıyla hoşgörü eğimi gerçekleştirilebileceği yönündeki görüşünü “Seminerler düzenlenebilir tabi buraya öğrencilerin katılması gerekiyor öğretmenler bunu biraz biliyor.” (1: st.156-157) sözüyle dile getirmiştir.

Bazı öğretmenler, gazete ve internetin hoşgörü eğitiminde işe koşulabileceğini belirtmişlerdir. Mete öğretmen, hoşgörü eğitiminin gazete ve internet aracılığıyla tarihte yaşanmış olaylardan yararlanılarak gerçekleştirilebileceğini düşünmektedir. Mete öğretmen bu konudaki düşüncesini şöyle ifade etmiştir:

Bunları anlatırken örnekler verilebilir dünya tarihinden örnekler verebilirsiniz. Amerika’da siyahların yaşadıklarından örnekler verebilirsiniz. Gene farklı ülkelerdeki İsrail Filistin örneği Filistin’e yapılanı örnek verebilirsiniz. Gene balkanlardaki Müslüman topluluklara yapılan haksızlıkları örnek verebilirsiniz. Bu yaşantıyı o dönemi anlatan gazete, internet ya da bir kitap yoluyla öğrencilerinizle paylaşabilirsiniz. Onlardan alıntılar yaparak örnek hikayeler okuyabilirsiniz. (1: st.223-231)

İsmail ve Mete öğretmen, sivil toplum örgütleri aracılığıyla hoşgörü eğitiminin gerçekleştirilebileceğini düşünmektedir. İsmail öğretmen bu düşüncesini “İnsan hakları için de birileri gelebilir sivil toplum örgütlerinden, bunlar konuşurulabilir.” (1: st. 156-157) biçiminde ifade ederken, Mete öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Daha çok sivil toplum örgütleri bu konuda ön plana çıkartılabilir.” (1: st.439) biçiminde ifade etmiştir.

Bilge öğretmen, hoşgörü eğitiminin küçük yaşta aile tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini düşünmektedir ve konuyla ilgili bu düşüncesini “Yani onu daha anne babalar verecek çocuğa küçükken. Çünkü biz burada ne kadar öğretirsek öğretilim evde yoksa yani bu biz arpa boyu yol gidemiyoruz. Hem öğretmenlerin hem ailenin bu konuda gerçekten özen göstermesi lazım.” (1: st.245-248) sözleriyle açıklamıştır.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, hoşgörü eğitiminin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğine ilişkin yanıtlarına bakıldığında, drama, tiyatro gezi gibi yöntemlere vurgu yaptıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca Sosyal Bilgiler öğretmenleri, hoşgörü eğitiminin seminerler, model olma, sivil toplum örgütleri ve tarihi konular aracılığıyla da gerçekleştirilebileceği yönünde görüş belirtmişlerdir.

4. 2. 4. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitimi Sonrasında Öğrencilerin Kazanımlarına İlişkin Algısı

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, hoşgörü eğitiminin öğrencilere neler kazandırması gerektiği yönündeki düşüncelerini öğrenmek amacıyla Sosyal Bilgiler öğretmenlerine “Hoşgörü eğitimi sonrasında öğrencilerin neler kazanması gerektiğini düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltilmiş ve yanıtlar Tablo 4.2.4’te gösterilmiştir.

Tablo 4.2.4’te Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine bakıldığında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin dördü ”Empati kurabilen”, üçü “Farklılıklara saygılı”, ikisi “Etkili iletişim becerilerine sahip”, biri “Nesnel bakabilen”, biri “Şiddet uygulamayan”, biri “Geniş bakış açısına sahip”, biri “Özgüvenli”, biri “Çevresine zarar vermeyen” ve biri “Kurallara uyan” bireyler olmaları gerektiğini düşünmektedirler.

Tablo 4.2.4 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitimi Sonrasında Öğrencilerin Kazanımlarına İlişkin Algısı

Empati kurabilen
Farklılıklara saygılı
Etkili iletişim becerilerine sahip
Nesnel bakabilen
Şiddet uygulamayan
Geniş bakış açısına sahip
Özgüvenli
Çevresine zarar vermeyen
Kurallara uyan

Esra, Berna, Rana ve Mete öğretmen, hoşgörü eğitiminden sonra öğrencilerin empati becerisini kazanmaları gerektiğini düşünmektedirler. Esra öğretmen, hoşgörü eğitiminden sonra öğrencilerin empati becerisi kazanmaları gerektiği düşüncesini “Birbirlerine karşı davranışlarının biraz daha ılımlı olmasını bekliyoruz biz. Karşı tarafın özellikle ne düşündüğünü anlamasını bekliyoruz... Evet empati... tepki vermeden önce acaba arkadaşım ne demek istedi bana.” (1: st.185-189) biçiminde açıklamıştır. Berna öğretmen de hoşgörü eğitiminden sonra öğrencilerin empati becerisine sahip olmalarını beklemektedir. Berna öğretmen bu düşüncesini “İnsanları daha rahat anlayabilir daha rahat empati kurabilir diye düşünüyorum yani. Daha dikte yapmak yerine daha duyarlı olabilir karşısındaki insanı anlayabilir.” (1: st.154-

155) biçiminde açıklarken, Rana öğretmen, bu konuyla ilgili düşüncesini “En güzeli empati kurabilmeliler.” (1: st.323) biçiminde ifade etmiştir. Mete öğretmen ise, hoşgörü eğitiminde sonra öğrencilerin empati becerisine sahip olması gerektiğini “Empati yeteneğine sahip olabilmesi karşısındakinin yerine kendini koyabilmesi.” (1: st.190) sözleriyle dile getirmiştir.

Esra öğretmen, hoşgörü eğitiminden sonra öğrencilerin davranışlarında değişiklik olması gerektiğini düşünmektedir ve bu düşüncesini “Davranışlarında mutlaka bence bir değişiklik olması gerekiyor.” (1: st.183) biçiminde ifade etmiştir. Esra öğretmenden ikinci görüşmede, öğrencilerin davranışlarında meydana gelebilecek değişiklikleri açıklaması istenmiş ve Esra öğretmen “Daha saygılı olmak gibi, davranışlarının sonuçlarını daha dikkatli düşünmek gibi bir davranışı yapmadan önce değerlendirmek gibi ya da söz söylemeden değerlendirmek gibi.” (2: st.186-187) biçiminde açıklamıştır.

Bilge öğretmen, hoşgörü eğitiminden sonra öğrencilerin farklılıkları saygı ile karşılaşması gerektiğini düşünmektedir ve bu düşüncesini “Birbirleriyle dalga geçmemelerini insan olduğu için arkadaşına değer vermesi gerektiğini. Yani kesinlikle farklılıklara saygılı olmalarını bekliyorum.” (1: st.221-222) sözleriyle dile getirmiştir. Bilge öğretmene ikinci görüşmede “Öğrencilerin ne tür farklılıkları saygı ile karşılaşmalarını bekliyorsunuz?” sorusu yöneltilmiş ve Bilge Öğretmen bu soruyu “Kadına şiddet mesela Türkiye’de şuan en önemli problemlerden bir tanesi... Öyle farklı bir şey olduğunda bu bedensel de olabilir zihinsel de olabilir bunlara kesinlikle saygı duyup toplumu öyle kucaklamak önemli.” (2: st.216-224) sözleriyle yanıtlamıştır. Mete öğretmen de, hoşgörü eğitimi sonrasında öğrencilerin farklılıklara saygılı olmayı öğrenmelerini beklemektedir. Mete öğretmen, bu konudaki düşüncesini “Düşüncelerin birbirinden farklı olduğunu bilmesi ve bu farklılıkların zenginliklerimiz olduğunu farklı görüşlere saygı duyanın ne kadar önemli olduğunu bilmesi.” (1: st.188-189) biçiminde açıklamıştır.

Mete öğretmen, hoşgörü eğitiminden sonra öğrencilerin nesnel ve etkili iletişim becerilerine sahip olmalarını beklediğini “En önemli şey karşıdaki kişiyle iletişime geçtiğinde onu önyargıyla değil onu iletişime açık bir şekilde dinlemeyi öğrenmeli.” (1: st.186-187) sözleriyle dile getirmiştir. Rana öğretmen de hoşgörü eğitiminden sonra öğrencilerin iletişim becerilerine sahip olmaları gerektiğini düşünmektedir.

Rana öğretmen konuyla ilgili bu düşüncesini “Hoşgörü eğitimi dediğimizde çocuklar bir kere bir arkadaşı ders dinlerken yanlış da olsa onu dinlemesi gerektiğini bilmesi gerekir... Yanlış olabilir ama onun orada sözünü kesmek ya da onun orada yanlış olduğunu yüzüne vurmak şeklinde değil.” (1: st.316-318) sözleriyle dile getirmiştir.

Raziye öğretmen, hoşgörü eğitiminden sonra öğrencilerin karşısındaki bireye anlayışlı olması ve şiddet uygulamaması gerektiğini düşünmektedir. Raziye öğretmen konuyla ilgili bu düşüncesini “Öğrencinin karşısındaki insanı anlayışla görebilmesi, ona katlanabilmesi... şiddet uygulamaması. Yani hoşgörü eğitimini alan biri bunları yapabilmeli.” (1: st.186-187) sözleriyle dile getirmiştir.

Mete öğretmen, hoşgörü eğitiminden sonra öğrencilerin geniş bakış açısına sahip olmaları gerektiğini düşünmektedir. Mete öğretmen bu düşüncesini “Meydana gelebilecek olayın tek bir bakış açısı değil yani çok yönlü olabildiğini yani çok yönlü sonuç doğurabileceğini, bu tür olayların iletişimle ancak çözülebileceğini yani sorunu çözmede el ele beraberce hareket edebilme yetisinin kazanılmasını” (1: st.192-194) biçiminde açıklamıştır.

Enes öğretmen, hoşgörü eğitiminden sonra öğrencilerin özgüvenli olmaları gerektiğini düşünmektedir. Enes öğretmen konuyla ilgili bu düşüncesini “Özgüven. Hoşgörülü bir ortamda yetişiyor ise korkmadan kendi ayakları üzerinde durabiliyor kendini ifade edebiliyor özgüveni yüksek oluyor ama baskıyla yetişmişse özgüven zayıf oluyor sonra kendi ayakları üzerinde duramıyor halk deyimiyle.” (1: st.165-172) sözleriyle dile getirmiştir.

Mediha öğretmen, hoşgörü eğitiminden sonra öğrencilerin çevresine zarar vermeyen iyi insan olacakları görüşündedir. Mediha öğretmen bu görüşünü “İyi insan olacaklar. Hoşgörülü insan iyi insandır bence... İyi insan da çevresindekilere zarar vermez ve toplumsal olarak da iyi insanlar hayatta mutlu olurlar. Ülke de mutlu olur.” (1: st.140-144) sözleriyle dile getirmiştir.

Hamide öğretmen, hoşgörü eğitiminden sonra öğrencilerin kurallara uyması gerektiğini düşünmektedir. Hamide öğretmen konuyla ilgili bu düşüncesini “Kantinde sıra beklemeyi bilmiyorlar, öncelik tanımıyorlar. Bu davranışları geliştirememişler. Bunların yaşantılarına da yansımaları istiyorum.” (1: st.159-160) biçiminde açıklamıştır. Hamide öğretmen, ikinci görüşmede, öğrencilerin hoşgörü

eğitiminden sonra kurallara uymalarının hoşgörü ile bağlantılı olduğunu “Hoşgörüyü bağlantısı işte çocuk geliyor öğretmenim şu beni ittirdi. Neden ittirdi merdivenlerden çıkıyordum o da iniyordu. Demek ki orada bir düzensizlik var. Niye ittiriyor kendisine ayrılmış bölümü kullanmıyor.” (2: st.170-172) sözleriyle açıklamıştır.

Sosyal Bilgiler öğretmenleri, hoşgörü eğitimi aldıktan sonra öğrencilerin empati becerisine sahip, farklılıkları saygı ile karşılayan, şiddet uygulamayan, özgüvenli, sabırlı, kurallara uyan, nesnel bakabilen, etkili iletişim becerilerine sahip ve geniş bir bakış açısına sahip bireyler olmaları gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir.

4. 2. 5. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörülü Öğretmenin Sahip Olması Gereken Özelliklere İlişkin Algısı

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, hoşgörülü öğretmenin sahip olması gereken özelliklerle ilgili düşüncelerinin neler olduğunu öğrenmek amacıyla, Sosyal Bilgiler öğretmenlerine “Hoşgörülü bir öğretmenin özellikleri neler olmalı?” sorusu yöneltilmiştir. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bu soruya verdikleri yanıtlar Tablo 4.2.5’te gösterilmiştir.

Tablo 4.2.5 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörülü Öğretmenin Sahip Olması Gereken Özelliklere İlişkin Algısı

Eşit davranmalı
Empati becerisine sahip olmalı
Sabırlı davranmalı
Saygılı olmalı
Çok okumalı
Model olmalı
Nesnel olmalı
Öğrencilerine sevgi göstermeli
Dürüst olmalı
Demokratik olmalı
Tutarlı davranmalı
Esnek olmalı

Tablo 4.2.5’e bakıldığında, hoşgörülü öğretmenin sahip olması gereken özellikleri Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin dördü “Eşit davranmalı”, üçü “Empati becerisine sahip olmalı”, üçü “Sabırlı davranmalı”, ikisi “Saygılı olmalı”, ikisi “Çok okumalı”, ikisi “Model olmalı”, ikisi “Nesnel olmalı”, ikisi “Öğrencilerine sevgi göstermeli”,

biri “Dürüst olmalı”, biri “Demokratik olmalı”, biri “Tutarlı davranmalı” ve biri de “Esnek olmalı” yanıtını vermiştir.

Enes, Bilge, Mediha ve Raziye öğretmen, hoşgörülü öğretmenin öğrencilerine eşit davranması gerektiğini düşünmektedirler. Enes öğretmen, hoşgörülü öğretmenin öğrencilerine eşit davranması gerektiğini ve kendisinin de öğrencilerine eşit davrandığını “Yani ben kendimden söylersem öğrencilere eşit yaklaşmaya çalışıyorum yani sınıf ortamında yazılısında sözlüsünde eşit davranmaya çalışıyorum.” (2: st.326-327) sözleriyle ifade ederken, Bilge öğretmen, hoşgörülü öğretmenin öğrencilerine eşit yaklaşması gerektiğini “Öğrencilerine eşit yaklaşacak.” (2: st.450) biçiminde ifade etmiştir. Mediha öğretmen de, hoşgörülü öğretmenin eşit davranan öğretmen olması gerektiğini ve kendisinin de öğrencilerine eşit yaklaştığını şöyle ifade etmiştir:

Öğretmen çocuk ayrımı yapmıyorsa yani eşit davranıyorsa mesela ben yazılılarımda ona çok dikkat ederim. Yazılı kağıdı okurken bile öğrencilerin isimlerine bakmamaya çalışırım bir de soruları tek tek okurum. Çok zor bir yöntem ama bunu hep yıllardır yapıyorum. Mesela birinci soruyu okuyorum sonra herkesin birinci sorusunu okuyorum. Yani bu neden? Hani adaletli olmak yani hoşgörülü bir öğretmen adaletli olmalı, eşit davranmalı ayrımcılık yapmamalı. (2: st. 251-256)

Mediha öğretmen, hoşgörülü öğretmenin tüm öğrencilerine ayırım gözetmeden eşit davranması gerektiğini düşünmektedir. Mediha öğretmen, bazı öğretmenlerin sınıflarında kaynaştırma öğrencisini istemediklerinden yakınmış ve kaynaştırma öğrencilerini kabullenen ve diğer öğrencilerin de kabul etmesini sağlayan öğretmeni hoşgörülü olarak değerlendirmiştir. Mediha öğretmen bu konudaki düşüncesini şöyle ifade etmiştir:

Çocuklar genelde toplumsal, kültürel, ekonomik yapıdan bakıldığında aynı tip çocuklar ama aralarda var birkaç tane farklı olan. Tabi kaynaştırma öğrencilerimiz var. Ona mesela çok kızıyorum. Bazı öğretmenler neden kaynaştırma öğrencileri var onlar gitsinler özel eğitim alsınlar RAM’a (Rehberlik Araştırma Merkezi) gitsinler ya da Milli Eğitimin açtığı başka kurum olsun burada hiçbir şey öğrenemiyorlar. Evet hiçbir şey öğrenemiyorlar gerçekten biz onlara çok fazla ulaşamıyoruz ama yine de içimize katmak anlamında önemli bir şey. Bunları yapabilen öğretmen herhalde hoşgörülü öğretmendir. (2: st.256-269)

Raziye öğretmen de, hoşgörülü bir öğretmenin öğrencilerine ayırım yapmadan eşit olarak yaklaşması gerektiğini düşünmektedir ve bu düşüncesini “Öğrenciler arasında kesinlikle ırk ayırımı yapmadan, bu öğrencinin başarısı düşük bu öğrenci çalışkan gibi şeyler yapmadan tüm derslerde sadece Sosyal Bilgiler değil tüm derslerde öğretmenlerin öğrencilerine eşit davranması.” (2: st.228-231) sözleriyle dile getirmiştir. Raziye öğretmen, derslerinde öğrencilerine eşit davrandığını ve hepsine söz hakkı vermeye çalıştığını şöyle ifade etmiştir:

Bizim için belki çok küçük bir şey ama derste hepsinin söz alması onlar için çok güzel bir şey. Bazen öğrenciler şikayetlerde bulunabiliyorlar isim vermeden öğretmenim hep aynı kişilerle ders işleniyor belli kişiler parmak kaldırdığı için hep onlara söz veriliyor diye... Ben olabildiğince tüm öğrencileri derse katmaya çalışıyorum. Hoşgörülü öğretmen bütün öğrencilere eşit davranabilen öğretmendir. Yani ilk zamanlarda öğrencilerin isimleriyle hitap etmek bile onları tanımıyoruz onların çok hoşuna gidiyor. Mümkün olduğunca söz hakkı vermek gerekir, eşit davranmak gerekir onlara da. (2: st.231-245)

Esra, Hamide ve Mete öğretmen, hoşgörülü öğretmenin empati becerisine sahip olması gerektiğini düşünmektedirler. Esra öğretmen konuyla ilgili bu düşüncesini “Bir kere empatik becerilerinin olması gerekiyor. Empati kurabilecek.” (2: st.460) biçiminde ifade ederken, Hamide öğretmen, “Önce empati, öğrencisini tanımalı. Kesinlikle her biri farklı farklı bireyleri bunları tanımalı. Neden hangi davranışı yaptığını tamamen demiyorum ama belki bir kısmını sezinleyebilmeli.” (2: st.136-137) sözleriyle ifade etmiştir. Mete öğretmen de konuyla ilgili düşüncesini, “Empati yeteneğine sahip olmalı.” (2: st.206) biçiminde ifade etmiştir.

Bilge, Rana ve Hamide öğretmen, hoşgörülü bir öğretmenin sabırlı olması gerektiğini düşünmektedirler. Bilge öğretmen konuyla ilgili bu düşüncesini “Çocuklara karşı böyle sabırlı olup onlara sevgi gösterisinde bulunmak da çok önemli.” (2: st.454) sözleriyle açıklarken, Rana öğretmen “Sabırlı olmalı.” (2: st.234) sözüyle ifade etmiştir. Hamide öğretmen de hoşgörülü bir öğretmenin sabırlı olması gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

Bir öğrenci otistik. Gruba göre farklı. Hoşgörü göstermek gerekiyor. Neden? Çünkü bu çocuğun yapabilecekleri belli. Verdiğin ödevin aynısını beklemiyoruz... Bazen öyle zamanlar oluyor ki yazı yazarken yetiştiremediği yerlerde, yerleri tekmeleyerek ağlıyor.

Sanırsınız orada iki yaşındaki çocuk ağlıyor. Bir anda dersin akışı bozuluyor bölünüyor. Öyle bir ağlama ki hüngür hüngür... Ağladığı zaman yani susturmak ne mümkün... Bu konuda da ona hoşgörü gösteriyorum. Ne yapıyorsun? Sabır ediyorsun. (2: st. 137-149)

Esra ve Mete öğretmen, hoşgörülü öğretmenin saygılı olması gerektiğini düşünmektedirler. Esra öğretmen, hoşgörülü öğretmenin saygılı olması gerektiği düşüncesini “Ondan sonra saygı mutlaka her yaştan kim olursa olsun saygı gösterecek.” (2: st.461) biçiminde ifade ederken, Mete öğretmen konuyla ilgili düşüncesini “İnsan haklarına saygılı olmalı.” (2: st.206) biçiminde ifade etmiştir.

Esra ve İsmail öğretmen, hoşgörülü öğretmenin çok okuyan ve kendini geliştiren birey olması gerektiğini düşünmektedirler. Esra öğretmen konuyla ilgili düşüncesini “Bir kere bence çok okuyan bir öğretmen daha çok hoşgörülü olur. Bana nedense öyle geliyor.okumak daha fazla dünyayla ilgili okumak kurgusal deneyimler elde etmektir. O insanlar bana daha çok hoşgörülü olacakmış gibi geliyor. Ya da farklı alanlarla ilgilenen, farklı sosyal aktiviteler içerisinde olanlar daha hoşgörülü olur gibi geliyor.” (2: st.461-465) sözleriyle ifade ederken, İsmail öğretmen ise, konuyla ilgili düşüncesini “Okuyacak öğretmen. Çocuklara biz kitap okuyun diyoruz. Kitaplarda birçok şey öğrenebilirsiniz, dünyaya geniş bakabilirsiniz diyoruz.” (2: st.393-394) sözleriyle dile getirmiştir.

İsmail ve Bilge öğretmen, hoşgörülü bir öğretmenin öğrencilerine model olması gerektiğini düşünmektedirler. İsmail öğretmen, konuyla ilgili bu düşüncesini“Eğitimci bir defa öğrencinin gözünde belli olacak. Öğrenci model seçecek öğretmenim diyecek işte bu diyecek.” (2: st.376-377) biçiminde açıklarken, Bilge öğretmen de hoşgörülü öğretmenin model olması gerektiğini şöyle ifade etmiştir.

Hani yani doğru insan olursak onu da çocuk bir şekilde örnek bir şekilde kendine alacaktır yani. ne diyorduk biz buna görerek öğrenmenin adı ha model olarak öğrenme. İnsanlar farkında olmadan model olarak öğrenme yapıyor yani bir şeyi birinde çok beğendiğimiz zaman gidip onu bir şekilde onu ya da onun bir benzerini alıyoruz yani model olarak öğrenme hayatımızın büyük bir kısmını teşkil ediyor. (2: st.456-460)

Enes ve Rana öğretmen, hoşgörülü öğretmenin nesnel olması gerektiğini düşünmektedir. Enes öğretmen, hoşgörülü bir öğretmenin nesnel olması gerektiğini

ve kendisinin de öğrencilerine karşı nesnel yaklaştığını “Düşüncelerini sevmediğim ya da düşüncelerine katılmadığım davranışlarını beğenmediğim bir öğrenciye de olumsuz yaklaşmıyorum arkadaşlarına karşı şiddet içermediği sürece” (2: st.328-330) sözleriyle ifade ederken, Rana öğretmen, hoşgörülü öğretmenin nesnel olması gerektiğini “Hoşgörülü öğretmen önyargılı olmamalı.” (2: st.234) biçiminde ifade etmiştir.

Bilge ve Mediha öğretmen, hoşgörülü öğretmenin öğrencilerine sevgi göstermesi gerektiğini düşünmektedirler. Bilge öğretmen, konuyla ilgili bu düşüncesini “Dokunmak bile omzuna dokunmak bile onu mutlu edebilir.” (2: st.455) biçiminde ifade ederken, Mediha öğretmen de konuyla ilgili düşüncesini şöyle ifade etmiştir:

Hoşgörülü öğretmen çocukları seven tabii sadece sevme değil severken eğitimini de en iyi şekilde verip çocukları üzmeden onları mutlu edip davranış kazandırabilen öğretmendir herhalde. Eğer o çocuk üzülüyorsa, öğrendiği bir şeyden ben bugün bunu öğrendim ne güzel de anlattı öğretmen ne bileyim işte ne güzel de dersimizi işledik diyebiliyorsa.” (2: st.238-241)

İsmail öğretmen, hoşgörülü öğretmenin dürüst olması gerektiğini “Kesinlikle bence dürüst olacak.” (2: st.378) sözleriyle dile getirmiştir. İsmail öğretmen derste öğrencisinin sorduğu soruyu bilmediği için dürüst davranarak bilmediğini söylediğini şöyle paylaşmıştır:

Ben bugün de yaşadım bilmediği konuda bilmiyorum diyecek. Mesela ben bugün de yaşadım. Tanker kazalarını anlatıyorduk boğazların kirlenmesinden bahsediyorduk. İşte dedim ki 94’ten 2004’e kadar bir sürü kaza olmuş dedim. Çocuklardan biri çok zeki çocuklar var temizleme yöntemini mesela. Bir belgeselde izlemiştim ben onu teknolojik yüksek maliyetler olduğunu söyledi ama nasıl yapıyorlar sistemi nasıldır bilmiyorum. Şimdi orada kıvrımanın hiç bir anlamı yok. Oğlum bilmiyorum dedim ama buna hep beraber bakalım. Ben de bununla ilgili bir araştırma yapayım gelip seni bilgilendireceğim dedim. Bir defa hoşgörülü olacak, model olacak öğretmen, kişilikli olacak, yalan söylemeyecek. (2: st.378-391)

Mete öğretmen, hoşgörülü bir öğretmenin demokratik olması gerektiğini “Demokratik olmalı, hukukun üstünlüğüne inanmalı, insan haklarını iyi bilmeli (2: st.205-206) sözleriyle ifade etmiştir. Ayrıca, Mete öğretmen, öğretmenlerin

mesleklerinden dolayı hoşgörölü olmak zorunda olduklarını düşünmektedir ve bu düşüncesini şöyle ifade etmiştir:

Öğrencilerimizin ödev getirmemesi, sorumluluklarını yerine getirmemesi, dersteki davranışları ya da ailelerinin size karşı bazen sizden daha fazla öğretmen oluşu, size karşı otoriteli yaklaşımları ya da ben bilirim havalarında yaklaşımlarına karşı zaten meslek hoşgörüsüyle ilişkili yani. Dolayısıyla hep çevrenizdeki insanlara hoşgörölü davranıyorsunuz özellikle de öğrencilerinize. (1: st.71-75).

Rana öğretmen, hoşgörölü öğretmenin tutarlı davranması gerektiğini düşünmektedir ve bu düşüncesini “Öğrenci bir hata yaptığında aynı hatayı bir başka öğrenci yaptığında farklı davranılmaması gerekli. Eğer böyle bir şey yapılırsa öğrenciye ayrımcılığı örtük olarak anlatmış oluyoruz. O yüzden çocuklara da anlatırken yaşamımızda da tutarlı davranmalıyız. Çünkü diğer öğrenci gözlem halinde ve ona farklı bir tepki bana farklı bir tepki vermişti gibi yanlış bir davranış kazanmamalı.” (2: st.39-50) biçiminde açıklamıştır.

Berna öğretmen, hoşgörölü öğretmenin öğrencilerine karşı esnek davranması gerektiğini ve kendisinin de esnek davrandığını “Mesela ben bir ödev kontrolü yaptığında öğrenciye ertesi gün şansı taniyorum. Ertesi gün ödevini getirdiğinde onun eksisini siliyorum bence bu bir hoşgörü. Onu hoşgörüyle karşılamaya çalışıyorum.” (2: st.351-355) sözleriyle dile getirmiştir.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörölü öğretmenin sahip olması gereken özelliklere ilişkin verdikleri yanıtlara bakıldığında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öğrencilerine eşit davranan ve öğrencileriyle empati kurabilen özelliklerini daha çok vurguladıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğretmenler, bu özelliklerin yanı sıra, nesnel, model olan, sabırlı, demokratik, dürüst, tutarlı davranan ve öğrencilerine sevgi gösteren özelliklerini de belirtmişlerdir.

4. 3. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitimine Yönelik Uygulamaları

Sosyal Bilgiler öğretmenlerine, derslerinde hoşgörü eğitimine ilişkin uygulamalarını öğrenmek amacıyla “Yürüttüğünüz derslerde hoşgörü eğitimine ilişkin neler

yaptığımızı/ nasıl yaptığımızı anlatabilir misiniz?” sorusu yöneltilmiş ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bu soruya verdikleri yanıtlar Tablo 4.3’te gösterilmiştir.

Tablo 4.3’te görüldüğü gibi, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin derslerinde hoşgörü eğitime yönelik uygulamalarına ilişkin verdikleri yanıtlara bakıldığında, öğretmenlerin ders içinde ve ders dışında çeşitli etkinlikler gerçekleştirdikleri görülmektedir. Öğretmenlerin ders içindeki uygulamalarına bakıldığında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin onu “Derslerde veriliş biçimi”, dördü “Ele alınan konular” ve beşi “Yöntem ve teknikler” konusunda görüş belirtmiştir. Derslerde veriliş biçimine bakıldığında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin yedisi “Eğitim programı kapsamında”, dördü “Sınıfta gelişen olaylar” ve ikisi “Model olma” gerçekleştirmektedir. Ele alınan konulara bakıldığında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin üçü “Farklılıklar”, biri “Empati” ve biri de “Hoşgörünün sınırı” biçiminde betimlemiştir. Yöntem ve teknikler olarak Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin dördü “Drama”, ikisi “Örnek olay” ve bir “Tartışma” biçiminde belirtmiştir. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörüye yönelik ders dışında gerçekleştirdiklerine bakıldığında ise öğretmenlerden üçü “Rehberlik”, biri “Kitap kampanyası” ve biri “Yarışma” yanıtını vermiştir.

Tablo 4.3 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitime Yönelik Uygulamaları

Derslerde gerçekleştirdikleri uygulamalar

Derslerde veriliş biçimi

Öğretim programı kapsamında yer verme

Sosyal Bilgiler

Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi

T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük

Sınıfta gelişen olaylar

Model olma

Ele alınan konular

Farklılıklar

Empati becerisini geliştirme

Hoşgörünün sınırı

Yöntem ve teknikler

Drama

Örnek olay

Tartışma

Ders dışında gerçekleştirdikleri uygulamalar

Rehberlik

Kitap kampanyası

Yarışma

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bazıları, öğretim programlarının içeriği ilişkilendirerek hoşgörüye yer verdiğini belirtmiştir. Öğretmenler Sosyal Bilgiler, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerinde hoşgörüye değindiklerini söylemişlerdir. Öğretmenler, Sosyal Bilgiler dersinde daha çok tarih konularıyla hoşgörünün ilişkilendirdiklerini vurgulamışlardır. İsmail öğretmen, derslerinde tarihi konularda hoşgörü eğitimine değindiğini “Ben mesela onu çok yapıyorum tarihsel bir süreci görüp günlük hayatta bununla karşılaşılıyor muyuz örnek olaylarla bunu anlatıyorum.” (1: st.265-266) sözleriyle ifade etmiştir. İsmail öğretmene ikinci görüşmede “Tarihsel bir süreci görüp günlük hayatta bununla karşılaşılıyor muyuz? Nasıl anlatıyorsunuz?” sorusu yöneltilmiş ve İsmail öğretmen bu soruyu şöyle açıklamıştır:

Mesela Osmanlı tarihinde geçenlerde kadının işte kadının (yargı işlerine bakan görevli) adalette masasının üzerinde farklı dinlere ait kitapların olmasından ve beraber Yargılama sürecinde birbirlerine danışmasından bahsettik. Şimdi önyargıdan uzak ve başka dinlere hoşgörü var. Bu mesela tarihsel olarak oradan hareket ediyoruz ve sivil hayatımızdan örnek veriyoruz. Biz de ne yapacağız aynı noktaya geliyorum birbirlerimizin düşüncelerine önyargısız hareket edeceğiz. (2: st.146-155)

İsmail Öğretmen, Sosyal Bilgiler dersinde tarihi konular üzerine hoşgörüyü işlerken farklılıklara saygıyı vurgulamak istemiştir. İsmail öğretmen bu derste öğrencilerin geçmişte yaşananlardan etkilenerek günümüzde hoşgörüye ilişkin olumsuz bir algı geliştirdiklerini gördüğünde bunu engellemeye çalıştığını belirtmiştir. İsmail öğretmen öğrencileri ile yaşadığı deneyimi şöyle paylaşmıştır:

Mesela geçen çocuklar dedi ki hani böyle geçmişte Hristiyan Müslüman çatışması var ya savaşlar toprak genişletmesi var çocuklar diyor ki genelde erkek çocuklar ya dünyanın her tarafı Osmanlı yıkılmasaydı Müslüman olacaktı ne kadar güzel olurdu. Ben de dedim ki dünyanın her tarafında ABD Japonya bizim gibi yaşayanlar var. Sen zaten biliyorsun gezmenin görmenin hiçbir anlamı kalmayacaktı ki! Haa falan böyle düşünüyorlar. Bundan bahsettik mesela denk geliyor bahsediyoruz. (2: st. 276-286)

Rana öğretmen, insanların barış ve huzur içinde bir arada yaşayabilmesi için hoşgörü ve biz bilincinin önemli olduğunu, bu nedenle derslerinde özellikle Sosyal Bilgiler dersinde tarih boyunca bencilliğin ön plana çıkmasının nedenleri üzerinde durduğunu “Neden bencillik ön plana çıktığında buna tarih boyunca da Sosyal Bilgiler dersinde

en fazla buna değiniyorum.” (1: st.212-213) sözleriyle dile getirmiştir. Rana öğretmene ikinci görüşmede “Sosyal Bilgiler dersinde, tarih boyunca bencilliğin ön plana çıktığına nasıl değiniyorsunuz?” sorusu yöneltmiştir. Rana öğretmen bu soruyu “İnsanlar toplum bilincinden ben bilincine düştükten sonra bir çok devletin yıkıldığını birçok devletin maddi manevi çöküntüye uğradığını görüyoruz. Ve görüyoruz biz bilinci varken hepsi dim dik ayakta ama insanların ben merkezci olmalarından ve çıkarıcı olaylarından dolayı devletlerin grupların kurumların bu süreçlerini anlatıyoruz.” (2: st.134-140) biçiminde açıklamıştır. Rana öğretmen, öğretmen, Sosyal Bilgiler dersinde tarihi konuları hoşgörüyü ilişkilendirirken tarihte hoşgörülü olmayan devlet ve toplumlar çabuk yıkılmaktadır. Rana öğretmen bu görüşünü derste öğrencilerine örnek vererek açıkladığını söylemiştir. Rana öğretmen bu konudaki deneyimini şu sözleriyle dile getirmiştir:

Şimdi biz Sosyal Bilgiler dersinde tarihe baktığımızda birçok devlet kurulmuş yıkılmış... Bunların hoşgörü siyasetleri izlediklerini örnek veriyoruz, hoşgörünün sınırının da olması gerektiğini anlatıyoruz, hoşgörü siyaseti içinde olan toplumları örnek verdiğimiz gibi hoşgörü siyasetinde olmayan sürekli asimilasyon yapan devletleri de örnek veriyoruz... Olması gerekeni anlattığımız gibi tarihte olmaması gereken devletlerin de kurulduğunu bunların işte topluma zarar verdiğini, bunların çabuk kurulup çabuk yıkıldıklarını ya da biz bilinci olmadan kuruldukları zaman bu toplumların daha çabuk yıkıldıklarına örnekler veriyoruz... Yani her şeyin başı hoşgörü, her şeyi açabilecek olan anahtar dersek hoşgürsüz hiçbir toplum çok fazla hakimiyetini sürdüremediğini anlatıyorum. (1: st.366-392)

Esra öğretmen, Sosyal Bilgiler öğretim programında hoşgörünün yer aldığı konularda, hoşgörü üzerinde durduğunu “Beş ve altının konularında haklarım sorumluluklarım gibi kavramlar işte aile değerleri, gelenekler, görenekler... Bu tür şeyleri konuştuğumuzda hoşgörüyü söyleyebiliyoruz. Her bölgede farklı yemek kültürü var... bu tür konuşmalar yapıyoruz, yapabiliyoruz çocuklarla.” (2: st.231-236) sözleriyle dile getirmiştir. Ayrıca Esra öğretmen, Sosyal Bilgiler dersinde yönetim biçimlerini anlatırken hoşgürüden bahsettiğini ve hoşgörülü yönetim biçimlerinin günümüzde varlığını sürdürdüğünü belirtmiştir. Esra öğretmen bu konudaki görüşlerini “Anlatabiliyoruz demokrasi nedir? Monarşi nedir? Yönetim biçimlerini anlatırken niye farklı yönetim biçimleri var? İnsanlar neden bunu tercih ediyor. Günümüzde hala kullanılıyor. Bunlar niye kullanılıyor olabilir?.” (1: st.312-315) sözleriyle dile getirmiştir. Esra öğretmene ikinci görüşmede “Yönetim biçimlerini

anlatırken hoşgörü ile nasıl ilişkilendiriyorsunuz?” sorusu yöneltilmiş ve Esra öğretmen bu soruyu şöyle yanıtlamıştır:

Yönetim biçimlerini konuştuğumuz zaman altıncı sınıfta biz bunu yapıyoruz. Yönetim biçimleri kişisel görüşlere göre değişebiliyor. Mesela işte monarşiyi konuşurken demokrasi... genelde demokrasiyi konuştuğumuz zaman biz daha faydalı oluyor. Mesela demokrasinin ortaya çıkışından insan haklarından mutlaka bahsediyoruz. İnsan haklarından bahsetmek zorundayız Fransız İhtilalinden, Magna Cartadan. Hani bu tür şeyleri konuştuğumuz zaman işte niye o zaman böyleydi niye şimdi değişti konuşmalarını yapabiliyoruz... İşte Fransız İhtilali onların çok dikkatini çeken bir konulardan biri. Fransız İhtilalinin ortaya çıkışı ile ilgili belgesel seyredip bunun üzerine sohbet ediyoruz. Oradaki insanların yaşam şartlarının nasıl olduğu, işte saraydaki yaşam nasıldı halkın yaşamı nasıldı. Bu tür konularda karşılaştırma yapma imkanımız oluyor. (2: st.254-263)

Berna öğretmen, derslerinde Osmanlı Devleti'nin hoşgörüsü üzerinde durduğunu da “Osmanlının havraları sinagogları kiliseleri kapattırmaması, Ayasofya'ya girip Fatih Sultan Mehmet'in ben dininizi yasaklamıyorum eskisi gibi davranabilirsiniz gibi diyalogları okuyorum. Osmanlının ayakta durmasının temellerinden biri diye çok duruyorum.” (2: st. 252-262) sözleriyle dile getirmiştir. Mediha öğretmen, Sosyal Bilgiler derslerinde sivil toplum kuruluşlarını anlatırken hoşgörüden söz ettiklerini belirtmiştir. Mediha öğretmen bu deneyimini şöyle ifade etmiştir:

Konumuzda toplum için yardımlaşmadan bahsediyoruz toplum için çalışanlar ünitesi var. Orada kurum ve kuruluşlar vakıflar sivil toplum kuruluşları falan var oradan esinleniyoruz. Eğitim kurumlarından başladık milli eğitim bakanlığı, milli eğitim bakanlığına bağlı kurum ve kuruluşlar, Anayasamızın 42. maddesine göre herkesin eğitim ve öğretim hakkında yararlanabilir. Oradan yola çıktık hatta anayasa kitapçığını öğrencimin biri getirdi maddenin tamamını okuduğum zaman işte şey diyor her okulda Türkçe ana dil olarak kabul edilmeli. Çocuklar da ne olursa olsun artık gündemi takip ediyorlar. İşte oradan böyle olmalı mı olmamalı mı diyerek... artık hoşgörü kavramı buralarda geçti. (1: st.56-65)

Mete ve Mediha öğretmen Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinde hoşgörüye değindiklerini söylemişlerdir. Mete öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Vatandaşlık dersinde eşitliğe doğru toplumumuzdaki hoşgörü gibi konularda bunları işliyoruz anlatıyoruz ve ben başarılı da olduğumuza inanıyorum, öğrencilerimde bunu görüyorum.” (1: st.173-176) sözleriyle dile getirmiştir. Mete öğretmene ikinci

görüşmede “Öğrencilerinizde nasıl bir değişim görüyorsunuz?” sorusu yöneltilmiş ve Mete öğretmen bu soruyu şöyle yanıtlamıştır:

İlk önce farklılıklarımızı soruyorum yani birbirimizden farklı yönlerimizin neler olduğunu soruyorum... Daha sonra bunu ilk önce tabii çocuklar somut boyutlu düşündükleri için ıncinsiyet ayırımıyla yola çıkıyorlar kadın erkek ayırımı. Daha sonra fiziksel olarak birbirimizden farklı olduğumuzu... Bunu giderek düşünsel boyutta ve etnik kimlikte ve inanışlardaki farklılıklara taşıyorum. Dolayısıyla bu şekilde mesela şunu artık herkes kendi sınıfındaki herkes bir toplumdaki herkesin aynı dine mensup olamayacağını idrak ediyor. Bir toplumdaki herkesin bir konu etrafında aynı düşünemeyeceğini idrak ediyor. Dolayısıyla bu tür farklılıkların birer zenginlik olduğunu... fikrî anlamda da tartışılmadan doğruların bulunamayacağını ama bu tartışmanın sınırlarının insan hakları saygı ve hoşgörü çerçevesinde yapılması gerektiğini çok net bir şekilde kavradıklarını görüyorum. (2: st. 156-165)

Mediha öğretmen, sekizinci sınıfta hoşgörüyle ilgili güzel şeyler yaptığını “Sekizinci sınıflarda hoşgörüyle ilgili güzel şeyler yaptık.” (1: st.164) sözüyle dile getirmiştir. Mediha öğretmene ikinci görüşmede “Sekizinci sınıfta neler yaptınız?” sorusu yöneltilmiş ve Mediha öğretmen bu soruyu şöyle yanıtlamıştır:

Vatandaşlık dersimiz de. Yani konular çok fazla var. Ayrımcılık yapılmaması, farkında olunuşluk, bireysel farklılıklarımız falan var. Bunlarla ilgili hep konuştuk tartıştık. Örnekler verdik. Yaşantılarını, kendi arkadaşlarından örnekler verdiler ben onlara anlattım. Tartışma yöntemiyle daha çok dersi işledik. Şimdi vatandaşlığı kaldırdılar. Daha doğrusu dördüncü sınıfa geldi o güzel bir şey. Erken yaşta öğrenmeleri sekizinci sınıfa gelmiş bir çocuğun hoşgörüyle insanlığı farklılığı insanlığı öğrenmesi geç kalınmış bir eğitim. Ama sadece dördüncü sınıfta verilecekse de eksik bir eğitim dörtten sonra beşte, altıda, yedide olmayacaksa yine eksik bir eğitim. (2: st.317-327)

Esra öğretmen ise, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde Atatürk’ün hayatından bahsederken, onun hoşgörüsü üzerinde de durduğunu “Atatürk’ün hayatıyla ilgili şeylerde onun hoşgörülü olması kavramını işliyoruz.” (1: st.242-243) biçiminde ifade etmiştir.

Raziye, Hamide, Mediha ve Berna öğretmen, derslerinde hoşgörüye yönelik olarak sınıf içinde gelişen olayları hoşgörü ile ilişkilendirdiklerini ve öğrencilerle konuştuklarını ifade etmişlerdir. Bu öğretmenler daha çok sınıfta gelişen olaylardan

yararlanarak fırsat eğitimi yapmışlardır. Raziye öğretmen bu konudaki sınıfta gelişen bir olayı şöyle ifade etmiştir:

Bugün altıncı sınıflarda ders işliyoruz. Öğrenciler konuşuyorlar tartışma yapıyorduk. Bir tanesi konuşurken diğerlerinin hiç biri dinlemedi bundan önce de saygıdan bahsetmiştik. Sonra dersi dururdum. Az önce bahsetmiştik herkes saygılı olmalıyız demiştik dedim evet dediler. Peki şimdi bunu uyguluyor muyuz dedim arkadaşımız konuşurken saygı gösteriyor musunuz dedim evet öğretmenim bunu uygulamıyoruz dediler. Yani kendileri de farkında oldukları zaman daha güzel oluyor. (2: st.415-423)

Raziye öğretmen ayrıca, sınıfındaki bazı öğrencilerinin hırsızlık yaptıklarını ve yalan söylediklerini, bu konuda drama yaptırarak ve empati becerilerini geliştirerek sorunu çözmeye çalıştığını söylemiştir. Raziye öğretmen, bu konuyla ilgili yaşadığı bir deneyimi şöyle paylaşmıştır:

Geçen yıl hırsızlık olayları yaşanıyordu. Yalan söylüyorlardı veya bir yardım kampanyası olduğunda mutlaka onların da bu yardımdan yararlanması gerektiğini düşünüyorlardı. İdarede bu konuda sıkıntı çıkarıyorlardı. Sınıfta ahlaki değerlerden bahsederek bunu aşmaya çalıştık. Hırsızlık, yalan söyleme bunların ne kadar olumsuz şeyler olduğunu anlattık. Sınıf içerisinde direk öğrencilerin şahsına yönelik olmasın diye drama yaptık hırsızlıkla ilgili. Bu da öğrencilerin hoşuna gitmişti. Hatta bazı öğrencilere de siz olsaydınız ne yapardınız, arkadaşının yerine sen olsaydın ne yapardın şeklinde empati kurdurarak bu sıkıntılarını çözmeye çalışmıştık. (2: st.109-116)

Hamide öğretmen, programın dışında gelişen olaylardan dolayı derslerinde hoşgörüyü deşindiğini “Müfredatın dışında gelişen olaylarda konuşuyoruz kesinlikle... Çocuğu karşımıza alıyoruz yüz yüze geliyoruz aynı seviyeye iniyoruz yan yana oturuyoruz. Kendisini ifade etmesini bekliyorsun önce... Hiç soru sormuyorsun yaşamış bir sorun. Bu aile içindeki bir sorun da olabilir.” (1: st.243-248) biçiminde dile getirmiştir.

Berna öğretmen de, derslerinde sınıfta gelişen olaylar esnasında hoşgörüyü yer verdiğini “Derste sınıfta arkadaşıyla olan ilişkileriyle ilgili ancak birkaç örnek verebilirim hani arkadaşını rahatsız ediyorsa ya da arkadaşını dışlıyorsa dışlamaması konusunda birkaç konuşma yapıyorumdur. (1: st.258-261) biçiminde açıklamıştır. Berna öğretmene ikinci görüşmede “Öğrencileriniz sınıf içinde neleri dışlıyor ve

nasıl konuşmalar yapıyorsunuz?” sorusu yöneltilmiş ve Berna öğretmen bu soruyu şöyle yanıtlamıştır:

Mesela şimdi çocuklar arasında dışlama çok olur özellikle altı ve yedilerde. Ergenlik döneminde... Mesela arkadaşının özellikleri hoşuna gitmiyor. Mesela üç kişiden ikisi futboldan hoşlanıp diğeri hoşlanmıyorsa, direk ikisi bir araya gelip hemen dışlanır zaten o futbolu da sevmiyor, zaten o sırf ders çalışmayı bilir ya da derslerden de anlamaz gibi etiketliyor çocuğu. Bunun gibi durumlarda konuşuyoruz hani hoşgörülü olmak zorundasınız birlikte yaşamamanın kuralı bu. Herkes isteyerek bir araya gelmedi. Burada zorunlu olarak bir aradasınız ama hoşgörülü olmazsanız vakit geçiremezsiniz gibi sık sık konuşmalar yapıyoruz. (2: st.233-248)

Bilge ve Enes öğretmen, hoşgörüye yönelik olarak öğrencilerine model olduklarını dile getirmişlerdir. Bilge öğretmen bu konudaki görüşünü “Ben örnek olmaya çalışıyorum gerçekten.” (1: st.271) biçiminde ifade ederken, Enes öğretmen, hoşgörüye yönelik olarak gerçekleştirdiklerini “Yani neler yapıyoruz öğrenciyi anlamaya çalışıyoruz. Yine farklı fikirleri olan öğrencilere eşit davranmaya çalışıyoruz. Öğrencini düşüncelerini sevsek de sevmesek de not verirken sözlü verirken eşit davranıyoruz onu o şekilde kabul ediyoruz.” (2: st.101-105) biçiminde açıklamıştır. Ayrıca Enes öğretmen, öğrencilerine hoşgörüye yönelik olarak model olduğunu ve hoşgörülü yaklaştığını şöyle açıklamıştır:

Mesela öğrencinin temiz olması şartıyla saçına hiçbir zaman karışmamışım 15 yıllık öğretmenlik hayatım boyunca. Herkes saçının uzun olup olmadığına karışır ben temiz olup olmadığına karışırım. Böyle bir yapım var. Yani herkes kıyafetine karışır ben o kıyafetin o yaşa uyup uymadığını çağdaş Atatürkçü bir gence yakışıp yakışmadığını dikkate alırım. (1: st.272-275)

Bazı öğretmenler hoşgörüye ilişkin derste vurguladıkları noktalara ilişkin görüş belirtmişlerdir. Öğretmenlerin derslerde daha çok farklılıkları kabul etme ve saygı gösterme, empatik olma ve hoşgörünün sınırları konusunda vurgu yaptıklarını söylemişlerdir. Mediha ve Raziye öğretmen, derslerinde farklılıkların hoşgörüyle karşılanması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Raziye öğretmen, derslerinde farklılıkların zenginliğinden, empati ve hoşgörünün öneminden bahsettiğini “Demokratik bireylerden, farklılıkların zenginliğinden. Bunların da olabilmesi için hoşgörünün olması gerektiğinden, empati kurulması gerektiğinden bahsediyoruz.” (1:

st.285-287) biçiminde ifade ederken, Mediha öğretmen, öğrencilerine farklılıkların olabileceğini ve bunu hoşgörü ile kabul etmek gerektiğini derslerinde anlattığını şöyle ifade etmiştir:

Çocuklarla şu sıralar hep onlara diyorum ki kim olursa olsun özellikle kız erkekten başlayarak diyorum ki bizim için farkı yoktur herkes insandır, millet farkı yok sonuçta biz hepimiz bu topraklarda yaşıyoruz hepimiz farklı yerlerden geldik. Hatta kendimden örnek verdim. Biz Kırım tatarıyız yıllardır tatar mısınız derler bize Ankara’da biz de. (1: st.65-69)

Mediha ve Raziye öğretmene benzer olarak Bilge öğretmen de, öğrencilerinin farklılıklara saygılı olmaları için derslerinde öğrencileriyle konuştuğunu “Lütfen engelli olan bir insana sanki çok farklı bir dünyadan gelmiş gibi davranmayın ya da öyle bakmayın hani onun utanmasını sağlayacak şekilde. Bunları sağlamaya çalışıyorum. Sık sık konuşuyorum ben çocuklarla bunlarla ilgili.” (1: st.285-289) sözleriyle ifade etmiştir.

Rana öğretmen, derslerinde hoşgörüye yönelik olarak empati üzerinde durduğunu “Empati kurmayı... çok kullanıyorum ben. İnsanların sosyal yaşamdaki insanlarla olan ilişkilerinde onları anlayabilmek için yada yaptıkları olumlu ya da olumsuz davranışların karşısındakilerin ruh dünyasını nasıl etkileyeceği ile ilgili örnekler veriyoruz.” (2: st.13-17) sözleriyle belirtmiştir. Ayrıca Rana öğretmen, derslerinde örnekler vererek hoşgörünün sınırlarından da bahsettiğini “Hoşgörünün sınırının da olması gerektiğini anlatıyoruz, hoşgörü siyaseti içinde olan toplumları örnek verdiğimiz gibi hoşgörü siyasetinde olmayan sürekli asimilasyon yapan devletleri de örnek veriyoruz.” (1: st.371-373) sözleriyle dile getirmiştir.

Bazı öğretmenler hoşgörü eğitiminde kullandıkları yöntemlere ilişkin görüş belirtmişlerdir. Öğretmenler, drama, tartışma ve örnek olay yöntemlerinden yararlandıklarını söylemişlerdir. Rana öğretmen, hoşgörüye yönelik derslerinde öğrencilerine drama yaptırdığını “Neler yapıyoruz yani yeri geldiğinde canlandırmalar yapılabilir.” (1: st.419) sözleriyle ifade etmiş ve şöyle bir örnek vermiştir:

Örneğin tüketici haklarında ya da işte son kullanma tarihi geçmiş ürün varsa buna karşı hakkımızı aramamız gerekiyor ama hakkımızı ararken de nasıl çerçevede aramalıyız? Hani bu hoşgörüsüz bir şekilde insanlara vurdulu kırdılı ya da ses tonumuzu yükselterek değil

hoşgörüyle halledebilsek neticeye daha çabuk ulaşacağımız gibi vurgular yapılıyor. Hani bunları işliyoruz. (1: st.420-425)

Raziye öğretmen de, derslerinde hoşgörüye yönelik “Tiyatro yaptık, drama yaptık.” (1: st.256) biçiminde ifade etmiş ve Raziye öğretmene ikinci görüşmede “ Dersinizde hoşgörüye yönelik nasıl bir tiyatro yaptınız?” sorusu yöneltilmiştir. Raziye öğretmen bu soruyu “Sekizlerde Ermenilerle ilgili konularımız vardı. Ermenilerin Türk yurdu içerisinde 19. yüzyıla kadar nasıl bir ortamda yaşadıklarını canlandırmışlardı huzur içinde. Daha sonradan diğer toplumların onarlı kışkırtması ile durumun değiştiğini anlatmışlardı.” (2: st.290-295) sözleriyle açıklamıştır.

Mete öğretmen, derslerinde hoşgörü eğitimine yönelik olarak drama yöntemi gerçekleştirdiğini “Drama yapıyoruz. Kimimiz zenci oluyoruz kimimiz beyaz oluyoruz kimimiz zenci ırk oluyoruz ve bunlar yer değiştiriyor sınıf içerisinde. Böylece hem ezmişliği hem de ezilmişliği yaşıyorlar. (1: st.238-240) sözleriyle ifade etmiştir. Aynı zamanda, Mete öğretmen derslerinde hoşgörü eğitimi amacıyla tartışmadan yararlandığını söylemiştir.

Bilge ve İsmail öğretmen, derslerinde günlük hayatta yaşanan olaylarla ilgili öğrencileriyle konuştuklarını ifade etmişlerdir. Bilge öğretmen bu konudaki görüşünü “Mesela kesinlikle şeye müdahale ediyorum Galatasaray Fenerbahçe, taraflar kavgalarına müdahale ediyorum yani. Diyorum ki ne var yani sonuçta bu sadece futbol müsabakası daha ileriye giden bir şey yok. Bu şekilde konuşmaya çalışıyorum doğru yolu göstermeye çalışıyorum. İnşallah ilerleme kaydediyordum.” (2: st.479-483) sözleriyle ifade etmiştir.

İsmail öğretmen ise, derslerinde hoşgörü eğitiminde örnek olay yönteminden yararlandığını İsmail öğretmen hoşgörü eğitimi amacıyla özellikle gündelik yaşamdan birçok örnekten yararlanılabileceğini düşünmektedir. İsmail öğretmen hoşgörü eğitimi amacıyla derste verdiği örnek olayı şöyle dile getirmiştir:

Günlük yaşantıdan mesela örnek veriyoruz. Diyoruz ki işte mesela apartmanınıza yeni biri tanıştı. İşte bu yeni kişi bizden farklı giyimiyle kuşamıyla farklı işte biz buna nasıl yaklaşırız? Tuhaf mı yaklaşırız yoksa onun düşüncelerini fikirlerini öğrenip onu öylemi tanımaya çalışırız gibi örneklerle hareket ettik daha çok. (1: st.188-191)

Mete öğretmen, hoşgörü eğitiminde tartışmanın önemli olduğunu düşünmektedir. Mete öğretmen, farklı etnik kökene sahip öğrencileri olduğunu, bu durumun sınıf ortamına yansıdığını belirtmiş ve farklılıkları yararlı bir durum haline dönüştürüp sınıfta demokratik bir tartışma ortamı yarattığını şöyle ifade etmiştir:

Romen ve Kürt kökenli öğrencilerim var. Kürt kökenli öğrencilerim için konuşursak ben buna karşıyım ama daha net anlatabilmek için bunu söylemek zorunda kalıyorum... Evdeki siyasi konuların ya da toplumdaki ya da birlikte oldukları siyasi konulardan etkilenecek bunu sınıf ortamına taşıyorlar. Aslında bu hem iyi çünkü neden iyi gerçekten düşüncelerini insanların söyleyebileceği ortamlar yaratıyorsunuz. Bu eğitimin bir parçasıdır. Fikirlerini söylüyorlar ve bu fikirler çerçevesinde onlarla tartışabiliyoruz yani demokratik bir çerçevede tartışabiliyoruz. Bu tartışmanın sonucunda da gene aslında sizden yola çıktığımız noktaya geliyoruz yani bir arada yaşayabilmenin ancak insan haklarına saygılı ve hoşgörü çerçevesinde olması gerektiğini... Farklılıkların birer zenginlik olduğunu anlamamıza yardımcı oluyor. Yani aslında bu farklı etnik kökenli öğrencilerin bulunmasını dezavantaj değil avantaj haline dönüştürüyorsunuz. (2: st.178-187)

Bazı öğretmenler de ders dışında gerçekleştirdikleri uygulamalardan söz etmişlerdir. Enes ve Raziye öğretmen, ders dışında hoşgörüye yönelik olarak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sınıf rehber öğretmenlerine yönelik hazırlanan programı uyguladıklarını dile getirmişlerdir. Enes öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sınıf rehber öğretmenlerinin uygulaması için gönderilen programda da hoşgörünün yer aldığını ve rehberlik derslerinde hoşgörü, sevgi ve saygı üzerine etkinlikler gerçekleştirdiklerini şöyle ifade etmiştir:

Geçenlerde sevgi saygı üzerine bir konu işlendi okullarda. Onun üzerine filmler izledik falan. Hoşgörü üzerine çalışmalar yapıyoruz tabii ki. Bunun bir kısmı hoşgörü sevgi saygı gibi dersler üzerine oluyor bir kısmı da aslında farkında olmadan belki direk adı olmasa da hoşgörüyle ilgili sürekli çalışmalar yapılıyor. Milli eğitim geçenlerde öyle bir program yayınladı biz bir ay önce sınıf öğretmenleri rehberlik dersinde haftada bir saat sevgi saygı ve hoşgörü üzerine bir aylık bir müfredat hazırladık dört haftalık o dört haftalık süreçte bu konuları işledik. Panolara bununla ilgili yazılar yazdık. Hatta tahmin ediyorsam her sınıfın kapısında bununla ilgili söz vardı. Son dört haftayı böyle bir çalışmayla geçirdik. Manolyanın yağı yanlış hatırlamıyorsam bir film var onu izlettik sınıflarda. Dört haftalık böyle bir çalışma yaptık Sevgi saygı ve hoşgörü üzerine. Bununla ilgili şiir dinletisi yapıldı. Panolara yazılar hazırlandı. Bununla ilgili sözler bulunup sınıfta tahtaya yazıldı. Bu tür çalışmalar yapıldı yani. Normalde böyle bir ders yok ama bir aylık ekleme bir ders oldu. (2: st.130-150)

Raziye öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığının değerler eğitimi üzerinde durduğunu ve buna yönelik çalışmaları olduğunu söylemiştir. Raziye öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığının bazı değerlerin topluma yaygınlaştırılması amacıyla okullarda farklı etkinlikler düzenlemekte olduğunu ve bu konuda toplumsal bilinçlenmenin sağlandığını şöyle ifade etmiştir:

Bunun için Milli Eğitim Bakanlığı değerler eğitimi adında bu konu üzerinde duruyor birkaç yıldır. Çok da güzel oluyor bence. Okullarda çalışmalar yapıyoruz. Öğrencilere topluma yaymaya çalışıyoruz, yaygınlaştırmaya çalışıyoruz. Biz öğrencilerimize anlatıyoruz onlara da evlerinde uygulamalarını istiyoruz. Annelerine babalarına anlatmalarını veya kardeşleriyle birlikte bunu yaşayarak öğrenmelerini bu konuyu içselleştirmeleri gerektiğini anlatıyoruz. (2: st.354-360)

Raziye öğretmen, Enes öğretmen gibi, sınıf rehber öğretmeni olarak da, rehberlik dersinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gönderilen programı uyguladıklarını söylemiştir. Raziye öğretmen bu program kapsamında gerçekleştirdiği etkinlikleri şöyle açıklamıştır:

Mart, Nisan aylarında sevgi saygı konusu işledik. Bununla ilgili sınıflarda çalışmalar yapılıyor, tiyatrolar yapıldı bu konuya yönelik münazaralar yapıldı. Sen kendine istemediğin bir şeyi başkasına yapar mıydın şeklinde. Bilgi yarışmaları yapıldı bu etkinliklere yönelik resim yarışmaları hazırlandı. Mayıs Haziranda da sorumluluk ve özdenetim ahlaki değerler konusunda. Gelecekte de ... hoşgörü de konular arasında yer alacak. Bu konuları anlatıyoruz öğrencilere anlatılıyor daha etkili olduğunu düşünmeye başladık. (2: st.369-377)

Mediha öğretmen, sınıf rehber öğretmeni olduğu sınıflarda da hoşgörü üzerinde durduğunu söylemiştir. Mediha öğretmen ve diğer meslektaşlarından sınıfındaki öğrencilerin diğer öğrencilere göre daha hoşgörülü olduklarına ilişkin dönütler aldığını ve buna çok sevindiğini belirtmiştir. Mediha öğretmen bu konuda şunları söylemiştir:

Mesela herkes bana diyor ki ... senin sınıfın öbürlerine göre çok çok iyi ki onların içlerinde yaptıkları yaşantılara bak. Bunlar seni etkiliyor ama bunlar en basit. Daha neler neler var sekizinci sınıflarda. Ben bu çocuklarla sürekli konuşuyorum. Bazen kızarak bazen ben sizin annenizim ablanızım bunları anlamamız öğrenmemiz lazım. Siz buradan mezun olunca çok şeylerle karşılaşacaksınız işte şöyle olun böyle olun sürekli konuşarak okulun evet davranış

bozukluğu en az olan sınıfı haline getirmemişse eğer demek ki hoşgörü eğitimini de evet zor ama konuşarak örneklerle anlatarak belki biraz uygulamalı görsel görseller toplum içindeki hoşgörülü olmamız gereken durumları görseller daha da etkilenirler tabi ki de demek ki konuşarak da. (1: st.488-500)

Bilge öğretmen hoşgörü eğitimine ilişkin olarak ders dışı etkinlikler kapsamında sosyo-ekonomik düzeyi düşük öğrencilerin gittiği bir okula kitap yardımı kampanyası düzenlediklerini belirtmiştir. Bilge öğretmen özellikle üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin kendinden sosyo-ekonomik düzeyi farklı olan insanların yaşamlarının farkında olmadıklarını düşünmektedir. Bilge öğretmen bu öğrencilerin farklı kültürleri tanıyarak hoşgörü ve empatiyi geliştirebileceklerini vurgulamıştır. Bilge öğretmen bu amaçla ders dışında gerçekleştirdikleri etkinlikleri şöyle ifade etmiştir:

Fakir insanlara ya da kendinden sosyo-ekonomik olarak düşük insanlara Bunu yapabilmek için kardeş okullara kitap götürüyoruz. Oradaki çocukları buraya getiriyoruz bizim çocuklar oraya gidiyor. Oradaki farklı ortamı görsünler diye. Hiç köy ortamı görmemiş çocuklar var, Eskişehir'in farklı mahallelerini bilmiyorlar. Aslında bizim şehrimiz de sosyo-ekonomik yönden çok farklı. Yani zengin insanlar diye kastettiğimiz büyük villalarda yaşayan insanlar hayatın diğer boyutunu bilmiyorlar. Böyle de bir hayat var. (2: st.257-262)

Esra öğretmen, ders dışı etkinlik olarak yarışmalar düzenlediklerini ve bu yarışmalarda büyük öğrencilerin küçük öğrencilere karşı hoşgörülü olduğunu belirtmiştir. Esra öğretmen özellikle daha büyük yaştaki öğrencilerin küçük öğrencilere daha sabırlı ve hoşgörülü davrandıklarını dile getirmiştir. Esra öğretmen bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Yarışmalarımız oluyor genel kültür yarışmaları. Küçükler büyükler bir araya gelebiliyorlar altılar ve sekizler. Genelde burada sekizler biraz daha küçük oldukları için altılar onlardan biraz daha iyi davranıyorlar anlattığımız için yaş gruplarını. Onlardan farklı olduklarının daha farklı algıladıklarını söylediğimiz için onlara ılımlı yaklaşıyorlar, düşünceleri için zaman veriyorlar. Kısıtlı bir zaman aralığı var ama biraz tolerans gösterebiliyorlar sekizinci sınıflar. (1: st.331-337)

Esra öğretmen, ders dışında okulda öğrencilerle sürekli birlikte vakit geçirdiklerini ve yaşanan kimi olaylardan yararlanarak öğrencilerinde hoşgörüyü geliştirmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Esra öğretmen öğrencilerin yemek sırasında birbirlerine

hoşgörülü olmalarını geliştirdiklerini söylemiştir. Esra öğretmen bu konudaki deneyimlerini şöyle paylaşmıştır:

Ders dışında da biz sürekli sabahtan akşama kadar öğrencilerle birlikteyiz. Öğle yemeklerini bir arada yiyoruz. Sürekli onlarla zaman geçiyoruz. Mesela biz öğle yemeğinde yemekhanemiz var. İşte kuyruğa geçilmesi gerekiyor ama bazı öğrencilerin öne alınması gerekiyor. İşte öğle arası etkinliği oluyor, yarışması oluyor ya da spor yapıyor hani öne alınması gerekiyor. O konularda sıkıntı çekmiyoruz. Çocuklara ilkökul öğretmenleri ya da diğer öğretmenler biraz daha ılımlı olmayı öğrettikleri için hani onları öne alabiliyoruz. (1: st.245-250)

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörüyeye yönelik olarak uygulamalarına bakıldığında, ders içinde gerçekleştirdiklerinin ders dışında gerçekleştirdiklerine göre daha çok olduğu ortaya çıkmıştır. Sosyal Bilgiler öğretmenleri, derslerinde hoşgörüyeye yönelik olarak daha çok sınıfta gelişen olaylarla ilgili konuştuklarını belirtmişlerdir. Sosyal Bilgiler öğretmenleri, hoşgörüyeye yönelik derslerinde empati, farklılıklar, hoşgörünün sınırları üzerinde durduklarını ve model olduklarını ifade etmişlerdir. Bunların yanında, yürüttükleri derslerin öğretim programlarında da konularla hoşgörüyü ilişkilendirdiklerini vurgulamışlardır. Ayrıca Sosyal Bilgiler öğretmenleri, ders dışında rehber öğretmeni olarak hoşgörüyeye değindiklerini, kitap kampanyası ve yarışma gibi etkinlikler düzenleyerek dolaylı olarak hoşgörüyü geliştirdiklerini belirtmişlerdir.

4. 4. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Öğretim Programlarında Hoşgörüyeye İlişkin Algısı

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarında hoşgörüyeye ilişkin algısı temasında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler dersi ve hoşgörü ilişkisine ilişkin algısı ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarında hoşgörüyeye yer verilmesine ilişkin algısı alt temalarına yer verilmiştir.

4. 4. 1. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersi ve Hoşgörü İlişkisine İlişkin Algısı

Sosyal Bilgiler öğretmenlerine, yürüttüğü derslerin hoşgörü ile ilişkisini ortaya koymak amacıyla “Yürüttüğünüz dersler ile hoşgörü eğitimi nasıl ilişkilendiriyorsunuz?” sorusu yöneltilmiş ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bu soruya verdikleri yanıtlar Tablo 4.4.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.4.1’de görüldüğü gibi, Sosyal Bilgiler ve Hoşgörü ilişkisinde, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin üçü “Hoşgörü Sosyal Bilgiler dersinin doğasına uygun”, biri “Hoşgörü Sosyal Bilgiler dersinin içeriği ile çelişiyor” yanıtını vermiştir

Tablo 4.4.1 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersi ve Hoşgörü İlişkisine İlişkin Görüleri

---

Sosyal Bilgiler ve Hoşgörü İlişkisi
Hoşgörü Sosyal Bilgiler dersinin doğasına uygun
Hoşgörü Sosyal Bilgiler dersinin içeriği ile çelişiyor

Esra, İsmail ve Bilge öğretmen, hoşgörünün Sosyal Bilgiler dersinin doğasına uygun olduğunu düşünmektedir. İsmail öğretmene göre, Sosyal bilgiler dersinin günlük hayatla ilgili olması nedeniyle hoşgörüden söz edebildiklerini söylemiştir. İsmail öğretmen, Sosyal Bilgiler dersinin hoşgörüyü kazandırma açısından avantajlı olduğunu düşünmektedir ve Sosyal Bilgiler dersinin günlük hayatla ilgili olması nedeniyle hoşgörüden söz edebildiklerini söylemiştir İsmail öğretmen konuyla ilgili bu düşüncesini “Bizim dersimiz bu konuda avantajlı. Kesinlikle avantajlı. Çok avantajlı hemde. Biz çocuklara günlük hayatla ilgili birçok fikir verebiliyoruz. Çocukların bazıları da bunu alabiliyor. Ama çoğu zaman zorlanıyoruz işte. Hoşgürsüzlükten bahsedebiliyoruz, önyargısızlıktan bahsedebiliyoruz tüm farklılıklardan bahsedebiliyoruz.” (2: st.263-266) biçiminde ifade etmiştir.

Bilge öğretmen de, Sosyal Bilgiler dersinin günlük hayatla iç içe olduğunu ve bu nedenle hoşgörünün Sosyal Bilgiler dersinin doğasına uygun olduğunu vurgulamıştır. Bilge öğretmen özellikle hayatın konu alan bir ders olduğunu belirtmiş ve sosyalleşme rolüne dikkat çekmiştir. Bilge öğretmen bu konudaki görüşlerini “Zaten ben bunu hani parçası olarak görüyorum gerçekten hani Sosyal Bilgileri sadece tarih coğrafyadan da ibaret görmüyorum hayat, hayatın kendisi olduğunu düşünüyorum

yani... Çünkü adı üstünde sosyalleşebilmek için.” (1: st.303-306) biçiminde belirtmiştir.

Görüşme sürecine katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinden Esra, İsmail ve Bilge öğretmen, hoşgörünün Sosyal Bilgiler dersi ile ilişkili olduğu yönünde görüş belirtirken, Enes öğretmen hoşgörü eğitiminin Sosyal Bilgiler dersinin içeriği ile çeliştiği görüşündedir. Enes öğretmen Sosyal Bilgiler dersi içeriğinde hoşgörü ile uyuşmayan birçok bilginin yer aldığını söylemiştir. Enes öğretmene göre bu dersin içeriği ile çocuklar hoşgörü yerine hoşgörüsüzlüğü öğrenmektedir. Enes öğretmen bu konudaki görüşlerini şöyle belirtmektedir:

Yani içeriği uymuyor. Yani sen padişah menfaatleri için kardeşlerini ailesini katledip bunun üzerine bir Sosyal Bilgiler dersi kurgularsan bunun adını da ülkenin menfaati koyarsan.. adam kendi menfaati için kardeşlerini yok ediyor bütün sülaleyi kılıçtan geçiriyor. Menfaati için kurallar koyuyor... Ülkenin geleceği için kardeşlerini öldürebilirsin diyor var kitapta var. Onun için Sosyal Bilgiler dersinde hoşgörüden falan bahsedemezsin. Dersin temeli ben orada öğrenciye hoşgörülü ol diyeceğim, öğrenci orada zorbalığı okuyor, kesmeyi asmayı okuyor. Hocam bak burada ne yazıyor der öğrenci. Onun için dersin içeriği mantığı kurgulanışı gelenek ve zorbalık üzerine kurulu. (1:st.336-347)

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, Sosyal Bilgiler dersi ve hoşgörü ilişkine ilişkin görüşlerine bakıldığında, öğretmenlerin çoğu Sosyal Bilgiler dersi konularını günlük hayatla iç içe olduğunu bu nedenle hoşgörü eğitimine uygun olduğunu belirtirken bir öğretmen Sosyal Bilgiler dersi içeriğinde hoşgörüyle uymayan birçok bilginin yer aldığını bu nedenle, hoşgörüden söz etmenin öğrencide bir çelişki oluşturacağını düşünmektedir.

4.4.2. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Öğretim Programlarında Hoşgörüye Yer Verilmesine İlişkin Algısı

Sosyal Bilgiler öğretmenlerine, yürüttüğü derslerin öğretim programlarında hoşgörüye nasıl yer verildiğini ortaya koymak amacıyla “Yürüttüğünüz derslerin öğretim programlarını hoşgörü açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusu yöneltilmiş ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bu soruya verdikleri yanıtlar Tablo 4.4.2’de gösterilmiştir.

Tablo 4.4.2 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Öğretim Programlarında Hoşgörüye Yer Verilmesine İlişkin Algısı

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Hoşgörü
Program içeriği
Kazandırılması gereken değer
Etkinlikler
Programda yeterince yer verilmemiş
Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Öğretim Programı ve Hoşgörü
T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Öğretim Programı ve Hoşgörü

Tablo 4.4.2'e bakıldığında, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Hoşgörü ilişkisini Sosyal Bilgiler öğretmenlerinden altısı "Program içeriği", biri "Kazandırılması gereken değerler" ve biri "Etkinlikler" olarak hoşgörüye yer verildiğini belirtirken dört öğretmen "Programda yeterince yer verilmemiş" biçiminde belirtmiştir. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin beşi T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ve dördü Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi derslerinin öğretim programlarında hoşgörüye yer verildiğini belirtmiştir.

Esra, İsmail, Raziye ve Mete öğretmen, Sosyal Bilgiler dersi içeriğinde hoşgörüye yer verildiğini söylemişlerdir. Esra öğretmen Sosyal Bilgiler dersinin içeriğinin hoşgörüye uygun olduğunu belirtmiştir. Esra öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini şu sözleriyle dile getirmiştir: "Programımız çok müsait... Coğrafya işliyoruz iklimleri kıyafetleri. Beşinci sınıfta, mesela Niye farklı kıyafet giyiyoruz? Niye farklı inanışlarımız var? Geleneklerimiz göreneklerimiz... Bunların hepsini işliyoruz..." (1: st.292-299). Esra öğretmen, beşinci sınıf Sosyal Bilgiler programında kültür ve miras öğrenme alanında hoşgörüye yer verildiğini şu sözleriyle belirtmiştir:

Beşinci sınıfta işte hatırladığım geleneklerimiz, göreneklerimiz, kültürümüz konusunda. Mesela o çok güzel bir ünite. Çünkü her bölgenin farklı özelliklerini işliyoruz. Yemek kültüründen tutun da kıyafetlerine halk oyunlarına düğünlerde söylenen şarkılara kadar hemen hemen her şeyi biz orada konuşabiliyoruz. Ama bunu çok kısıtlı bir sürede bizim anlatmamız gerekiyor. Bazen biz müfredatın dışına da çıkabiliyoruz tabi. (1: st. 301-305)

İsmail öğretmen, Sosyal Bilgiler dersinde tarihi konularda hoşgörüye yer verildiğini "Osmanlı devletini kuruluş sürecinde var adalet ve hoşgörü madde olarak geçiyor. Ama orada örnekler var o güzel." (2: st.237-238) sözleriyle dile getirmiştir. İsmail öğretmen programda geçen örnekleri "Osman beyin o halk pazarında Germiyan

pazarında Hıristiyan bir kişinin haksızlığa uğradığı ifade ediliyor ve Osman beyin hakkını ona verdiğini söylüyor. Bu mesela hoşgörü. Öğrencilerin o dikkatini çekiyor birebir.” (2: st.240-242) sözleriyle açıklamıştır.

Raziye öğretmen ise, Sosyal Bilgiler dersinde tarihi konularda hoşgörüye yer verdiğini “Sosyal Bilgiler dersinde biz hoşgörüü çoğunlukla kullanıyoruz zaten. Tarihi özellikleri ön plana alıyoruz özellikle Osmanlı Devleti.” (1: st.282-283) biçiminde ifade ederken, İsmail öğretmen, Sosyal Bilgiler dersinde Selçuklu dönemini işlerken hoşgörüye yer verdiğini “Ders içinde mesela müfredatımızda Selçuklu süreci vardı mesela Selçuklu süreci o bizim ünlü filozoflarımız vardı düşünce insanlarımız vardı işte Mevlana’dır, Hacı Bektaşî Veli’dir Yunus Emre’dir... Bunları anlatırken onların bilim adamıdır, filozofudur yanında biz onların hoşgörülü insanlar olduğunu söyledik. (1: st.179-186) sözleriyle dile getirmiştir.

Mete öğretmen, tarih boyunca hoşgürsüzlüğün nelere sebep olduğunun en iyi öğretilebileceği dersin Sosyal Bilgiler dersi olduğunu düşünmektedir. Mete öğretmen konuyla ilgili bu düşüncesini “Yaşamda tarihteki hoşgürsüzlüğün nelere mal olduğunu da herhalde en iyi Sosyal Bilgiler anlatabilir.” (1: st.263-264) sözleriyle ifade etmiştir. Mete öğretmene ikinci görüşmede “Neden yaşamda tarihteki hoşgürsüzlüğün nelere mal olduğunu da herhalde en iyi Sosyal Bilgiler anlatabilir?” sorusu yöneltilmiş ve Mete öğretmen bu soruyu şöyle yanıtlamıştır:

İnsan haklarının çiğnenmesi mesela bunu alabilirsiniz. Demokratik ülkelerde olmayan ülkelerdeki yaşayan toplumların ne denli hoşgürsüz ortamda yaşadığını anlatabiliriz... Tarihten örnekler... Osmanlının 600 yıl boyunca bir arada yaşamasındaki en büyük faktörün hoşgörü olduğunu. Tabi içinde adalet de var ama toplumların kaynaşması açısından hoşgörüü anlatabilirsiniz. (2: st.298-305)

Esra öğretmen, altıncı sınıf Sosyal Bilgiler programında tarihi konularda ve yönetim biçimleri konularında hoşgörüye yer verildiğini söylemiştir. Esra öğretmen yönetim biçimlerini anlatırken demokrasi kapsamında hoşgörüye yer verildiğini şu sözleriyle belirtmiştir: Demokrasi nedir? Monarşi nedir? Yönetim biçimlerini anlatırken niye farklı yönetim biçimleri var insanlar neden bunu tercih ediyor. Günümüzde hala kullanılıyor. Bunlar niye kullanılıyor olabilir? Bunları konuşurken.” (1: st. 307-311).

Raziye öğretmen, altıncı ve yedinci sınıfta Türk kültürünü işlerken toplumsal hoşgörüye yer verildiğini “Yedinci sınıfta toplumsal hoşgörü diye bir konu var Türk tarihine yolculuk ünitemizde. Yine biz o konuyu ele aldık toplumsal hoşgörü konusunu.” (1: st.292-293) sözleriyle dile getirmiştir. Raziye öğretmen, altıncı sınıf Sosyal Bilgiler dersinde de hoşgörüye yer verildiğini şöyle ifade etmiştir:

Sosyal Bilgiler dersinde de altıncı sınıflarda mesela Türk kültürlerini, Türklerin başka yerleri fethettikten sonra oradaki insanlara hoşgörülü davrandıklarını, kesinlikle dini açıdan baskı yapılmadığını söylüyoruz. Hatta kitaplarda da çok güzel örnekler verilmiş cami kilise birlikte yan yana. Bunların güzel bir hoşgörü örneği olduğundan bahsediyoruz. (1: st. 286-290).

Berna, Esra, Mete ve Bilge öğretmen, yedinci sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Osmanlı Devleti'nin hoşgörüsüne yer verildiğini belirtmişlerdir. Berna öğretmen, Osmanlı Devleti'nin kültürüyle ilgili konularda hoşgörüye yer verildiğini “Yedinci sınıflarda zaten Tarih içerikli... Bir yedinci sınıfta Osmanlı kültürüyle ilgili bölüm var onun içinde birkaç nokta yakalayabiliriz. Onun dışında böyle çok gözüme çarpan bu konuda çok güzelmiş dediğim yok.” (1: st.205-207) sözleriyle dile getirmiştir.

Esra öğretmen, de yedinci sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Osmanlı Devleti'nin hoşgörüsüne yer verildiğini “Sınıfta da dediğim gibi Osmanlıda Hoşgörü diye bir ünite var. Osmanlıda hoşgörüyü anlatabiliyoruz örnekler üzerinden.” (1: st.313-314) biçiminde ifade etmiştir. Esra öğretmen yedinci sınıf programında Osmanlı Devleti hoşgörüsünü “Herkes istediği dine inanabiliyordu ve Osmanlıda yaşamayı da tercih ettiler. Bunun nedeni nedir? Çünkü Osmanlıda hoşgörü var. Yani bir tane soruda geçiyor.” (1: st.326-329) sözleriyle açıklamıştır.

Mete öğretmen de yedinci , yedinci sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Osmanlı hoşgörüsüne yer verildiğini “Yedinci sınıflarda Osmanlıları anlatırken zaten Osmanlılardaki hoşgörü anlatılıyor.” (1: st.234) sözleriyle dile getirirken, Bilge öğretmen, yedinci sınıflarda Sosyal Bilgiler dersinde Osmanlı hoşgörüsünü işlediğini “Yedinci sınıflarda da işte Osmanlı hoşgörüsü işliyoruz.” (1: st.337-338) biçiminde ifade etmiştir.

Rana öğretmen, Sosyal Bilgiler programında hoşgörüyü doğrudan verilecek değerler arasında yer verildiğini belirtmiştir. Aynı zamanda Rana öğretmen hoşgörünün Sosyal Bilgiler Öğretim Programında kazandırılacak değerler arasında olmasına karşın bunun derste vurgulanması için öğretmenin bilinçli olması gerektiğini “Kazandırmak istediği değerler arasında hoşgörü evet var. Ama bu ne kadar tabii ki bunu biraz daha anlatan öğretmen diyelim ya da konularda vurgulanacak nokta var. Hani bu yeterli mi? yeterli değil. Çok daha geliştirilebilir.” (1: st.404-406) sözleriyle belirtmiştir.

Raziye öğretmen, Sosyal Bilgiler dersinde etkinliklerde de hoşgörüyü yer verildiğini belirtmiştir. Raziye öğretmen Sosyal Bilgiler Öğretim programındaki bir etkinliği şöyle anlatmıştır: “Öğrencilere hoşgörüyle ilgili günlük yaşadığı olaylardan örnekler vermesini söyleyiniz diyor. Böyle çok net somut örnekler yok soru cevap şeklinde örnekler veriniz diyor ama ben onu grup çalışmasına dönüştürmüştüm işte hoşgörüyle ilgili örnekler verin diye.” (1: st.307-310) Ancak Raziye öğretmen, Sosyal Bilgiler programında hoşgörüyü yer verildiğini ancak örneklerle daha da zenginleştirilebileceğini şu sözleriyle belirtmiştir:

Daha detaylı olabilir. Var ama yeterli değil. Daha da bu çoğaltılabilir, örnekler eklenebilir... Tabii örnek verilmiş Abdülhamit'ten bahsedilmiş ama bahsedeyim biraz. Abdülhamit döneminde kayak yarışlarını düzenleniyor ve etkinliğin olacağı o gün Rum patriği vefat ediyor. Rumlar endişe ediyor yarışa katılım için cenaze törenine katılmayan insanlar olacak diye. Abdülhamit'ten rica ediyorlar ve o da yarışı erteliyor. Burada Osmanlı hoşgörüsünü görüyoruz. (1: st.318-325)

İsmail, Bilge, Esra ve Mediha öğretmen, aynı zamanda Sosyal Bilgiler Öğretim Programının hoşgörü açısından yetersiz olduğu görüşündedir. İsmail öğretmen bu konuyla ilgili görüşünü “Ya biraz zayıf kalıyor. Aslında bunlar bir başlık altında verilebilir daha dikkat çekebilir”. (1: st.226) biçiminde dile getirmiştir. İsmail öğretmen, programın yetersiz olduğunu vurguladıktan sonra, öğretmenlerin bu konudaki yeterliklerinin de önemli olduğunu “Yeterli değil ama öğretmen istese öğrencisini etkileyebilir (2: st.428) sözleriyle dile getirmiştir.

Bilge öğretmen de, yürüttüğü derslerin programlarının hoşgörü açısından yetersiz olduğunu ve programlara hoşgörüyü hikayelerle dahil etmek gerektiğini

düşünmektedir. Bilge öğretmen konuyla ilgili bu düşüncesini “Hayır... biraz daha olsa keşke ama hikaye olmalı yani çocuğa direk böyle hoşgörülü olmalıyız falan böyle yani çok soyut kalmamalı, havada kalmamalı yani bir hikaye anlatacağız onlara gerçek bir hikaye.” (1: st.342-344) biçiminde açıklarken, Esra öğretmen de, Sosyal Bilgiler programında hoşgörüyü yeterince yer verilmediğini yönündeki düşüncesini “Yeteri kadar geçmiyor tabi ki” (1: st.301) sözüyle ifade etmiştir. Mediha öğretmen ise, Sosyal Bilgiler programının hoşgörü açısından yetersiz olduğunu “Yeterli değil kesinlikle yani yetersiz. Hoşgörüye dayalı pek bir şey yok. Konu çok olduğu için... Nereye hoşgörüyü sıkıştırarak zaten” (1: st.239-241) sözleriyle dile getirmiştir.

Berna öğretmen, altıncı sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında hoşgörüyü yer verilmediği görüşüner ve bu görüşünü “Sosyal Bilgiler dersinin içinde altıncı sınıflara baktığımızda çok fazla gözlemleyemiyorum. Yok yani programda pek. İşte Coğrafyayla başlanıyor Tarihle devam ediyor, yine ekonomik kaynaklarla ilgili yani aklımdan şöyle geçiriyorum programı da... altılarda da pek yok.” (1: st.201-205) biçiminde ifade etmiştir.

Hamide, Enes, Raziye, Bilge ve Mete öğretmen, T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde hoşgörüyü yer verildiğini belirtmişlerdir. Hamide öğretmen, hoşgörüyü yönelik olarak en zengin programın T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi olduğu görüşüner ve bu görüşünü “Şimdi en fazla herhalde sekizlerde hoşgörü eğitime dair konu okutabiliyoruz biz. Ne var iki saat inkılap bir saatte vatandaşlık dersi var. Bunun bünyesinde zaten hoşgörü adı altında konu başlıkları bulunuyor.” (1: st.212-214) sözleriyle ifade ederken, Enes öğretmen, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi ile hoşgörü eğitiminin ilişkili olduğunu “İnkılap tarihinde ilişkilendiririm. Atatürk’le gelen çağdaş batı dünyasına uyum sağlamış bir kültür. Hoşgörüyle inkılap tarihi arasında bir bağlantı var. Birey haklarına kadın haklarına özgürlükler üzerine kurulu bir sistem.” (1: st.306-308) sözleriyle ifade etmiştir.

Raziye öğretmen, T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde Atatürk’ün hoşgürüsüne yer verildiğini “Sekizinci sınıfta da Atatürk’ün yapmış olduğu yeniliklerden, çağdaş Türkiye yolunda ünitesinde bunları göreceğiz yapılan inkılaplar konusunda ne kadar hoşgörülü davrandığını” (1: st.293-294) sözüyle belirtip, aynı derste Ermenilere karşı hoşgörünün de yer aldığını “İnkılap tarihi dersinde

Ermenilere karşı hoşgörölü davranıldığını ancak Ermenilerin aynı hoşgörüyü Türklere göstermediğini anlatmıştık. Tehcir kanununu anlatırken bu örnekleri vermiştik” (1: st.301-304) biçiminde belirtmiştir. Bilge öğretmen de, T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçölük dersinde Atatürk’ün hoşgörüsüne yer verildiğini şöyle ifade etmiştir:

Atatürk’ün hoşgörüsü inkılap tarihinde. Onları çok anlatıyorum zaten... Yani esir aldığı komutana bile hoşgörölü şekilde davranıp esiri öldürmemiş. Gayet karşısına alıp hoşgörölü bir şekilde sohbet etmişler. Atatürk’ün hoşgörüsüne gerçekten çok hayranım. Yani ne kadar sınırlı olursa olsun sınırlarına hakim olan bir insan gerçekten. Asker olmasına rağmen hoşgörölü bir insan. Bu çok önemli... İnsan ve hayvan hatta bitki sevgisi bile çok gerçekçi. (1: st.330-337)

Mete öğretmen, Sosyal Bilgiler, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçölük derslerinin programlarının hoşgörölü açısından yeterli olduğunu “Yeterli. Yani ciddi bu müfredatı alıp uygulayan bir öğretmen için yeterli olduğunu düşünüyorum.” (2: st.242-243) sözleriyle belirtmiştir. Mete öğretmen, programlarda hoşgörölüye yeterince yer verildiğini ve asıl önemli olanın öğretmenin dersini iyi planlaması olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Aslında vatandaşlıkta tamamen insan haklarını içine alan empati yeteneğini kuran, birey özeldir her birey birbirinden farklıdır gibi temalar işleyen bir ders olduğu için aslında tamamen içini dolduran bir ders diyebilirim... Birleştirici ve bütünleştiricidir. Atı, yedi ve sekizlerde aslında tam özüne uygun olarak demokrasini değişimi, demokrasini uygulanış biçimleri, hoşgörölü, insan hakları. Bunlar altıncı sınıflarda yine Manga Carta ile başlatılan süreç. Bunların hepsi aslında veriliyor ama bunu önce uygulayıcının yani öğretmenin önce kendi içinde özümseyip bunu hangi noktada ve nasıl anlatması gerektiğini iyi planlaması gerekiyor. (2: st.255-266)

Mete, Raziye ve Bilge öğretmen, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin programında hoşgörölüye yer verildiğini belirtmiştir. Mete öğretmen, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi programında da hoşgörölüye yer verildiğini “Sekizinci sınıflarda da Vatandaşlık ve Demokrasi eğitiminde birinci tamamız ve ikinci tamamız daha çok bir arada yaşama ve hoşgörölüyle ilgili” (1: st.235-237) biçiminde ifade etmiştir.

Mete öğretmen, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin içeriğinin de hoşgörölüye uygun olduğunu bu nedenle de derslerinde hoşgörölüye yer verdiğini “Ben kendi

derslerimde... Vatandaşlık dersinde eşitliğe doğru toplumumuzdaki hoşgörü gibi konularda bunları işliyoruz anlatıyoruz ve ben başarılı da olduğumuza inanıyorum.” (1: st.170-172) sözleriyle ifade etmiştir.

Raziye öğretmen, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinde hoşgörüye yer verdiğini “Vatandaşlık dersi gruplarımızda hep bunu anlatıyoruz. Demokrasilerden bahsediyoruz, demokratik bireylerden, farklılıkların zenginliğinden. Bunların da olabilmesi için hoşgörünün olması gerektiğinden, empati kurulması gerektiğinden bahsediyoruz.” (1: st.282-286) biçiminde ifade ederken, Bilge öğretmen, sekizinci sınıflarda Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinde hoşgörüye yer verildiğini “Bu işte sekizlerin olan vatandaşlık dersinde hoşgörü eğitimi var” (1: st.328) biçiminde belirtmiştir. Bilge öğretmen ayrıca, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin programında hoşgörüye yer verildiğini ancak yeterli olmadığını “Ya bizim 8 sınıflarda var bu dersimiz vatandaşlık dersi, vatandaşlık ve demokrasi eğitimi. Orda böyle hoşgörüyle ilgili şeyler var... Yalnız işte hani biraz yetersiz kalmış ben öyle düşünüyorum.” (1: st.206-209) sözleriyle açıklamıştır.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, yürüttükleri dersler ve hoşgörü arasındaki ilişkiye yönelik verdikleri yanıtlar incelendiğinde, araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğu, Sosyal Bilgiler, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerinin hoşgörü eğitimine uygun olduğunu belirttiği ortaya çıkmıştır.

4. 5. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitiminde Karşılaştıkları

Sorunlar ve Sorunların Çözümüne Yönelik Önerileri

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü eğitiminde karşılaştıkları sorunlar ve sorunların çözümüne yönelik önerileri temasında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü eğitiminde karşılaştıkları sorunlar ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörüyü ve hoşgörü eğitimini geliştirmeye yönelik önerileri alt temalarına yer verilmiştir.

4. 5. 1. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitiminde Karşılaştıkları Sorunlar

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü eğitiminde karşılaştıkları sorunları öğrenmek amacıyla, Sosyal Bilgiler öğretmenlerine “Hoşgörü eğitiminde karşılaştığınız sorunları anlatabilir misiniz?” sorusu yöneltilmiş ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bu soruya verdikleri yanıtlar Tablo 4.5.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.5.1’de görüldüğü gibi Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hepsi “Öğrenciden kaynaklanan sorunlar”, yedisi “Aileden kaynaklanan sorunlar”, üçü “Eğitim sisteminden kaynaklanan sorunlar” ve biri “Öğretmenden davranışları” olarak hoşgörü eğitiminde yaşadıkları sorunları belirtmişlerdir.

Tablo 4.5.1’de öğrenciden kaynaklanan sorunlar yaşadığını belirten Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin beşi “Ben merkezci davranışlar”, dördü “Şiddete eğilimli davranışlar”, üçü “Kendi grupları dışındaki öğrencileri dışlama”, ikisi “Önyargılı davranışlar” ve ikisi de “Farklılıklara karşı anlayışsızlık” biçiminde belirtmiştir.

Tablo 4.5.1 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Eğitiminde Karşılaştıkları Sorunlar

---

Öğrenciden kaynaklanan sorunlar
Ben merkezci davranışlar
Şiddete eğilimli davranışlar
Kendi grupları dışındaki öğrencileri dışlama
Önyargılı davranışlar
Farklılıklara karşı anlayışsızlık
Aileden kaynaklanan sorunlar
Ailenin eğitim seviyesinin düşük olması
Ailelerin ayrımcı davranışlar sergilemesi
Ailelerin çocuklarına söz hakkı vermeden yetiştirmesi
Ailelerin çocuklarına baskı yapması
Ailelerin çocuklarını aşırı korumacı yetiştirmesi
Eğitim sisteminden kaynaklanan sorunlar
Öğretim Programlarının yoğunluğu
Resmi izin/bürokratik işlemler
Ekonomik sorunlar
Öğretmenlerin davranışları

Tablo 4.5.1’de aileden kaynaklanan sorunlar yaşadığını belirten Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin üçü “Ailenin eğitim seviyesinin düşük olması”, ikisi “Ailelerin ayrımcı davranışlar sergilemesi”, biri “Ailelerin çocuklarına söz hakkı vermeden yetiştirmesi”, biri “Ailelerin çocuklarına baskı yapması” ve biri de “Ailelerin çocuklarını aşırı korumacı yetiştirmesi” biçiminde belirtmiştir.

Tablo 4.5.1’de eğitim sisteminden kaynaklanan sorunlar yaşadığını belirten Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin üçü “Öğretim Programlarının yoğunluğu”, biri “Resmi izin/bürokratik işlemler” ve biri de “Ekonomik sorunlar” biçiminde belirtmiştir.

Bilge, İsmail, Enes, Rana ve Hamide öğretmen, öğrencilerin ben merkezli davranışlarından dolayı hoşgörü konusunda sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bilge öğretmen, öğrencinin ben merkezli davranışları olduğu için diğer arkadaşlarıyla yardımlaşmadığını ve onlara hoşgörülü yaklaşmadığını düşünmektedir. Bilge öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Benciller, paylaşmıyorlar. Mesela başka bir şeye ihtiyaçları olduğunda kolay kolay vermiyorlar. Kalem istiyor birisinin kalemi yok vermiyorlar, hiç kimse çıkarıp bir kalem vermiyor.” (2: st.432-433) sözleriyle ifade ederken, Enes öğretmen de, öğrencilerin ben merkezli olmasından kaynaklı sorunlar yaşadığını şu sözleriyle örneklendirerek açıklamıştır:

Çocuk sınavdan istediği notu alamıyorsa bir bahane buluyor hoşgörüsüz bir şey oluyor. Bir konu oluyor uyarıyorsun çocuk hemen savunmaya geçiyor. Yani çocuk uyardığın konuda öğretmenim beni uyardı hatam var bundan ders çıkartmam gerekir, kendimi düzeltmem gerekir. Hatamı kendimde aramam gerekir diye bir düşüncesi yok. Bir şey söylediğin zaman hemen itiraz ediyor hemen. (1: st.279-283)

İsmail öğretmen de, öğrencilerinin ben merkezci davranışları olduğunu ve bu durumun öğrenciler arasında iletişim sorununa neden olduğunu söylemiştir. sınıfta sorun olduğu belirtmiştir. İsmail öğretmen, ben merkezli öğrencilerin başkalarına saygı duyma konusunda sorunlar yaşadığını belirtmiştir. İsmail öğretmen sınıfta söz alan öğrencinin konuşması bittikten sonra diğer arkadaşını dinlemediğini şu sözleriyle dile getirmiştir:

Herkes diyor ki bu büyüklere de yansıyor benim söylediğimiz her zaman doğrudur sadece ben konuşmalıyım, oturduktan sonra yerime gerisi önemli değil. Biz çocuklarda bunu çok görüyoruz. Ben merkez çok fazla çocuklarda. Şimdi biz kaldırıyoruz çocuğu konuşması için konuşmasını bitiriyor sonra yanındakiyle konuşuyor. Yani diyor ki benim söylediğim önemli. Bu bencillikle bağlantılı. Ne yapacak öbürü de konuşurken onu eleştirecek. Birbirimizi o yüzden eleştiremiyoruz. (2: st.232-239)

Rana öğretmen de öğrencilerinin ben merkezli davrandıklarını ve bu nedenle empati kurmakta zorlandıklarını belirtmiştir. Rana öğretmen bu görüşünü “Empati kurmakta bazen zorlanıyor çocuklar.” (1: st.322) sözüyle ifade etmiştir. Rana öğretmen ikinci

görüşmede, öğrencilerinin empati kurmakta güçlük çekmelerinin nedeni ben merkezli düşüncelerinden kaynaklandığı görüşünü “Bunun tek sebebi ben merkezci düşünceleri. Başka bir sebebi olabileceğini düşünmüyorum.” (2: st.158) biçiminde açıklamıştır. Rana öğretmen, bu konuyla ilgili düşüncesini örneklendirerek de şöyle paylaşmıştır:

Bencillik varsa hoşgörülü davranmıyor. Yani arkadaşına örneğin şeker hastası olan bir arkadaşını önde oturmasından rahatsızlık duyuyor. Hoşgörüyle karşılanmıyor ayrımcılık yapıldığını düşünüyor. Hoşgörü ve ben kavramı çatıştığı için bunlar yaşanıyor. Kendini düşünüyor yanına sevdiği bir arkadaşını istiyor ya da hasta olan bir arkadaşını var ve bu arkadaşının burnunu silmesinden bile rahatsızlık duyabiliyor. (2: st.227-233)

Hamide öğretmen, öğrencilerin sabırsız olduğunu, karşısındakiyle empati kurmadan ben merkezci tutumlar sergilediğini belirtmiştir. Hamide öğretmene göre, ben merkezli düşünce öğrencilerin arkadaşlarını anlamalarında ve empati yapmalarında bir engel oluşturduğunu söylemiştir. Hamide öğretmen bu konudaki görüşünü şu sözleriyle vurgulayarak açıklamıştır:

Sabır gösteremiyorlar işte, tahammülsüzler. Ben merkezci düşünüyorlar. Sürekli ben ben ben kendilerinden yola çıkıyorlar... Dinlemek yok karşındakini. Zaten empati kurabilmek için bir dinlemek gerekir... Karşındakini anlamak için dinlemek gerekir, tanıman gerekir. Çocuklarda bu kavram yok. (2: st.57-65)

Hamide öğretmene, öğrencilerin ben merkezli olmalarının nedeni sorulmuş ve Hamide öğretmen bu soruyu şöyle yanıtlamıştır:

Bir kere çocuklarda artık sosyalleşme diye bir kavram kalmıyor. Neden? Hani çok geriye gitmeyelim atıyorum bundan bir 10-15 sene neyse.. biz bir paylaşım yaptık. Bir sokak kültürümüz vardı bir oyun grubumuz vardı. Şimdi çocuklar apartmanın içerisinde alıyor bilgisayarı eline ödev yapıyor oyun oynuyor televizyon izliyor. Sürekli arkadaşını her şeyi bilgisayar olmuş. Çocuk paylaşımlarını bilgisayarla gerçekleştiriyor. Bu bir cihaz mekanik bir şey. Sosyalleşme yok. (2: st.76-81)

Raziye, Mete, Berna ve Esra öğretmen öğrencilerinin şiddete eğilimli davranışlarda bulunduğunu ve bu durumun arkadaşlarıyla ilişkilerini olumsuz etkilediğini düşünmektedir. Raziye öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Aralarında şiddet

uygulayabiliyorlar birbirlerine vurabiliyorlar. Bu tabii insanı yıpratıyor kendi arkadaşlık ilişkileri açısından da. Hoşgörüsüz bir öğrenci zaten çevresi tarafından da sevilmiyor.”(1: st.269-271) sözleriyle dile getirirken, Mete öğretmen, bu konuyla ilgili düşüncesini “Yani hoşgörüyü de ilgilendirir aslında da karşısındaki insana çok kesin şiddet eğilimi ya da emir verici kırıcı davranışlarda bulunabilirler.” (2: st.401-402) biçiminde belirtmiştir.

Berna öğretmen, ergenlik çağından dolayı öğrenciler arasında iletişim sorunu yaşandığını ve bu durumun birbirlerini hoşgörüyü karşılamadıkları için şiddete yol açtığını “Mesela sınıflarda bile öğrenciler arasında şiddet oluyor. Çocuk anlaşarak çözemediği şeyi şiddetle çözmeye çalışıyor... Özellikle ergenlik çağında anlatamıyor arkadaşına ve vuruyor.” (2: st.81-85) sözleriyle dile getirmiştir.

Esra öğretmen, özellikle sekizinci sınıf öğrencilerin geçmişte yaşanmış olan savaşlardan ve şiddet eylemlerinden olumsuz etkilendiklerini ve iletişim sorununa yol açtığını söylemiştir. Esra öğretmen bu konudaki görüşlerini “Mesela Hitlerle ilgili çok fazla soru soruyorlar, Hitlerin politikasını çok fazla öğrenmeye çalışıyorlar... Arkadaşlarına bunu yapabiliyorlar çünkü onun politikalarında olan davranışları kendi çevre grubunda uygulayabiliyorlar.” (1: st.74-89) sözleriyle açıklamıştır. Esra öğretmen, sekizinci sınıf öğrencilerinin çevresindekilere argo sözler kullandıklarını ve şiddet uygulama eğiliminde olduklarını şu sözleriyle dile getirmiştir:

Büyükler bu oturmuş olduğu için artık değiştirmek çok zor oluyor artık davranış biçimine gelmiş oluyor onlar için yani çok normal kabul ediyor arkadaşlarına vurmaya ya da ne bileyim ağzından sürekli küfür çıkmasını çok normal kabul edebiliyor. Hani diyor ki ama herkes öyle konuşuyor. Çünkü çevresinde herkes onun gibi konuştuğu için artık herkes öyle konuşmaya başlamış. Hani bunu sürekli söyleyebiliyorlar. Küçük yaş grubunda öyle bir şey yok. (1: st.201-205)

Mediha, Berna, İsmail ve Bilge öğretmen, bazı öğrencilerin arkadaşlarına hoşgörülü davranmadıkları ve onları dışladıklarını belirtmişlerdir. Mediha öğretmen, öğrencilerinin dışladıkları bir öğrenciyle oturmak istememeleri nedeniyle sorun yaşadığını şöyle dile getirmiştir:

Her hafta yer değiştirelim işte ben şununla oturmak istiyorum. Orda oturmak istemiyorum burada şurada oturmak istemiyorum. Geçen yine kızlardan biri geldi. Genelde kızlar geliyor. İşte filanca arkadaşımız çok kokuyor dediler mesela. Sene başından beri kokuyormuş ki ailesini de biliyorum annesini de biliyorum temiz büyük bir ihtimalle ergenlikten kaynaklanan... Kızlara dedim ki ya kızlar şimdi ne yapmamı istiyorsunuz? Ha dedim tamam senin yanından kaldırayım başka bir arkadaşının yanına oturtayım ki ona ne açıklaması yapayım peki arkadaşınıza ne dememi istiyorsunuz dedim kimse senin yanına oturmak istemiyor mu diyeyim bunu duysa zlmeyecek mi dedim. Haklısınız falan dediler. (2: st.474-483)

Berna ğretmen de Mediha ğretmene benzer olarak, öğrencilerin ergenlik döneminden kaynaklı olarak yaşadıkları bir başka sorunun arkadaşlarını dışlaması olduğunu vurgulamıştır. Berna ğretmen bu konuyla ilgili dşncesini şöyle dile getirmiştir:

Çocuklar arasında dışlama çok olur... Mesela arkadaşının özellikleri hoşuna gitmiyor. Mesela üç kişiden ikisi futboldan hoşlanıp diğeri hoşlanmıyorsa, direk ikisi bir araya gelip hemen dışlanır zaten o futbolu da sevmiyor, zaten o sırf ders çalışmayı bilir ya da derslerden de anlamaz gibi etiketliyor. (2: st.233-241)

İsmail ğretmen de, bazı öğrencilerin empati kurmakta güçlük çektiğini ve bu nedenle arkadaşlarını dışladığını “Bazen ğrenciler engelli insanların zaaflarından yararlanıyorlar ya da bilmeden yapıyorlar bunları... Dalga geebiliyorlar, fiziksel özellikleriyle dalga geebiliyorlar ya da onu yanına alıp gaza getiriyorlar... şunu yap hadi şuna bir şaka yap.” (2: st.158-162) sözleriyle ifade etmiştir.

Raziye ve Berna ğretmen, öğrencilerin çevrelerine karşı önyargılı yaklaştıklarını düşünmektedir. Raziye ğretmen bu konula ilgili dşncesini “Sekizinci sınıf öğrencileri... ergenlik de işin içine girdiği için hırçın oluyorlar. Öğrenci direk önyargıyla bakıyor. Ben arkadaşımdan kesinlikle özür dilemem. O hatalı. Yani ona hiç anlayışla bakmıyor. Ben ne yaptım da o da bana kızdı diye düşünmüyor.” (1: st. 265-268) sözleriyle ifade etmiştir. Berna ğretmen de öğrencilerin arkadaşlarına karşı önyargı geliştirdiklerini ve bu yüzden de derslerinde sorun yaşadığını şu sözleriyle örneklendirerek dile getirmiştir:

Bir kere yaşadığım sorunlar hoşgörülü olmak istememek yani önyargılı davranıyor bazen öğrenci... Önyargısını kıramıyor. Mesela bir arkadaşıyla ilgili olumsuz bir ben gelişmiş... Karşı tarafı sürekli o şekilde yokluyor. Diyor ki işte arkadaşım zaten hep böyle yapar. Onun huyudur benim silgimi alır benim kalemimi alır. Önyargı var öğrenciye karşı halbuki almıyor. Sıkıntılarının en büyüğü önyargılı olmak. (1: st.264-271)

Berna öğretmen, öğrencilerin sadece arkadaşlarına değil aynı zamanda öğretmenlerine karşı da hoşgörü göstermediklerini dile getirmiştir. Berna öğretmen, bir dersinde dilinin sürçmesinden dolayı bir kelimeyi yanlış söylediğini, öğrencilerin uzun süre bununla dalga geçtiklerini ve öğretmenlerini hoşgörü ile karşılamadıklarını söylemiştir. Berna öğretmen yaşadığı bu deneyimi şöyle paylaşmıştır:

Öğrencilerde çok fazla var çok yakında yaşadığım bir örneği anlatayım. Mesela öğrenci şey diyor bana taktınız bana taktınız. Ben niye takayım ben takmam. Amam mesela öğrenci öyle görüyor benim ona bir söz söylememi hoşgürsüzlük olarak görüyor kendi davranışını görmüyor ben yanlış bir şey yaptım mı demiyor ama öğretmen ona söylendiğinde mesela bu tamamen bu hoşgürsüzlük örneği yani derste dilinin sürçüp yanlış bir şey söylediğinde öğrenci bunu diline dolayıp dalga geçiyorsa bu hoşgürsüzlük örneğidir öğrenci için. İlk başladığım yıl mesela diyeceğime mekela demiştim öğrenciler bir dönem boyunca mekela mekela diyerek dalga geçti. (2: st.333-343)

Hamide öğretmen, hoşgörü eğitiminde yaşadığı bir diğer sorunun da öğrencilerinin farklı bireysel özellikleri olan arkadaşlarına karşı saygı göstermemeleri ve anlayışlı davranmamaları olarak belirtmiştir. Hamide öğretmen özellikle kaynaştırma öğrencileri olduğu sınıflardaki öğrencilerin bu öğrencileri kabul etmekte zorlandıklarını ve hoşgörü göstermediklerini dile getirmiştir. Hamide öğretmen bu konudaki görüşünü “Hiperaktivite tanısı koyulan öğrencilerimiz var. Bunlar ilaç da kullanan öğrenciler. Bazen gerçekten o kadar tahammülsüz noktaya geliyorlar.” (1: st.264-265) sözleriyle dile getirmiştir. Hamide öğretmene ikinci görüşmede kaynaştırma öğrencilerinden dolayı nasıl sorunlar yaşadığı sorulmuştur. Hamide öğretmen, kaynaştırma öğrencisine karşı diğer öğrencilerinin hoşgürsüz davranışlar sergilediğini ve bu durumun ders esnasına büyük sorunlara neden olduğunu şu sözleriyle dile getirmiştir:

Çocuklar biraz acımasız ya biraz da ben merkezci karşısındakini ne düşündüğünü umursamıyor. Tek bildikleri kendi istekleri ya da kendi doğruları... Çocuk kendisini karşısındakinin yerine koyamıyor dolayısıyla hoşgörüğü geliştiremiyor... Sınıfta 32 öğrenci

31 tanesi normal bir tanesi kaynaştırma. Kaynaştırma öğrencim çok zor okuyor kekeleyerek okuyor. Okuduğu zaman söz verdiğimizde sınıfta gülmeler konuşmalar bir bakıma dalga geçiyorlar dersi de yaymaya çalışıyorlar. O anda kendilerini karşısındakinin yerine koyamıyorlar. Evet bu öğrenci bizden farklı. Davranışları ile düşünceleriyle zihinsel gelişimiyle her şeyiyle farklı. Bunu anlamak yok çocuklarda. Ben şöyle diyorum onlara: Siz üç yaşındaki kardeşinize bir şeyi okuyamadığı ya da anlatamadığı zaman gülüyor musunuz? Hayır. Çünkü farklısınız hoşgörü göstereceksiniz. Zaten kaynaştırma öğrencim bir şeyi yapamadığında duvarlara vuruyor sinirleniyor ayağa kalkıp geziniyor. (2: st.214-225)

Mediha öğretmen de Hamide öğretmen gibi öğrencilerinin farklı fiziksel özelliklere sahip öğrencilerine hoşgörülü davranmadıklarını söylemiştir. Mediha öğretmen, sınıfında zeka geriliği olan bir öğrencisi olduğunu ve sınıf arkadaşlarının bu öğrencisiyle dalga geçip ona hoşgörüsüz yaklaştığını şöyle dile getirmiştir. :Mediha öğretmen bu öğrencinin diğer öğrencilerin hoşgörüsüz davranışları karşısında yaşadıklarını şöyle paylaşmıştır:

Sekizinci sınıfta kaynaştırma öğrencisi değil ama RAM'a gitmiş zeka geriliği varmış kaynaştırma gibi de değil ama iletişim kuramıyor. Üç yıldır aynı sınıfta ama hiçbir şekilde arkadaşlarıyla iletişim kuramıyor, hayal dünyasında yaşıyor bir kız öğrencimiz. Kendi okula gidiyor geliyor, eve gidiyor geliyor kendi hayatını idam ettirebiliyor ama arkadaşlarıyla iletişim kuramıyor... İşte kendi kendine kitap okur, derslerle falan alakası yok. alakası yok çünkü algısı düşük, sınır zeka yani onu söyleyeyim. Ben üç yıldır sınıfla hep konuştum dedim ki bakın olacak yani bunlar olacak... Siz bunlarla karşılaşacaksınız. O kadar çok dalga geçtiler ki ben de onu tek başında oturtmak zorunda kaldım. çok üzülme ağladı. Farkına varıyor çünkü bundan dolayı kendisiyle arkadaşların konuşmak istemediğini farkında e sonuçta o da genç kız. (2: st.496-510)

Bazı öğretmenler, ailenin sosyo-ekonomik düzeyinin çocuklarının hoşgörülü yetişmelerinde etkili olduğunu söylemiştir. Bilge öğretmen, özel okulda çalıştığını, ailelerin maddi durumları iyi olduğu için bazı öğrencilerin arkadaşlarını dışladığını ve bu nedenle hoşgörü konusunda sorun yaşadığını söylemiştir. Bilge öğretmen bu konudaki görüşlerini “Bireysel sorunlu olan öğrencilerimiz var... Kendini çok üstün gören çocuklar var ve bu yüzden diğerlerini ezmeye çalışıyor. Baskın ve lider kaynaklı çok öğrencimiz var ve bu çok sorun oluyor.” (2: st.287-293) biçiminde belirtmiştir.

Enes, Raziye, ve İsmail öğretmen ise, sosyo-ekonomik ve eğitim seviyesi düşük olan ailelerin çocuklarında hoşgörü düzeyinin düşük olduğu görüşündedir. Enes öğretmen bu konudaki görüşünü “Çocukluğu iyi geçmişse eğitilmiş bir ailede geçmişse çocukta bir sıkıntı olmuyor karşılıklı uyguluyorsun ama eğitim düzeyi düşük bir aileden gelmişse hoşgörü olmuyor.” (1: st.294-295) sözleriyle dile getirmiştir. Enes öğretmen ikinci görüşmede eğitim düzeyi düşük olan yerlerde hoşgörü düzeyinin az olmasının nedenini şu sözleriyle açıklamıştır:

Eğitim düzeyi düşük derken şunu kastediyorum kuralları anayasayı çok iyi özümsemeyen yörelerde bölgelerde köylerde ilçelerde bu hep böyle. Ama anayasayı kuralları iyi özümsemiş yerlerde çocukları çoğu kusura bakmayın ben bu konuda hatalı davrandım diyebiliyor. Ama kurallar özümsememiş ise kurallara uyulmuyor ise buna paralel eğitim durumu düşüğe hemen savunmaya geçiyor hatasını kabul etmiyor. (2: st.226-231)

Enes öğretmen, sosyo-ekonomik ve eğitim seviyesi düşük olan öğrencilerinde dürüstlük, hoşgörü gibi değerlerin olmadığını belirtmiştir. Enes öğretmen bu öğrencilerin hata yapmasına karşın yalan söylemeyi adeta alışkanlık haline getirmiş olduklarını dile getirmiştir. Enes öğretmen, bu konuyla ilgili olarak yaşadığı bir deneyimi de şöyle paylaşmıştır:

Ben Muş'ta bir okulda çalıştım asker öğretmen olarak. Çocuk mesela gözünün önünde duvardan atlıyor tel örgüden atlıyor örneğin. Neden tel örgüden atlıyorsun yoldan gitmiyorsun dediğinde hocam vallah billah diye hemen savunmaya geçiyor. Çocuk gözümün önünde camı kırıyor şak diye oğlum neden camı kırıyorsun dediğimde hocam şöyleydi böyleydi hemen savunmaya geçiyor. Yani hep bir yalan dolan hep bir böyle. Ya kusura bakmasın hiç kimse de ben Muş'ta bunu çok yoğun olarak yaşadım. Ceketimi asıp gidiyorum dersten çıktığımda geliyorum öğretmenler odasına ceketin cebi boşaltılmış oluyor böyle bir şey. Kim yaptı dediğin zaman da hocam ben yapmadım valla diye herkes böyle şey yapıyordu. Camları kırılıyordu okulun soruyorsun kimse cevap vermiyor. Sınıf kaç kişi diyorsun 20 kişi cam kaç lira şu kadar. Bu sınıftan cam parasını bölün herkesten alın neyse 1 lira 2 lira 5 lira dediğim zaman hemen Mustafa yaptı diye söylüyor kendisine dokunuyor ya. (2: st.201-211)

Raziye öğretmen, ailenin eğitim seviyesi düşük olduğunda hoşgörü konusunda sorun yaşadıklarını “Eğitim düzeyi düşük olanlarda ailelerini çağırıp konuştuğumuzda görüşüğümüzde görüyoruz ki aileden kaynaklanıyor. Çocuk ailesinde ne görüyorsa

okulda da onu uyguluyor. Ailelerin de eğitilmesi şart diye vurgu yapıyoruz.” (2: st.483-485) sözleriyle dile getirmiştir.

İsmail öğretmen, öğrencilerin davranışla ilgili anlattığı şeyleri dikkate almadıklarını bunun nedeninin de aile olduğunu düşünmektedir. İsmail öğretmen, kendini geliştirmeyen ailelerin çocuklarında hoşgörü konusunda sorun yaşadığını şu sözleriyle dile getirmiştir:

Öğrenciler sadece senden bilgi istiyor hoşgörü gibi bizim sosyal hayatımızla davranışlarımızla ilgili olan şeylere yani anlattığımız şeyler bilgiye biraz kulak ardı mı ediliyor ya da kısa sürede dikkate alınıp birden kayboluyor onlar... Çevre çünkü kendini çok iyi geliştirmiyor bence... Aile etkisi çok fazla bunda. Çünkü aile modellerine biz çevremizde baktığımız zaman kendini geliştiren aile modeli çok az. (1: st.208-216)

Mediha öğretmen, öğrencilerin ailelerinin çevrelerine kız-erkek, zengin-fakir gibi ayırım yaptığını ve bu durumun hoşgörü eğitiminde sorun oluşturduğunu düşünmektedir. Mediha öğretmen ailelerin çevrelerine önyargılı yaklaştıklarını ve ayrımcılık yaptığını ve bunu eğitim öğretim sürecine yansıttığını söylemiştir. Hamide öğretmen bu tür ailelerde yetişen çocukların da hoşgörüyü öğrenemediklerini belirtmiştir. Hamide öğretmen bu konudaki düşüncesini “Söylediğimiz halde hala ben kız erkek birlikte oturturken veli gelip de benim çocuğumu filanca arkadaşım ile oturtur musunuz erkekle oturuyormuş dediğine göre erkek kız diye o şekilde ayırım yaptıklarına göre ya da o fakir o zengin o pis o kokuyor dediklerine göre onlar daha acımasız daha net söylüyorlar duygularını.” (2: st.126-131) sözleriyle açıklamıştır. İsmail öğretmen, kız ve erkek öğrenciler arasında bir rekabet ve uyumsuzluk durumu olduğunu bu durumunda aileden kaynaklandığını düşünmektedir. İsmail öğretmen bu konudaki düşüncesini şu sözleriyle dile getirmiştir:

Kızların erkeklere yaklaşımı erkeklerin kızlara yaklaşımı bir yarışma var yani orada. Böyle bir başlıyoruz işte. Bu büyük ihtimalle aile etkiliyor bunu. Şeyde var işte bizim geleneklerimizde böyle bir şey yok aile yapımızda böyle bir şey yok. Aman dikkat et kendine. İşte bastırılma var bastırılmasak böyle daha iyi olacak. Niye yani insan bir kızla bir erkekle arkadaş olabilir yani, yan yana da oturabilir yani bu arkadaş anlamında tabi. Daha rahat olur insan daha hoşgörülü olabilir mesela. (2: st.359-364)

Hamide öğretmen ise otoriter aile yapısında yetişen çocuklarda hoşgörü düzeyinin az olduğunu belirtmiştir. Hamide öğretmene göre, bu tür aile yapısında çocuklar hoşgörüyü öğrenememekte ve iyi örnekler görmemektedir. Hamide öğretmen hoşgörü eğitiminde otoriter aile yapısından kaynaklı yaşadığı sorunları örneklendirerek şu sözleriyle anlatmıştır:

Bir kere evde bir otorite vardır anne baba. Son sözü onlar söyler. Her zaman böyle başımızda belli başlı otoriteler vardır sizin söz hakkınız yoktur. Çok da fazla dinlemezler, dinleyen çok az aile vardır. Mesela geçenlerde beşinci sınıf öğrencilerimle bu demokrasi konusunu işliyoruz. Hani yönetime bizim de katılmamız, ne kadar dinleniyoruz? İşte örnek veriyorum tatile çıkacaksınız sizin fikriniz alınıyor mu? Pikniğe gideceksiniz sizin fikriniz alınıyor mu? Ne kadar alınıyor? Siz dinleniyor musunuz? Ya da çok fazla annesi babası ayrılmış öğrencilerimiz var size danışılıyor mu? Ne düşünüyorsunuz? Peki düşündükleriniz dikkate alınıyor mu? Değerlendiriliyor mu? Ailede başlıyor bir kere hoşgörü. Sonra toplum çevre derken bu kocaman bir çember oluyor. (2: st.7-14)

Bilge öğretmen, sınav kaygısı yüzünden ailelerin çocuklarına psikolojik baskı yaptığını ve bu durumun çocuğu olumsuz etkilediği belirtmiştir. Ailelerin çocuklarına okuldaki akademik başarı konusunda hoşgörülü davranmadıklarını söylemiştir. Bilge öğretmen bu konudaki görüşünü “Herkes çocuğunun en başarılı olmasını istiyor herkes 500 tam puan... yapmasını istiyor sınavdan. Bu beklenti çocuğu da psikolojik anlamda yoruyor gerçekten.” (2: st.300-302) sözleriyle açıklamıştır. Ayrıca Bilge öğretmen, ailelerin çocuklarını aşırı korumacı yetiştirdiğini bu nedenle sosyal paylaşımın azaldığını ve bu durumun da ileride çocuk için sorun oluşturacağını şu sözleriyle ifade etmiştir:

Serviste ilkokul öğrencilerini yaptığı sohbetler beni dehşete düşürüyor açıkçası ilkokul ikinci sınıf öğrencisi... Tabletinde şu oyun var senin tabletinde de var mı? Şunun klipini izledin mi? Yabancı Amerikalı müzisyenler... Yani inanmıyorum bunlar bu yaşta oyun oynaması gerekiyor. İp atlaması, top oynaması gerekiyor... Sokaklarda büyüdük yani ve hiç bir şeyden mikrop kapmadık, hasta olmadık. Aileler bunları mikrop kapacaklar diye eve kapatıyorlar. Yani aslında ne kadar büyük bir yanlış. Kendileri öyle mi büyüdü? Genel olarak izlediğim bu ve çok düşündürücü bu. (2: st.327-226)

Bazı öğretmenler eğitim sisteminden kaynaklanan sorunların hoşgörü eğitimini olumsuz etkilediğini söylemişlerdir. Hamide, Mediha ve Esra öğretmen, yürüttüğü derslerin içeriğinin yoğun olmasına rağmen ders saatlerinin az olduğunu belirtmiş ve

bu durumun hoşgörü eğitiminde sorun olduğunu belirtmişlerdir. Hamide öğretmen içeriği yetiştirme sürecinde davranış geliştirmede yetersiz kaldıklarını, davranış geliştirmenin zaman alan bir süreç olduğunu dile getirmiştir. Hamide öğretmen bu konuyla ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

Sosyal Bilgiler iki saat, İnkılap Tarihi iki saat Vatandaşlık bir saat haftada. İnkılap Tarihi çok yoğun ve bazen zorunlu kaldığımız için vatandaşlık dersinden İnkılap Tarihi için çaldığımız oluyor... Böyle bir eğitimin verilmesi gerçekten bekleniyorsa öğretmenden süre hiç yeterli değil. Kaldı ki insan ilişkileri bunlar çok geniş kavram. (2: st.194-199)

Mediha öğretmen de Hamide öğretmen gibi yürüttüğü derslerin içeriğinin yoğun ve ders saatinin az olması konusunda sorun yaşadığını “Saatimiz çok az diğer derslere göre. Yani en büyük sıkıntı müfredatın çok yoğun olması ders saatinin çok az olması, öğrencilerle birebir fazla bulunamıyoruz. Mesela diğer branşlarda beş altı saat öğretmen derse girerken biz üç saatte hem ders anlatmaya çalışıyoruz ve hepsinden daha yoğun müfredatımız var hem de hoşgörü eğitimi çok.” (1: st.234-237) sözleriyle dile getirmiştir. Mediha öğretmen, sekizinci sınıflarda T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi konularını yetiştiremeyince Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin saatinde de T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi işlediğini şu sözleriyle dile getirmiştir:

Sosyal bilgiler çok az olduğu için haftada üç saat olduğu için daha doğrusu sekizlerde iki saat İnkılap Tarihi bir saat de Vatandaşlık biz ne yapıyoruz İnkılap Tarihi yetişmediğinde Vatandaşlık dersinde de İnkılap Tarihi işliyoruz o zaman da olmuyor işte. Öyle bir ders olmalı ki gerçekten bu derste hakkını vererek ders işlemeli. Onun için de bizim ders saatlerimizin yükseltilmesi gerekiyor. (2: st.334-339)

Esra öğretmen, program içeriklerinin çok yoğun ve ders saatinin de az olmasından kaynaklı sorun yaşadığını Altıncı sınıfa geçtikten sonra bu çok azalıyor hoşgörü eğitimi. Daha ağır konular geliyor ve çocukların artık bunlara ayıracak zamanı da olmuyor. Buna zamanımız olmuyor bizim ne yazık ki... Şu an biraz daha zamanım olsaydı belki tiyatro öğretmeniyle çalışabilirdim.” (1: st.278-287) sözleriyle dile getirmiştir.

Mediha öğretmen, eğitim sürecinde yapmak istedikleri kimi etkinliklerde bürokratik işlemler nedeniyle sorun yaşadıklarını dile getirmiştir. Mediha öğretmen

öğrencilerinin yardım kampanyası yapmak istediklerini ancak resmîyete dökmenin zahmetli olduğunu ve bu durumun sorun oluşturduğunu “Beşinci sınıflar biz çok etkilendik bir kampanya başlatmak istiyoruz kitap kampanyası başlatmak istiyoruz dediler. Hatta başlattılar. İlla ki Van olsun diyorlar. Herhalde depremden dolayı diyorlar... Mesela böyle bir kampanya yapmak çok güzel bir şey ama bu kampanyayı yapmak için her yerden izin almak lazım.” (2: st.377-386) biçiminde ifade etmiştir. Ayrıca Mediha öğretmen, kimi etkinliklerinde maddi kaynak sıkıntısı çektiklerini de dile getirmiştir. Mediha öğretmen öğrencilerinin huzur evine gitmek istediklerini kaynak sıkıntısından dolayı böyle bir etkinliği gerçekleştiremediklerini şu sözleriyle dile getirmiştir:

Bir sınıfta dedi ki biz huzur evine çocuk esirgeme kurumuna oraları ziyaret etmek istiyoruz. Demek ki bir bilinç var kendi içlerinden gelerek bu istekleri talep ediyorlar ama maalesef işte bunlar yaşayarak öğrenme sınıf içinde değil de yaşayarak öğrenme. Ama bunun için dedim ki çocuklar biz şimdi bir çocuk esirgeme kurumuna gitmeye kalksak bir kere ulaşımı nasıl sağlayacağız? Bir kere birilerinin bize destek vermesi lazım. Eğitimimizde bu eksiklikler çok fazla var. Yani diyor ki müfredat müze gez oraya git buraya gel diyor ama bunu nasıl sağlayacağımızı söylemiyor. E çocuklardan da topla et bul zor. Yaşayarak öğrenemiyoruz işte. (2: st.403-410)

Mediha öğretmen, hoşgörü eğitimi konusunda öğretmenlerinde dikkatli olmadıklarını ve hoşgörülü olmayan davranışlarla öğrencilere olumsuz örnek olduklarını dile getirmiştir. Mediha öğretmen zeka geriliği olan öğrencisinin olduğunu, bu öğrencisinin arkadaşları tarafından dışlandığını ve öğretmen arkadaşlarının da bu öğrenciye hoşgörüsüz yaklaştığını söylemiştir. Mediha öğretmen bu konudaki görüşünü “Bazı öğretmenler sınıfta şey demeye başlamış konuşanları .....’ın yanına oturtacağım diyormuş. Arkadaşım söylemiş bunu dedim.... var mıydı bunu söylerken dedim. Evet e ne yapayım valla dayanamadım söyledim dedi.” (2: st.511-514) sözleriyle ifade etmiştir.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü eğitiminde karşılaştıkları sorunlara bakıldığında, öğrencilerden kaynaklı yaşadıkları sorunların daha çok olduğu görülmüştür. Sosyal Bilgiler öğretmenleri öğrencilerin ben merkezli davranışlar sergilediklerini, önyargılı yaklaştıklarını, şiddete eğilimli davranışlar sergilediklerini, farklı özellikteki bireylere karşı anlayışsız davrandıklarını ve tüm bu durumların hoşgörü için sorun oluşturduğunu belirtmişlerdir. Sosyal Bilgiler öğretmenleri

aileden kaynaklı sorunlar yaşadıklarını da vurgulamışlardır. Ailelerin eğitim seviyesinin düşük olması, çocuklarına baskı yapmaları ve çocuklarını aşırı korumacı yetiştirmelerinin sorun olduğu belirtilmiştir. Bunların yanı sıra Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, içeriğin yoğun olması, ders saatinin az olması, bürokratik izin sürecinden kaynaklı sorunlar yaşadıkları ortaya çıkmıştır.

4. 5. 2. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörüyü ve Hoşgörü Eğitimini Geliştirmeye Yönelik Önerileri

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü ve hoşgörü eğitimini geliştirmeye yönelik görüşlerini ortaya çıkarmak amacıyla, Sosyal Bilgiler öğretmenlerine “Hoşgörü ve hoşgörü eğitimini geliştirmeye yönelik neler yapılabilir?”, “Hoşgörülü bir toplum için neler yapılabilir?” ve “Hoşgörü geliştirmek konusunda kimlere nasıl görevler düşüyor?” soruları yöneltilmiş ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bu sorulara verdikleri yanıtlar Tablo 4.5.2’de gösterilmiştir. 4.5.2’de Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörünü geliştirilmesine yönelik önerilerine bakıldığında, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin yedisi “Aileye yönelik öneriler”, dördü “Öğretmene yönelik öneriler” ve dördü “Yazılı ve görsel basına yönelik öneriler” sunmuşlardır.

4.5.2’de görüldüğü gibi, eğitim sürecine yönelik olarak Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin beşi “Seminerle bilgi verilmeli” , dördü “Ders kitaplarına hoşgörü eklenmeli”, üçü “Küçük yaşlarda başlamalı”, üçü “Programlara hoşgörü eklenmeli”, üçü “Hoşgörüye yönelik ayrı bir ders olmalı”, ikisi “Farklılıklara saygı yerleştirilmeli”, ikisi “Tüm derslerde yer verilmeli”, biri “Demokrasi geliştirilmeli”, biri “İnsan hakları eğitimi verilmeli”, biri “Nesnellik sağlanmalı”, biri “Empati geliştirilmeli”, “Kitap okuması sağlanmalı” ve biri “Sınıf dışı etkinlikler düzenlenmeli” biçiminde öneriler getirmişlerdir. Öğretmene yönelik öneriler olarak Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin üçü “Model olmalı”, biri “Demokratik davranmalı” ve biri “Derslerinde hoşgörüye yer vermeli” biçiminde öneriler getirmişlerdir.

Tablo 4.5.2 Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörüyü ve Hoşgörü Eğitimini Geliştirmeye Yönelik Önerileri

---

Eğitim sürecine yönelik öneriler
Seminerle bilgi verilmeli
Ders kitaplarına hoşgörü eklenmeli
Küçük yaşlarda başlamalı
Programlara hoşgörü eklenmeli
Hoşgörüye yönelik ayrı bir ders olmalı
Farklılıklara saygı yerleştirilmeli
Tüm derslerde yer verilmeli
Demokrasi geliştirilmeli
İnsan hakları eğitimi verilmeli
Nesnellik sağlanmalı
Empati geliştirilmeli
Kitap okuması sağlanmalı
Sınıf dışı etkinlikler düzenlenmeli
Öğretmene yönelik öneriler
Model olmalı
Demokratik davranmalı
Derslerinde hoşgörüye yer vermeli
Aileye yönelik öneriler
Çocuğa model olmalı
Çocukların yaş özelliklerine göre televizyon izletilmeli
Çocuğa söz hakkı verilmeli
Yazılı ve görsel basına yönelik öneriler
Hoşgörüye yönelik kamu spotları oluşturulmalı
Hoşgörüye yönelik filmler yapılmalı

4.5.2’de görüldüğü gibi aileye yönelik öneriler olarak Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin beşi “Çocuğa model olmalı”, ikisi “Çocuğa söz hakkı verilmeli” ve biri “Çocukların yaş özelliklerine göre televizyon izletilmeli biçiminde öneriler getirmişlerdir. Yazılı ve görsel basına yönelik öneriler Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ikisi “Hoşgörüye yönelik Kamu spotları oluşturulmalı” ve ikisi de “Hoşgörüye yönelik filmler yapılmalı” olarak öneriler getirmişlerdir.

Eğitime yönelik öneriler getiren bazı öğretmenler, toplumda hoşgörünün gelişmesi için öğretmene, aileye ve öğrencilere seminerler yoluyla eğitim verilmesini önermektedir. Raziye, Esra ve Hamide öğretmen, hoşgörünün geliştirilmesi için aileye yönelik seminerler düzenlenebileceğini düşünmektedirler. Hamide öğretmen, hoşgörünün geliştirilmesinde ailenin önemli bir faktör olduğunu düşünmektedir. Hamide öğretmen, hoşgörüyü geliştirmek için ailelere yönelik hoşgörü ile ilgili eğitim düzenlenmesi yönündeki düşüncesini “Okullarda anne baba ve çocuk eğitimi üzerine anne babalara bunun eğitimi verilebilir çocuğu anlama adına.” (2: st.306-

307) biçiminde ifade etmiştir. Esra öğretmen de aileye yönelik hoşgörü eğitiminin halk evleri aracılığıyla da gerçekleştirilebileceğini düşünmektedir. Esra öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini şu sözleriyle ifade etmiştir:

Halk evleri bunun için kullanılabilir. Demokrasi eğitimi olsun ya da bunun uygulamalarının yapıldığı farklı yerler bulunup buralara ev hanımları yönlendirilebilir eğer toplum için düşünüyorsak. Zaten ailede bir birey değiştiği zaman o diğer bireylere de aşılacaktır diye düşünüyorum. Özellikle anne bu konuda çok daha etkin olur muhtemelen. Hani anneler üzerinde bir çalışma yapılabilir. Anne çocuğunu etkiler çocuk okulda arkadaşlarını etkiler. Bu zincirleme devam eder. (2: st. 406-411)

Hamide, Berna ve Bilge öğretmen, hoşgörüyü geliştirmek için öğretmenlere yönelik seminerler düzenlenmesinin etkili olabileceğini düşünmektedirler. Hamide öğretmen, hoşgörüyü geliştirmek için öğretmenlere yönelik seminer düzenlenebileceği görüşündedir ve bu görüşünü “Bu alanda Sosyal Bilgiler öğretmenlerine bir seminer düzenlenebilir, bir eğitim düzenlenebilir.” (1: st.330-331) sözleriyle dile getirirken, Berna öğretmen, hoşgörüyü geliştirmek için öğretmenlere yönelik seminerlerin düzenlenebileceğini “Seminerler düzenlenip öğretmenler bu konuda yönlendirilebilir.” (1: st.307) sözleriyle dile getirmiştir.

Berna öğretmen ise, hoşgörüyü geliştirmek için öğrencilere yönelik konferansların düzenlenmesinin yararlı olacağına dikkat çekmiştir. Berna öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Daha farklı çalışmalar yani böyle konferanslar olabilir çocukları etkileyecek... Yani onları etkileyecek gerçekten faydalı olabilecek konferanslar olabilir, konuşmacılar olabilir.” (2: st.305-310) sözleriyle ifade etmiştir.

İsmail, Berna, Raziye ve Esra öğretmen, ders kitaplarına hoşgörünün eklenebileceğini belirtmişlerdir. İsmail öğretmen, ders kitaplarına hoşgörüye yönelik etkinlikler eklenebileceğini “Kitaplarımızda hoşgörüye yönelik etkinlikler olabilir.” (1: st.272) şeklinde dile getirirken, Berna öğretmen, hoşgörüyü geliştirmek için kitaplara okuma parçaları eklenebileceğini “Metin çalışmaları yapılabilir. Okuma parçaları şeklinde kitaplara eklenen bölümler olabilir ... ki gerçekten benim öğrenciliğime dönüp baktığım dönemlerde aklımda kalıyordu böyle şeyler. O okuma metinleri beni etkiliyordu. Bununla ilgili okuma metinleri eklenebilir. Kitap bazında aklıma gelen bu.” (1: st.301-306) dile getirmiştir. Berna öğretmene ikinci görüşmede kitaplara ne tür okuma parçası ve metinler eklenebileceği sorulmuş ve Berna

öğretmen bu soruyu “Belki Yunus Emre’nin şiirleri olabilir.” (2: st.264) sözüyle yanıtlamıştır. Raziye öğretmen de, hoşgörüyü geliştirmeye yönelik olarak kitaplara hoşgörüyle ilgili örnek olaylar ve görseller eklenebileceği düşüncesini “Kitaplara bununla ilgili örnekler, görsel resimler konulabilir.” (1: st.318) biçiminde ifade etmiştir. Esra öğretmen, hoşgörüyü geliştirmek için ders kitaplarına hoşgörünün eklenmesi gerektiğini bu yüzden de ders kitaplarının yeniden düzenlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Esra öğretmen, bu konuyla ilgili düşüncesini şöyle dile getirmiştir:

Bence kitabın baştan ayağa yenilenmesi gerekiyor. Hemen hemen her üniteye yerleştirebiliriz. Sekizinci sınıfın Atatürk ünitesi buna çok müsait, inkılaplar buna çok müsait. Beşinci sınıf konuları örnekler biraz artırılabilir. Altıncı sınıfta Sosyal Bilgiler Öğreniyorum ya da yönetim biçimlerinde daha farklı örnekler verilebilir. Yedinci sınıfta zaten Osmanlıdaki hoşgörü çok kısa geçiyor. Onu artırırsak geçmişteki hoşgörü örnekleri de bizim için çok değerli aslında. (1: st.340-344)

Berna, Mediha ve Esra öğretmen, hoşgörü eğitiminin erken yaşlarda verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Berna öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Okulda ne yapılabilir yani küçük yaştan itibaren anlatılabilir... Bu değerler küçük yaşta daha iyi kazanılıyor.” (2: st.440-442) sözleriyle dile getirmiştir.

Mediha öğretmen de, hoşgörü eğitiminin erken yaşlarda verilmesi gerektiğini “Küçük yaşta eğitebiliyorsak eğitiriz... Çok küçük yaşta anlatarak ancak olur.” (2: st.557-560) sözleriyle ifade ederken, Esra öğretmen de hoşgörüyü geliştirmek için erken yaşta eğitim verilmesi gerektiği bu düşüncesini “Bir kere en başta eğitim her zaman söylendiği gibi. Küçük yaşta başlamak zorunda. Mesela bu aile ve sosyal politikalar bakanlığı bununla ilgili çalışmalar yapabilir ki yani zaten sosyal politika dediği bence bunu da içermesi gerekiyor. Bununla ilgili çalışmalar yapılabilir.” (2: st.401-404) biçiminde ifade etmiştir.

Berna, Hamide ve Mediha öğretmen, derslerde hoşgörüye yer verebilmek için programda yer alması gerektiğini dile getirmişlerdir. Berna öğretmen, hoşgörüye derslerinde yer verebilmesi için, hoşgörünün programın içinde kazanımlarda yer alması gerektiğini yönündeki düşüncesini “Bunun kesinlikle programlandırılması gerekiyor. Yoksa ben hoşgörüyle ilgili en fazla iki ders işleyebilirim. Daha fazlasını

yapamam programda olmayınca. Programın içine yerleştirilmesi gerekiyor ve kazanımların da nasıl verileceğinin belirtilmesi gerekiyor.” (2: st. 132-136) sözleriyle ifade etmiştir.

Hamide öğretmen de Berna öğretmen gibi hoşgörüyü derslerinde yer verebilmesi için programa eklenmesi gerektiği görüşündedir ve bu görüşünü “Yani müfredata alınacak. Şu anda biz ne olursa olsun elimizdeki müfredata uymak zorundayız.” (1: st. 328-329) sözleriyle ifade etmiştir.

Mediha öğretmen ise, beş ve altıncı sınıftaki ders programlarının içerik yönünden ağır bilgiler içerdiğini, bu programların hafifletilmesi ve programlara toplumsal hayata yönelik konuların eklenmesi ile derslerde hoşgörüyü yer verilebileceğini düşünmektedir. Mediha öğretmen bu düşüncesinin “Birden Sosyal Bilgiler ve çok ağır bilgiler.. çocuk arada kalıyor zaten. Beş ve altılarda daha yumuşak daha hayata yönelik, daha yaşamsal, toplumsal konular olmuş olsa... Bunun içinde zaten bu tip değerleri anlatabiliriz.” (1: st.253-256) sözleriyle açıklamıştır.

Berna, Hamide ve Mediha öğretmen, hoşgörüyü geliştirmeye yönelik ayrı bir ders okutulabileceği görüşündedir. Berna öğretmen bu görüşünü “Gerçekten bu belki programlanıp ders olarak okullarda okutulabilir. Ama kapsamının nasıl tutulacağı da çok önemli.” (2: st.325-326) biçiminde ifade ederken, Hamide öğretmen ise bu konuyla ilgili düşüncesini “Hakikaten böyle bir ders gerekli bence olmalı. Güzel de olur.” (1: st. 386) biçiminde dile getirmiştir. Mediha öğretmen, hoşgörüyü yönelik ayrı bir ders olabileceğini “Aslında ayrı bir ders olmalı... Hoşgörü gibi insani değerleri anlatmalıyız... Hoşgörü adı altında. (1: st.164-166) sözüyle ifade etmiştir. Mediha öğretmene ikinci görüşmede nasıl bir ders olması gerektiği sorulmuş ve Mediha öğretmen bu soruyu şu sözleriyle yanıtlamıştır:

Değerlerden bahsedebiliriz. Dayanışma ile yardımlaşma ile bağlantılı olarak... Hani seçmeli derslerimiz var bir sürü beşinci sınıflara ders konu ama hiç böyle bir ders yok. kişisel eğitim kişisel beceriler yani programın dışında kişisel eğitim diye bir ders olabilir. Hatta görgü kuralları falan bence beşinci sınıflara bu tip dersler konulması lazım. (2: st.701-707)

Mete ve Rana öğretmen, hoşgörü için saygının önemine vurgu yapmışlardır. Mete öğretmen, hoşgörüyü geliştirmek için toplumda farklılıklara saygı yerleştirmek ve toplumdaki önyargıları kırmak gerektiğini “İnsanlar farklı görüşlere saygı duymalı,

farklı yaşantılara saygı duymayı öğrenmeli, dinsel, cinsel ve etnik kökündeki ayrımcılığa karşı durabilmeli, farklı kültürleri tanımaya çalışmalı yani toplum içindeki bazı önyargılar kırılmalı.” (1: st.108-111) sözleriyle ifade etmiştir. Mete öğretmen, toplumdaki önyargıları kırarak ayrımcılığın önüne geçilmesi gerektiği düşüncesini şu sözleriyle açıklamıştır:

Örneğin toplumumuzda bir dönem yaşanan Alevi Sünni ayrımcılığı daha sonra birbirlerini tanıdıklarında hiç de öyle değillermiş ya da şu anda toplumu bölmek parçalamak için Türk Kürt oyunları etnik milliyetçilikteki ayrım, yan komşumuzun bir Kürt olduğunu ya da Türk olduğunu unutmamak, onlarla zaman zaman aynı sofrada oturduğumuzu ya da aynı iş ortamlarında çalıştığımızı unutmamak ya da aynı semtte bir Hıristiyan'ın bir Musevi'nin olabileceğini unutmamak gibi. Yani insanların her türlü ayrımcılığına karşı durmak bu bilinci geliştirmek. (1: st.113-122)

Rana öğretmen, hoşgörüyü geliştirmek ve yerleştirmek için insanlara biz bilincini aşılmasını gerektiğini, bunun da insanları olduğu gibi kabul etmekle mümkün olabileceğini düşünmektedir. Rana öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “İnsanların ... biz bilincini, toplumsak sadece kendimizi düşünmememiz gerektiğinin, saygılı olmamız gerektiğini, her insan tektir her insan biriciktir her insan önemlidir mantığında bakmak gerekir... İnsanları olduğu gibi kabul etmeliyiz kafamızdaki insan modeli ile karşılaştığımız insan modelini o kılıfa uydurmaya çalışmamalıyız.” (2: st.253-262) sözleriyle dile getirmiştir.

Mete ve Esra öğretmen, hoşgörünün yerleştirilebilmesi için tüm derslerde hoşgörüye yer verilebileceğini düşünmektedir. Mete öğretmen, Türkçe dersinin de hoşgörü eğitimine uygun olduğunu düşünmektedir ve bu düşüncesini “Türkçede örnek olay yoluyla şiir yoluyla edebi metinler yoluyla... kitaplar yoluyla. Bunlar destekler dersi diye düşünüyorum.” (2: st.317-318) biçiminde ifade etmiştir. Esra öğretmen Matematik ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde de hoşgörü verilebileceğini ve birçok dersin programında hoşgörü eğitimine yer verilebileceğini belirtmiştir. Esra öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini şöyle ifade etmiştir:

Diğer derslerde de sadece Sosyal Bilgiler değil diğer derslerde de bununla ilgili şey olabilir. Mesela Atatürk bütün derslerde işleniyor. Matematik, din kültürü... ki aslında din kültürü de buna çok müsaittir hoşgörü eğitimi anlamında. Diğer dinlere saygılı olma, ahlaka eğitimi de diyoruz çünkü din kültürüne. Hani o anlamda çok uygun ama diğer dersler de bundan biraz

bahsedebilirler programlarında. Matematiği sevmeyen bir öğrenci ile ilgili oturulup konuşulabilir bir 15-20 dakika ya da ne bileyim her dersin beşer dakikası buna ayrılabilir. (2: st.536-541)

Enes öğretmen, hoşgörüyü geliştirmek için demokrasinin geliştirilebilmesi gerektiğini “Demokrasiyi geliştirmek gerekir. Demokrasiyi geliştireceksin kesinlikle.” (1: st.115) sözüyle ifade etmiştir. Enes öğretmen, hoşgörünün geliştirilmesi için demokrasinin geliştirilmesi ve eğitim seviyesinin yükseltilmesi gerektiği düşüncesini “Hoşgörünün bence iki basamağı demokrasinin geliştirilmesi ve eğitim durumunun yükseltilmesi.” (1: st.127-128) sözleriyle de vurgulamıştır.

Esra öğretmen, hoşgörünün geliştirilmesi için insan hakları eğitiminin verilebileceğini düşünmektedir. Esra öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Bunlarda birazcık eğitim birazcık insan hakları da işin içine giriyor, biraz insan hakları eğitimi de işin içerisine giriyor. Hani bunlarla geliştirilebilir diye düşünüyorum.” (1: st.155-156) biçiminde ifade etmiştir.

Eğitim sürecine yönelik öneriler getiren Esra öğretmen, hoşgörünün geliştirilebilmesi için nesnel bakış açısının geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedir ve bu düşüncesini “Bunda bir kere objektifliğin sağlanması gerekiyor kendi hayatımla örnek verirsek ve her tarafın görüşünü bilmek gerekiyor. Tek bir yere saplanmamak gerekiyor hoşgörülü olmak için. (1: st.148-156) sözleriyle dile getirmiştir.

Berna öğretmen, hoşgörünün olabilmesi için empati becerisinin geliştirilmesi gerektiği yönündeki görüşünü “Bir kere hoşgörünün geliştirilmesi için kesinlikle insanların empatik becerilerinin yükseltilmesi gerekiyor ona inanıyorum. Yani karşımızdakini anlamadıktan sonra pek hoşgörülü olacağını düşünmüyorum.” (1: st.79-81) biçiminde ifade etmiştir.

Mete öğretmen, kitaplar aracılığıyla da hoşgörünün geliştirilebileceğini düşünmektedir ve bu düşüncesini “Daha çok hani tarihsel süreç içerisinde demokrasinin ve insan haklarının gelişimini konu alan, insan haklarını içinde anlatan kitapların okutulmasını, ön plana çıkarılması ve içerisinde hoşgörüyü de barındıran kitapların okutulması, bunların örneklendirilmesi ... Etkili olabilir eğitim yoluyla.” (2: st.284-288) sözleriyle dile getirmiştir.

Esra öğretmen, hoşgörüyü geliştirmek için sınıf dışı etkinliklerin de yapılabileceğini düşünmektedir ve bu düşüncesini “Dışarıdaki aktivitelerde de aynı şekilde. Hoşgörüyle ilgili sosyal aktiviteler verilebilir ne bileyim kulüplerde buna uygun çalışmalar yapılabilir ya da okul dışı etkinliklerde uygulanabilir bununla ilgili. Yapararak yaşayarak öğrenme büyüklerde daha şey olur uygun olur.” (2: st. 217-220) biçiminde açıklamıştır.

Hoşgörü ve eğitimini geliştirmek için öğretmenlere yönelik öneriler getiren Mediha, İsmail ve Esra öğretmen, hoşgörüyü geliştirmek için öğretmenlerin öğrencilerine model olmaları gerektiğini düşünmektedirler. Mediha öğretmen, öğretmenin model olması gerektiği düşüncesini “Hani örnek olmak tabi ki gerekli.” (1: st.266) sözüyle dile getirmiştir. Mediha öğretmen ikinci görüşmede öğretmenin davranışlarıyla örnek olması gerektiğini “Hareketleriyle konuşmasıyla yaşam tarzıyla tavırla ilgisiyle.. Mesela gelen bir öğrenciye sorusunu geri çevirmemeli, onları kırmamalı.” (2: st.433-434) sözleriyle açıklamıştır.

İsmail öğretmen, hoşgörüyü geliştirmek için öğretmenin model olması gerektiği düşüncesini “Bir defa hoşgörülü olacak, model olacak öğretmen, kişilikli olacak, yalan söylemeyecek..” (2: st.389-390) biçiminde ifade etmiştir. Bilge öğretmen de, öğretmenlerin model olması gerektiğini “Örnek olunmalı. öğretmenler örnek olmalı.” (2: st.182) sözüyle dile getirirken, Esra öğretmen, öğrencilerin öğretmenlerini örnek aldığını ve bu nedenle öğretmenlerin öğrencilerine örnek olacak davranışlar sergilemesi gerektiğini “Model davranış çok önemli bence. öğretmen nasıl davranıyorsa küçük çocuk ondan kapıyor. O yüzden sınıf öğretmenleri her zaman çok önemli oluyor. Çünkü onların idolleridir. Her şeyi bilir. Her şeyin doğrusu ondan gelir.” (2: st.548-550) biçiminde ifade etmiştir.

Rana öğretmen de Esra öğretmen gibi öğretmenin davranışlarıyla öğrencisine model olması gerektiği yönündeki düşüncesini “En başta da ben model olayı düşünürüm. En güzel şey öğretmen başlı başına bir modeldir. Eğer o sınıf içerisinde hoşgörüyle karşılanmayacak bir duruma gülüp geçiyorsam ya da görmemezlikten geliyorsam çocuk diyecek ki bu normalmiş.” (1: st.129-131) sözleriyle dile getirmiştir.

Mete öğretmen, hoşgörüyü geliştirmede en etkili faktörün öğretmen olduğunu düşünmektedir. Mete öğretmen, hoşgörüyü geliştirmek için öğretmenlerin

demokratik kişilik özelliklerine sahip olmaları gerektiğini düşünmektedir. Mete öğretmen bu konudaki görüşlerini şu sözleriyle dile getirmiştir:

Odak noktasında öğretmen var bunun öğretmen başta demokratik insan özelliklerine sahip olmalı. İnsan hakları kavramlarını iyi bilmeli. Sadece kendi branşında verilenlerle yetinmemeli. Madem ki biz hoşgörü ortamı yaratılmasını istiyoruz daha demokratik bir ülkede yaşamak istiyoruz paylaşımların arttığı bir ülkede yaşamak istiyoruz, farklılıkların zenginliklerin olduğu bir ülkede yaşamak istiyoruz okullarda demokrasi kültürünün oluşmasını istiyoruz bunda da en büyük etken öğretmen. Tabi yöneticilerin de buna uygun ortam yaratması. Mesela örneğin okulumuzda tartışma konferans sempozyum gibi aktivitelerin hayata geçirilmesi. İdarecilere velilere öğrencilerimize görev düşüyor ama bunun altını çiziyim en etken unsur öğretmendir. (2: st.462-473)

İsmail öğretmen, öğretmenlerin derslerinde hoşgörüye yer vermesi gerektiğini düşünmektedir. İsmail öğretmen, öğretmenlerin hoşgörüyle ilgili çeşitli etkinlikler yapabileceklerini söylemiştir. İsmail öğretmen düşüncesini şu sözleriyle örneklendirerek ifade etmiştir:

Okulda öğretmenler derslerde bunlardan bahsedecekler. Belki bununla ilgili ilgi köşeleri oluşturacaklar... Mesela sınıf öğretmenlerine görev verirsin bir tane pano ayırırsın. Bu panoda günün konusu diyelim hoşgördür ve hoşgörüyle ilgili geçmişten önemli kişilerin sözleri olabilir. Ya da çocukların yazdığı şiirler resmettikleri resimler. O gün onunla ilgili konuşursun. Birbirlerine davranışları açısından konuşursun. (2: st.459-465)

Hoşgörü ve eğitimi geliştirmek amacıyla ailenin önemini vurgulayan ve aileye yönelik öneriler geliştiren Esra, İsmail, Raziye, ve Mediha öğretmen, hoşgörüyle geliştirmek için ailelerin çocuklarına model olması gerektiğini düşünmektedirler. Esra öğretmen, hoşgörüde ailenin oldukça önemli olduğunu “Aile zaten en başta ailede geliyor. Ailede ters ya da yanlış bir davranış olduğunda davranışa dönüşüyor bazen. Mesela aileler de burada en temel en başlangıç oluyor. Anne babanın tutumu, nasıl davrandıkları, birbirlerine olan konuşma tarzları bile çok etkiliyor.” (2: st.497-499) sözleriyle ifade etmiştir. İsmail öğretmen, çocuğun aileyi örnek aldığını, bu nedenle ailenin nesnel davranışlar sergilemesi gerektiğini düşünmektedir. İsmail öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Bir de ailenin içinde önyargıyı

uzaklaştırmak lazım. Mesela ailede oluyor yeni biri apartmana taşındığı zaman ya da çevresine geldiği zaman insanlar hemen ona ters bakar... Mesela giyimi senden farklı olduğu zaman beğenmiyorlar birtakım önyargılı konuşmalar oluyor. (2: st.187-191) sözleriyle dile getirmiştir. Raziye öğretmen de, hoşgörüyü geliştirmek için ailenin model olması gerektiğini ve kendisinin de çocuğuna model olduğunu şu sözleriyle dile getirmiştir:

Anne baba ... birbirilerine karşı saygılı, birbirlerini önemseyen değer veren bireyler olacak ki çocuk da onlardan örnek alacak. Sonrasında çocuk da bunu kendi ... arkadaşlarına uygulayacak. Mesela kızım ... anne ben sadece kızlarla oynarım diyor. Erkek arkadaşların da var onlarla da oynayabilmelisin diyorum (2: st 251-255)

Mediha öğretmen, ailenin çocuğa model olması gerektiğini düşünmektedir. Mediha öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini şu sözleriyle örneklendirerek açıklamıştır:

Anne babanın yaptığını görmeli ve görerek aynı şeyi yapmalı. Aile model olmalı yani. Ne bileyim bir anne sokakta yardıma muhtaç olan bir insana yardım ediyorsa işte evde topladığı ... kılık kıyafeti toplayıp çocuğuyla birlikte bir hayır kurumuna bir yere bağlaşıyorsa baba gelirini belli bir miktarını bir yere bağışladığını söyleyip çocuk bunu görüyorsa o zaman nasıl olacaktır bu çocuk? Yani topluma karşı daha farklı gözle bakacak o da aynı şeyleri yapacaktır. Bunları yapan yardımsever olan bir çocuk da hoşgörülü olacaktır. Dayanışma yardımseverlik bunlar hep hoşgörünün gerektirdikleri şeyler yani. bunların sonunda hoşgörü oluşacak. (2: st.660-666)

İsmail ve Hamide öğretmen, ailenin hoşgöründe önemli bir faktör olduğu ve ailenin çocuğa söz hakkı vermesi gerektiği görüşündedir. İsmail öğretmen, ailede çocuğa söz hakkı verilmesi gerektiğini şu sözleriyle dile getirmiştir:

Aile bir kere çocuğu ilgilendiren konularda ona fikir verecek. Bizde bu fazla yok. mesela kendini iyi eğitmiş ailelerde mesela ben çocuğumu kreşe gönderirken annesi de öyle yapıyor diyor ki anne ben şunu giymek istiyorum tabi hava soğuk olmadığı sürece giyebileceği şeyleri seçiyor. Seçim hakkı vermek lazım. Eğer biz çocuğa seçim hakkı verirsek kendini ilgilendiren konularda düşünce hakkı verirsek o farklı şeyleri iyi değerlendirebilir. (2: st.180-184)

Hamide öğretmen, hoşgörüyü geliştirmeye aileden başlanması gerektiğini düşünmektedir. Hamide öğretmen, çocuğun hoşgörülü olabilmesi için ailede çocuğa söz hakkı verilmesi gerektiği ve çocuğun fikrinin alınması gerektiğini belirtmiştir. Hamide öğretmen bu konudaki düşüncesini şöyle dile getirmiştir

Mesela ailede bir karar alınacağı zaman çocuğun katılımı sağlanacak. Tatile mi çıkılacak o zaman akşam yemeğinden sonra herkes oturacak nereye gideceklerine birlikte karar verecekler. Sınıfta da her sözü öğretmen söylemeyecek çocuk da konuşacak... Çocuğun fikirleri alınacak çocuk kendini değerli hissedecek. Çocuk paylaşımcı bir birey olarak yetişecek öncelikle dinlemeyi öğrenecek. (2: st.282-288)

Rana öğretmen, ailelerin çocuklarının yaş özelliklerine göre televizyon izletmeleri gerektiği düşünmektedir. Rana öğretmen, bu konuyla ilgili düşüncesini “Teknoloji olmalı ama çocukların yaş özelliklerine göre olmalı ya da izletilmeli.” (1: st.276-277) biçiminde ifade etmiştir.

Enes, Raziye ve Mete öğretmen, yazılı ve görsel basının da toplumda hoşgörüyü geliştirmek için kullanılabileceğini düşünmektedir. Raziye öğretmen, kamu spotlarının hoşgörüye yönelik olarak kullanılabileceğini “Televizyonda kamu spotu şeklinde bu konuya örnekler verilebilir.” (2: st.409) sözleriyle ifade ederken, Enes öğretmen, kamu spotlarının çok etkili olduğunu ve hoşgörüye yönelik olarak kullanılabileceğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

Televizyonda kamu spotu denen bir program var. Her kanalda kamu spotu var. Bu kamu spotlarının ... toplumun hoşgörülü olması gerektiği, toplumun anayasal düzene uyulması gerektiği, herkesin eşit olması gerektiği üzerine kamu spotu programları çok etkili çok önemli... Çok da etkili olur. İletişim araçları üzerinden yapılmalı, okullarda yapılmalı. İkisi etkili, iletişim araçları, görsel basın yazılı basın ve okullarda yapılabilir. (2: st.237-247)

Raziye öğretmen, hoşgörüye yönelik filmlerin de etkili olabileceğini düşünmektedir. Raziye öğretmen bu konuyla ilgili düşüncesini “Konuyla ilgili filmler izlettirilebilir öğrencilere. Yani günümüzde iletişim çağında yaşadığımız için öğrencilere bazı şeyleri konuşarak anlattığımız zaman pek etkili olmuyor. Görerek yaşarak anladıkları zaman daha etkili oluyor.” (2: st.449-452) sözleriyle ifade ederken, Mete öğretmen, hoşgörüyü geliştirmek için yazılı ve görsel basından da yararlanılabileceğini

“Bununla ilgili filmlerden yararlanılabilir. Medya dikkati çekebilir bu konuda.” (1: st.297-298) sözleriyle dile getirmiştir.

Sosyal Bilgiler öğretmenleri, hoşgörü ve hoşgörü eğitimini geliştirmek için eğitim sürecine yönelik, öğretmene yönelik, aileye yönelik ve yazılı ve görsel basına yönelik öneriler getirmişlerdir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın bulgularına dayalı olarak ulaşılan sonuçlara, tartışmaya ve önerilere yer verilmiştir.

5. 1. Sonuçlar

Araştırma bulgularına dayalı olarak sonuçlar şu şekilde sıralanmıştır:

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Algısı

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörüsüyle ilgili yaptıkları tanımlar incelendiğinde öğretmenlerin hoşgörüyü; düşünce, değer, inanç ve davranışlara saygılı olmak, cinsiyet, ırk ve gelişim özellikleri gibi farklılıkları kabul etmek; anlayışlı olmak, hataları kabul etmek, insana değer vermek ve nesnel davranmak olarak tanımladıkları ortaya çıkmıştır.

Araştırmada, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğunun, hoşgörülü bireyin saygılı olması gerektiğini vurguladıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, hoşgörülü bireyi sabırlı, anlayışlı, empati becerisine sahip, farklı fikirlere açık, tutarlı davranışlar sergileyen ve etkili iletişim becerisine sahip bireyler olarak da belirtmişlerdir.

Sosyal Bilgiler öğretmenleri hoşgörünün sınırlarını, özgürlüklere, ülkeye ve bireylere zarar verme olarak vurguladıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca Sosyal Bilgiler öğretmenleri, kuraldışı davranışlar, yalan söylemek, hırsızlık yapmak ve baskı uygulamak gibi durumlarda da hoşgörü gösterilemeyeceğini vurgulamışlardır.

Araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğu, bir arada yaşamak için hoşgörünün önemli olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenler, çağdaş düzenli bir toplum, huzurlu ve mutlu bir yaşam için de hoşgörünün önemli olduğunu vurgulamışlardır.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğunun ailesinin hoşgörülü olmaları üzerinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun yanında, yaş, deneyim ve kitap okumanın da Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörülü olmalarında etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Sosyal bilgiler öğretmenleri, hoşgörüyü engelleyen etmenlerin önyargı, toplumsal baskı, gelenek ve görenekler, televizyon, internet gibi teknolojik araçlar olduğunu vurguladıkları ortaya çıkmıştır. Bunun yanında Sosyal Bilgiler öğretmenleri, şiddet, ayrımcılık, sinirli kişilikte olmak gibi durumlar ile aile ve öğretmenlerin de hoşgörüyü engelleyen etmenler olduğunu belirtmişlerdir.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü eğitimine ilişkin algısı

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğu, hoşgörü ve eğitimin yakından ilişkili olduğunu, hoşgörünün eğitimle kazandırılabileceğini, eğitilmiş insanların daha hoşgörülü olduklarını ve öğretmenin hoşgörülü olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Sosyal Bilgiler öğretmenleri, hoşgörü için öğretilmesi gereken içeriği değerler, bireysel ve kültürel farklılıklar olarak vurgulamıştır. Ayrıca Sosyal Bilgiler öğretmenleri, empati, iletişim becerileri, insan hakları, devlet yönetimi ve tarihi konuların da hoşgörü eğitiminde kullanılabileceğini belirtmişlerdir.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, drama, tiyatro gezi gibi yöntemlere hoşgörü eğitiminin gerçekleştirilebileceğini vurguladıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca Sosyal Bilgiler öğretmenleri, hoşgörü eğitiminin seminerler, model olma, sivil toplum örgütleri ve tarihi konular aracılığıyla da gerçekleştirilebileceğini belirtmişlerdir.

Sosyal bilgiler öğretmenleri, öğrencilerin hoşgörü eğitiminden sonra empati becerisine sahip, farklılıkları saygı ile karşılayan, anlayışlı, özgüvenli, sabırlı, kurallara uyan, önyargısız, iletişim becerilerine sahip ve geniş bir bakış açısına sahip bireyler olmaları gerektiğini vurgulamışlardır.

Sosyal Bilgiler öğretmenleri, hoşgörülü öğretmenin öğrencilerine eşit davranan ve öğrencileriyle empati kurabilen özelliklerini birey olması gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca bu özelliklerin yanı sıra, nesnel, model olan, sabırlı, demokratik, dürüst, tutarlı davranan ve öğrencilerine sevgi gösteren özelliklerini de belirtmişlerdir.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü eğitimine yönelik uygulamaları

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörüye yönelik olarak uygulamalarına bakıldığında, ders içinde gerçekleştirdiklerinin ders dışında gerçekleştirdiklerine göre

daha çok olduğu ortaya çıkmıştır. Sosyal Bilgiler öğretmenleri, derslerinde hoşgörüyü yönelik olarak daha çok sınıfta gelişen olaylarla ilgili konuştuklarını vurgulamışlardır. Sosyal Bilgiler öğretmenleri, hoşgörüyü yönelik derslerinde empati, farklılıklar, hoşgörünün sınırları üzerinde durduklarını ve model olduklarını belirtmişlerdir. Bunların yanında öğretmenlerin, yürüttükleri derslerin öğretim programlarında da konularla hoşgörüyü ilişkilendirdikleri ve ders dışında rehber öğretmeni olarak hoşgörüyü değindikleri, kitap kampanyası ve yarışma gibi etkinlikler düzenleyerek dolaylı olarak hoşgörüyü geliştirdikleri ortaya çıkmıştır.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarında hoşgörüyü ilişkin algısı

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğu, Sosyal Bilgiler dersinin konularının günlük hayatla iç içe olduğu için hoşgörü eğitime uygun olduğunu belirtirken bir öğretmen Sosyal Bilgiler dersi içeriğinde hoşgörüyle uymayan birçok bilginin yer aldığını bu nedenle, hoşgörüden söz etmenin öğrencide bir çelişki oluşturacağı görüşündedir. Ayrıca Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğu, Sosyal Bilgiler, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerinin hoşgörü eğitime uygun olduğunu belirttiği ortaya çıkmıştır.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü eğitiminde karşılaştıkları sorunlar ve sorunların çözümüne yönelik önerileri

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü eğitiminde karşılaştıkları sorunlara bakıldığında öğrencilerden kaynaklı yaşadıkları sorunların daha çok olduğu görülmüştür. Sosyal Bilgiler öğretmenleri öğrencilerin ben merkezli davranışlar sergilediklerini, önyargılı davrandıklarını, şiddete eğilimli davranışlar sergilediklerini, kaynaştırma öğrencilerine karşı anlayışsız davrandıklarını ve tüm bu durumların hoşgörü için sorun oluşturduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Sosyal Bilgiler öğretmenleri, aileden kaynaklı sorunlar yaşadıklarını da vurgulamışlardır. Ailelerin eğitim seviyesinin düşük olması, çocuklarına baskı yapmaları ve çocuklarını aşırı korumacı yetiştirmelerinin de sorun olduğunu belirtmişlerdir. Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, içeriğin yoğun olması, ders saatinin az olması, bürokratik izin sürecinden kaynaklı sorunlar yaşadıkları ortaya çıkmıştır.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü ve hoşgörü eğitimini geliştirmeye yönelik olarak; hoşgörü eğitime küçük yaşta başlanması, ders programlarına ve ders

kitaplarına hoşgörüye yönelik eklemeler yapılması, hoşgörüye yönelik ayrı bir dersin okutulması, aile, öğretmen ve öğrenciye seminer düzenlenmesi, öğretmenlerin demokratik davranış model olması ve derslerinde hoşgörüye yer vermesi, ailenin bilinçli davranması ve çocuğuna örnek olması, yazılı ve görsel basında kamu spotları ve filmlerin kullanılması biçiminde öneriler getirdikleri ortaya çıkmıştır.

5. 2. Tartışma

Araştırmadan elde edilen sonuçlar, araştırma bulgularında yer alan ana temalar altında ele alınıp tartışılmıştır.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısı

Araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, hoşgörü tanımları, alan yazındaki hoşgörü tanımlarının özellikleri ve öğretmenlerle gerçekleştirilen hoşgörü konulu bazı araştırmaların sonucu ile örtüşmektedir. Örneğin, Kepenekçi (2004, s.250) araştırmasında, sınıf öğretmenlerinin yaptıkları hoşgörü tanımlarında anlayış ve farklılıklara saygı vurgulandığı için, sınıf öğretmenlerinin çoğunun hoşgörü olmasını gerektiği gibi algıladıkları bulunmuştur.

Araştırmadaki öğretmenlerin çoğu, hoşgörüye farklı düşünce, değer, inanç ve davranışlara saygılı olma olarak tanımlamıştır. Bu tanımlar, alan yazındaki hoşgörü tanımlarına benzemektedir (Keleş, 1995 s.73; UNESCO, 1995, s.9). Kimi öğretmenler, hoşgörünün özellikle dini boyutuna vurgu yapmışlar, dini inançlara saygılı olunması konusunda hassas olduklarını belirtmişlerdir. Bu öğretmenlerin inançlarından dolayı hoş görülmemeye ya da dışlanmış hissi yaşama gibi deneyimleri olmuştur. Böyle düşünen öğretmenler, bu olumsuz deneyimlerle hoşgörü yoluyla baş etmiştir. Öğretmenlerden kimileri, hoşgörüye hataları ve farklılıkları anlayışla kabul etme olarak tanımlamıştır. Farklılıkları kabul etme hoşgörüyle ilgili çalışmalarda sıklıkla üzerinde durulan bir konudur (O'donnell, 1995, s.33; Köknel, 1996, s.67; Kuçuradi, 1996a s.165-167; UNESCO, 1995, s.9). Bu bakımdan araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin farklılıkları kabul etmeye vurgu yapmış olmaları onların hoşgörü konusunda olumlu algılara sahip oldukları biçiminde yorumlanabilir.

Araştırmanın diğer önemli bulgularından birisi de, görüşmeye katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hepsi, her şeye hoşgörü gösterilemeyeceğini, bu nedenle hoşgörünün sınırlarının belirlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Öğretmenlerin bu görüşleri alan yazın ile uyumlu görülmektedir. Çünkü, hoşgörünün sınırlarının iyi belirlenmesi gerektiğini, aksi takdirde toplumda düzensizlik ve kargaşa ortamının ortaya çıkacağı ileri sürülmektedir (Akbaş, 1995, s.11; Başaran, 1995, s.55; Canto-Sperber, 1996, s.176; Kavcar, 1995, s.2; Kuçuradi, 1996a, s.164; Pasamonik, 2004, 207). Canto-Sperber (1996, s.181), bireylerin haklarını ve özgürlüklerini tehdit eden durumlarda, Gürkaynak (1995, s.33), şiddet içeren davranışların gösterilmesinde hoşgörünün mümkün olmadığını belirtmiştir. Sosyal Bilgiler öğretmenleri, görüşmede, yalan söyleme, hırsızlık yapma, baskı uygulama, kurallara uymama, saygısızlık ve rencide etme gibi davranışların zarar verici davranışlar olduğunu, başkalarının hak ve özgürlüklerini de etkilediğini, bu nedenle de bu tür davranışlara hoşgörü gösterilemeyeceğini belirtmişlerdir. Buradan hareketle, toplum hayatını ve düzenini olumsuz etkileyen, bireylerin hak ve özgürlüklerine zarar veren ve psikolojik olarak bireyleri olumsuz etkileyen durum ve davranışlara karşı hoşgörülü olunmaması gerektiği söylenebilir.

Rice (2009, s.562), aynı özelliklere sahip insanların bir arada yaşaması durumunda hoşgörüye ihtiyaç olmayacağını, ancak bu durumun dünyadaki hiçbir toplum için söz konusu olmadığını belirtmektedir. Tatar (2009, s.74) ise, bir arada yaşamanın getirdiği sorunların üstesinden gelebilmek için de hoşgörüye ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenleri de, farklı özelliklere sahip bireylerin bir arada yaşaması gerektiği ve bu nedenle hoşgörüye ihtiyaç duyulduğunu düşünmektedir.

Görüşmeye katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğu, çevrenin hoşgörüyü etkilediğini; kendilerinin de, hoşgörü konusunda ailelerinden etkilendiklerini vurgulamışlardır. Buradan hareketle, çevrenin özellikle de ailenin çocukların hoşgörülü olmalarına katkılarının olduğu söylenebilir. Hoşgörü davranışlarının kazanılmasında ailenin rolüne ilişkin öğretmenlerden, ikisi, çocukları olduktan sonra öğrencilerine karşı daha önce hoşgörü göstermedikleri durumlara da hoşgörüyle yaklaştıklarını vurgulamışlardır. Buradan hareketle, hoşgörü konusunda yaşanan deneyimlerin insanlarda hoşgörü geliştirmeye katkı sağladığı söylenebilir.

Öğretmenlerin hoşgörü geliştirme üzerinde önemli bir yeri olduğu, özellikle de öğrencileri tarafından model alındığı düşünülebilir. Kavcar (1995, s.3), bireylerin hoşgörü beklemesi için kendilerinin de hoşgörü göstermesi gerektiğini belirtmiştir.

Görüşmeye katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinden okul yöneticilerin hoşgörülü olup olmamasında etkilendiğini belirtenler olmuştur. Bu kapsamda okul yöneticilerinin öğretmenlere gösterdiği hoşgörü, öğrencilere kadar yansıyabilecek bir okul kültürünün oluşmasını da sağlayabilecektir. Bu konuda okul yöneticilerinin hoşgörülü olmasının önemi vurgulanmaktadır (Kepenekçi, 2004, s.256).

Görüşmeye katılan öğretmenlerden bazıları, yazılı ve görsel basınının da hoşgörüyü olumsuz etkilediği yönünde görüş belirtmişlerdir. Öğretmenler, yazılı ve görsel basında yer alan şiddet ve ayrımcılık içeren film ve haberlerin çocukları olumsuz etkilediğini, çocukların da bu filmleri ve haberleri izleyip şiddete eğilimli ve hoşgörüsüz tutumlar geliştirdikleri vurgulanmıştır. Araştırmanın bu sonucuna benzer olarak, UNESCO (1994, s.22) tarafından, yazılı ve görsel basında yer alan şiddet içerikli görseller ve sergilenen davranışların çocukları olumsuz etkilediğini, bunu önlemek için öğretmenlerin derslerinde yazılı ve görsel basından örneklerle yer verip öğrencilerin bu görseller ve davranışlara karşı farkındalık kazanmaları sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenleri, hoşgörülü bireyin sahip olması gereken en önemli özellikleri farklılıklara saygılı olma, empati becerisine sahip olma, farklı fikirlere açık olma, öfkesini kontrol etme ve sabırlı olma gibi özellikleri öncelikle belirtmişlerdir. Örneğin hoşgörülü davranmada sabır olma önemli görülmektedir (Laik, 1996, s.41).

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü ve eğitime ilişkin algısı

Araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenleri, hoşgörü eğitiminin gerekli ve önemli olduğu düşünmektedir. Öğretmenlerin bu görüşü alan yazın ile uyumludur. Bu konudaki araştırma sonuçlarına göre, hoşgörünün eğitimle yakından ilişkili olduğu (Karaman-Kepenekçi ve Aybay, 2009, s.51), hoşgörünün eğitimin önemli bir hedefi olduğu (Rice, 2009, s.570), eğitimin hoşgörüsüzlüğün en iyi çaresi olduğu (UNESCO, 1994, s.22), hoşgörü eğitiminin bir zorunluluk olduğu (UNESCO, 1995, s.12), eğitimin hoşgörüyü olumlu etkilediği (Colesante ve Biggs, 1995, s.190),

eğitimin hoşgörü düzeyini belirleyen ana etmen olduğu ve eğitim seviyesi yüksek olan bireyler genellikle toplumun ve grupların temel haklarını destekleme eğiliminde olduğu Widmalm (2005, s.240) vurgulanmıştır. Öğretmen adayları hoşgörü ve hoşgörü eğitiminin hem toplum hem de eğitim kurumları açısından gerekliliğini düşünmektedir (Şahin (2011, s.77). Bu araştırma sonuçlarıyla araştırmaya katılan öğretmenlerin hoşgörü ve eğitim arasındaki ilişki konusundaki görüşlerinin benzerlikler gösterdiği söylenebilir.

Öğretmenlerinden bazıları, eğitim seviyesi yüksek olan ailenin çocuklarının daha hoşgörülü olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Araştırmanın bu sonucu ile Çalışkan ve Sağlam (2012, s.1431) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın, annelerin eğitim düzeyi yükseldikçe öğrencilerin hoşgörü eğilimlerinin arttığı sonucu ile örtüşmektedir.

Başaran (1995, s.52), hoşgörü ve demokrasinin birbirinin neden ve sonucu olduğunu, Weidenfeld (2002, s.96), Güven ve Akkuş (2004, s.218), Yürüşen (1996, s.11), Colesante ve Biggs,(1999, s.186) ve Widmalm (2005, s.233) hoşgörünün demokrasinin temel değerlerinden biri olduğunu ve bu nedenle demokratik toplumların önemli bir özelliği olduğunu belirtmişlerdir. Bunlara benzer olarak, görüşmeye katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bazıları tarafından, hoşgörüde demokrasinin önemli olduğu, özellikle öğretmenin demokratik kişilik özelliğine sahip olması gerektiği ve de sınıfta demokratik bir sınıf iklimi oluşturmasının hoşgörü eğitimi için önemli olduğuna vurgu yapılmıştır.

Hoşgörü eğitiminde öğretmenlere önemli görevler düşmektedir (Watson ve Johnston, 2006, s.14-17). Çünkü öğretmenlerin öğrencilerine sevgi ve hoşgörüyle yaklaşabilmesi için, öncelikle kendilerinin bu değeri benimsemeleri ve yaşıyor olmaları gerekmektedir (Munzur, 1995, s.79). Araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenleri hoşgörü eğitiminde kendilerinin oldukça önemli ve etkili bir yeri olduğunu düşünmektedir. Araştırmadaki öğretmenler, hoşgörülü öğretmenin empati becerisine sahip, saygılı, öğrencilerine eşit davranan, demokratik kişilik özelliğine sahip, önyargısız, öğrencilerine karşı esnek ve tutarlı davranan ve örnek davranışlar sergileyen birey özelliğine sahip olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Sosyal Bilgiler öğretmenleri, görüşmede, her öğrencinin farklı özelliklere sahip olduğunu ve öğretmenlerin bunun bilincinde olup hoşgörülü yaklaşımları gerektiği vurgulamıştır. Khitruk ve Ulianova (2012, s.23), her bir öğrencinin, farklı özelliklere sahip olduğunu ve bu nedenle öğrencilerin hepsini kapsayıcı bir eğitim gerçekleştirilmesi gerektiğini, bu eğitimin gerçekleştirilebilmesi için de hoşgörünün önemli bir yeri olduğu vurgulanmıştır.

Görüşmeye katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğu, çocuklara hoşgörülü olmaları için din, cinsiyet, düşünce, yaşam tarzı ve sosyo-ekonomik düzey gibi farklılıkları öğretmenin önemli olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenler, bu sayede çocukların farklılıkları tanıyıp saygı gösterebileceğini vurgulamışlardır. Bu sonuca benzer olarak, Hansen (2011, s.111-112), hoşgörü eğitiminin, farklı dini inanç ve yaşam tarzlarına sahip insanların olduğunu öğretmede işlevsel olduğu belirtmektedir. Öğretmenler, görüşmede, empatinin hoşgörü için önemli olduğu ve eğitimde empati becerisine yer verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Hoşgörü için empati önemli bir beceri olarak belirtilmektedir (Khitruk ve Ulianova, 2012, s.23). Bu bakımdan öğretmenlerin hoşgörü eğitimde belirttikleri öğrencilerde farklılıklara saygı ve empati becerisinin geliştirilmesinin işlevsel bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

Görüşmeye katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerden biri, hoşgörü eğitiminin kitaplar aracılığıyla gerçekleştirilebileceğini düşünürken; başka bir öğretmen ise, bunun kitaplar aracılığıyla etkili olmayacağını, bu nedenle uygulamalı etkinlikler düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Öğretmenler, görüşmede, sadece öğrencilere yönelik değil, öğretmenlere yönelik de hoşgörü eğitimi gerçekleştirilmesinin işlevsel olacağını vurgulamışlardır. Öğretmenlerin bu görüşü, Raihani'nin (2011, s.23), hoşgörü eğitimi için okulların bütüncül bir bakış açısıyla birlikte işe koşulması gerektiği görüşüyle benzetmektedir.

Araştırmadaki Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğu, hoşgörü eğitiminin uygulamalı etkinlikler yoluyla gerçekleştirilmesinin daha etkili olduğunu düşünmektedir. Öğretmenler, dramının hoşgörü eğitiminde etkili olduğunu vurgulamıştır. Araştırmanın bu sonucuna benzer olarak, Hansen (2011, s.125), eğitimde drama yönteminin kullanımının hoşgörüyü etkileyebileceğini belirtmiştir. Ayrıca, öğretmenler, tiyatro ve gezi gibi yöntemlerin kullanımının hoşgörü eğitimi için uygun olduğunu belirtmişlerdir. Buradan hareketle, öğretmenler tarafından

çocukların etkin katılımını gerektiren yöntemler, öğrencilerde hoşgörüyü geliştirmede işlevsel olabileceği söylenebilir.

Kavcar (1995, s.3), bireylerin kendini dünyanın merkezinde görmesinin toplumu olumsuz etkilediğini ve bu nedenle hoşgörü eğitimine gereksinim olduğunu belirtmiştir. Bu araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenleri de, çağımızda ben merkeziliğin ön planda olduğunu, bunun nedeninin toplumda meydana gelen iletişim kopukluğu olduğunu ve bu durumun en iyi çaresinin hoşgörü eğitimi olduğunu düşünmektedirler.

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin hoşgörü eğitimine yönelik uygulamaları

Araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinden bazıları sınıf rehber öğretmeni olarak derslerinde hoşgörü hakkında konuşmalar yaptığını ve bununla ilgili diğer öğretmen arkadaşlarından öğrencileri hakkında olumlu dönütler aldığını belirtmiştir. Bu sonuç, sınıf rehber öğretmenleri için, içinde hoşgörünün de yer aldığı programların hazırlanması ve uygulanmasının, hoşgörü kazandırma açısından yararlı olabileceği biçiminde yorumlanabilir. Öğretmenler, derslerinde hoşgörüye yönelik olarak sınıfta gelişen olaylar hakkında konuştukları ve günlük hayattan örnekler verdikleri ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerinden bazıları, derslerinde hoşgörüye yönelik olarak öğretim programında geçen konuları hoşgörüyle ilişkilendirdiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenler, görüşmede, hoşgörü eğitimine yönelik olarak örnek olduklarını ifade etmişlerdir.

Weidenfeld (2002, s.97), hoşgörüde iletişimin önemli olduğunu vurgulamış, UNESCO (1995, s.11) ve Gürkaynak (1995, s.38) da, hoşgörüyü ilerletmek ve hoşgörü tutumlarını geliştirmek için bireylerin karşılıklı dinleme becerisine sahip olmaları gerektiğini belirtmiştir. Bu araştırmada da, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bazıları, hoşgörülü bireyin etkili iletişim becerilerine özellikle de dinleme becerisine sahip olması gerektiğini bu nedenle de derslerinde, öğrencilerine bu beceriyi kazandıracak uygulamalar gerçekleştirdiklerini ve bunun öğrencilerde hoşgörü gelişmesine katkı sağladığını vurgulamışlardır. Buradan hareketle, hoşgörüyü için etkili iletişim becerilerinin öğretiminin işlevsel olabileceği söylenebilir.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öğretim programlarının hoşgörüye yer vermeye ilişkin algısı

Araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bazıları tarafından, yürüttükleri derslerin öğretim programlarında hoşgörüye yeterince yer verilmediği, derslerde hoşgörüye yer verebilmek için, programda hoşgörü ve hoşgörüye yönelik konuların yer alması gerektiği vurgulanmıştır. Araştırmanın bu sonucuyla Kolaç (2010, s.193-196) tarafından, ilköğretim döneminde hoşgörüyle yetişecek bireylerin sağlıklı ve huzurlu bir toplum için önemli olduğunu ve bu nedenle öğretim programlarının bu anlayış doğrultusunda hazırlanması gerektiği vurgusu ile Weidenfeld (2002, s.101) tarafından, hoşgörü benimsenmesi ve benimsenebilmenin uzun süren bir çaba olduğunu ve hoşgörü eğitiminin, önemli bir boyut olarak eğitim programlarına dahil edilmesi gerektiği vurgusu, Hansen (2011, s.111-112), farklılıklara eğitim programlarında yer verilmesinin hoşgörü için etkili olabileceği vurgusu ile benzerlik göstermektedir.

Sosyal Bilgiler öğretmenleri, görüşmede, Sosyal Bilgiler öğretim programında kazandırılması gereken değerler arasında hoşgörüye yer verildiğini, ancak kazanım ve etkinliklerde hoşgörünün yüzeysel olarak yer aldığını belirtmişlerdir. Buradan hareketle, kazanım ve etkinliklerde hoşgörüye yer verilmesinin, öğretmenlerin derslerin hoşgörüye yer vermelerini sağlayacağı yorumu yapılabilir.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çoğu, görüşmede, Sosyal Bilgiler dersinin günlük hayatla iç içe ve tarihi konuları içeren bir ders olduğu için bu derste hoşgörü eğitiminin gerçekleştirilebileceğini düşünmektedirler. Ancak, öğretmenlerden biri, Sosyal Bilgiler dersinin içinde tarihi konuların hoşgörüyle çeliştiğini ve bu nedenle Sosyal Bilgiler dersinin doğası gereği hoşgörü eğitimi gerçekleştirilemeyecek bir ders olduğu yönünde görüş belirtmiştir.

Weidenfeld (2002, s.101) hoşgörünün vatandaşlık eğitiminin önemli bir ögesi olduğunu, Colesante ve Biggs (1999, s.185) de, vatandaşlık eğitiminde hoşgörüye yer verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Görüşmeye katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bazıları, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinin hoşgörü için önemli olduğunu bu derste demokrasi, farklılıklar ve farklılıkların zenginliğinden bahsedildiğini, bu dersin ortaokulda tüm sınıflarda yer alması gerektiğini belirtmiştir.

Görüşmeye katılan Sosyal Bilgiler öğretmenleri, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi öğretim programında hoşgörüye yer verildiğini ancak T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin programı yoğun olduğu için yetişemediğini, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinde de T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi işlediklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda, derslerin öğretim programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve ders saatlerinin artırılması hoşgörü eğitimini olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir.

Görüşmeye katılan Sosyal Bilgiler öğretmenleri, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı'nda kadın hakları, özgürlükler ve Atatürk'ün hoşgörüsüne yer verildiğini, ancak ders saati az olduğu için süre sıkıntısı yaşadıklarını ve hoşgörüye yeterince yer veremediklerini belirtmişlerdir. Bu bağlamda, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin haftalık ders saatinin artırılmasının, hoşgörü eğitimi için yararlı olabileceği söylenebilir.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü eğitiminde karşılaştıkları sorunlar ve sorunların çözümüne yönelik önerileri

Araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenleri, hoşgörü eğitiminde aileden kaynaklı sorunlar yaşadıklarını vurgulamışlardır. Öğretmenlerinden bazıları, görüşmede, ailelerin çocuklarını hoşgörü konusunda olumsuz etkilediklerini belirtmişlerdir. Bu olumsuz etkilerin nedenlerini, çocuklarını aşırı korumacı yetiştirmeleri, farklı bireylere karşı ayrımcılık yapmaları ve çocuklarına söz hakkı tanımamaları olarak sıralamışlardır. Sosyal Bilgiler öğretmenleri, bu nedenlerin, öğrencilerin hoşgörü düzeyini olumsuz etkilediği vurgulamıştır. Buradan hareketle, ailelerin çocuklarında hoşgörü geliştirmede önemli bir role sahip olduklarını söylemek mümkündür. Öğretmenler, aileden kaynaklı sorunları çözebilmek için, aileye hoşgörüye yönelik eğitim düzenlenmesinin etkili olabileceğini belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin hepsi, hoşgörü eğitiminde öğrencilerden kaynaklı sorunlar yaşadıklarını düşünmektedirler. Bazı öğrencilerin, ben merkezli davranışları, önyargılı davranışları, şiddet eğilimli olmaları ve kaynaştırma öğrencilerine karşı anlayışsız davranışları hoşgörü ve hoşgörü eğitimini olumsuz yönde etkilediği ortaya çıkmıştır.

Araştırmada, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bazıları, sınıf düzeyi yüksek olan öğrencilerin diğerlerine göre daha hoşgörüsüz tutumlar sergilediğini düşünmektedir. Araştırmanın bu sonucu, Çalışkan ve Sağlam (2012, s.1431) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın, sınıf düzeyi yükseldikçe hoşgörü eğilimlerinin azaldığı sonucuyla örtüşmektedir.

Araştırmada, Sosyal Bilgiler öğretmenleri, ders saatlerinin az ve dersin öğretim programlarının içeriğinin yoğun olmasından kaynaklı sorunlar yaşadıklarını da ifade etmişlerdir. Öğretmenler, bu sorunların çözümüne yönelik olarak da, hoşgörüyle ilgili ayrı bir dersin olmasının etkili olabileceğini belirtmişlerdir.

UNESCO (1995, s.12), eğitim politika ve programlarının bireyler arasında dayanışma, saygı ve hoşgörünün geliştirilmesine katkı sağlaması gerektiğini belirtmiştir. Bu araştırmada da, görüşmeye katılan Sosyal Bilgiler öğretmenleri, hoşgörünün geliştirilebilmesi için öğretim programlarında, özellikle de kazanımlarda hoşgörüye ayrıntılı yer verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bazıları, görüşmede, sınıf dışı etkinlikler yoluyla hoşgörü eğitimi gerçekleştirmenin daha etkili olacağı yönünde görüş bildirmişlerdir. Ancak, öğretmenlerin sınıf dışında hoşgörü eğitimine yönelik gerçekleştirdikleri etkinliklerin yok denecek kadar az olduğu ortaya çıkmıştır.

Wan (1999, s.140-154), tarafından gerçekleştirilen çalışmada, hoşgörü eğitiminde dünyaca tanınan hikaye kahramanlarının yer aldığı hikaye kitaplarının farklı dillerde basımlarının derslerde kullanılmasının hoşgörü algısını geliştireceğini vurgulanmıştır. Bu araştırmada da, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinden bazıları, kitaplar aracılığıyla hoşgörünün geliştirilebileceğini belirtmişlerdir.

Görüşmeye katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinden ikisi, okumanın hoşgörüü geliştirdiğini, kendilerinin okudukları Mesnevi'den sonra hoşgörü düzeylerinin arttığını belirtmişlerdir. Kolaç (2010, s.206) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da, hoşgörü eğitiminde Mevlana, Yunus Emre ve Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinden yararlanılabileceği belirtilmiştir. Buradan hareketle, dünyaca ünlü düşünürlerin eserlerinin eğitimde kullanılmasının hoşgörüye yönelik olumlu tutumlar geliştirebileceği söylenebilir.

Araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bazıları, kamu spotlarının etkili olduğunu vurgulayıp, yazılı ve görsel basının hoşgörüyü geliştirmeye yönelik olarak kullanabileceğini belirtmişlerdir. Araştırmanın bu sonucuna benzer olarak Hansen (2011, s.114) tarafından da, yazılı ve görsel basının hoşgörü geliştirmede etkili olabileceği vurgulanmıştır.

Araştırmaya katılan Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bazıları, her geçen gün şartların ve ders öğretim programlarının değiştiğini ve bu nedenle öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimin önemli olduğunu ifade etmiştir. Öğretmenler, hoşgörü eğitimi konusunda öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimin hoşgörüyü geliştirmede etkili olabileceğini vurgulamıştır. Buradan hareketle, öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimin hoşgörü ve hoşgörü eğitimini geliştireceği söylenebilir.

5. 3. Öneriler

Öneriler, uygulamaya ve ileride yapılacak araştırmalara yönelik öneriler olmak üzere iki başlık altında verilmiştir.

5. 3. 1. Uygulamaya Yönelik Öneriler

- Öğretmenler, öğrencilerinin aileleriyle birlikte hareket edebilir ve öğrencilerin ben merkezli tutumlarını ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Öğretmenler, sadece sınıf içinde değil sınıf dışında da hoşgörüye yönelik etkinlikler düzenlenebilir.
- Öğretmenler öğrencilerine eşit davranabilir ve demokratik bir sınıf iklimi oluşturabilirler.
- Öğretmenlere yönelik olarak seminer döneminde hoşgörü eğitimine yönelik hizmet içi eğitim gerçekleştirilebilir.

5. 3. 2. Araştırmaya Yönelik Öneriler

- Öğretmenlerin hoşgörü eğitimi uygulamalarını betimlemek için durum çalışmaları yapılabilir.

- Sosyal Bilgiler, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerinde hoşgörü eğitime yönelik programlar geliştirilip deneysel çalışmalar yapıp etkililiği sınanabilir.
- Öğrencilerin hoşgörü algısını ortaya çıkarmaya yönelik nitel ve nicel çalışmalar gerçekleştirilebilir.
- Öğretmenlerin hoşgörü algısını belirlemeye yönelik olarak nicel çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akbay, G. (1995). "Açılış Konuşması" *Hoşgörü ve Eğitim Toplantısı*, 8-12, Ankara
- Almond, B. (2010). Education for tolerance: cultural difference and family values. *Journal of Moral Education*. 39 (2), 131-143.
- Altıkulaç, A. (2008). *8. sınıf TC inkılâp tarihi ve Atatürkçülük dersinde bir öğretim tekniği olarak "drama"*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2005). *Sosyal bilimler araştırma yöntemleri*. Geliştirilmiş 4. Baskı. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Ateş, T. (2007). *Hoşgörü ve uzlaşma*. İstanbul: Nesa Yayıncılık
- Aycan, Y. (2010). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin Türkiye cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük dersinde yer alan kavramları anlama düzeyleri ve kavram yanlışları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Başaran, İ. E. (1995). Hoşgörü ve eğitim. *Hoşgörü ve Eğitim Toplantısı*, 47-57, Ankara.
- Bozkurt, F. (1995). *Türk halk kültüründe hoşgörü*. Uluslararası Hoşgörü Kongresi, 10-12 Haziran, Antalya.
- BSTS. (1975). Felsefe Terimleri Sözlüğü.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts adresinden 20 Ekim 2012'de alınmıştır.
- Büyükkaragöz, S. ve Kesici, Ş. (1996). Öğretmenlerin Hoşgörü ve Demokratik Tutumları. *Eğitim Yönetimi*, 3, 353-365.

Canto-Sperber, M. (1996). How far can tolerance go?. *Diogenes*, 44 (4), 175-188.

Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry&research design choosing among five approaches. Second edition.* London:Sage Publication

Colesante, R. J. ve Biggs, D. A. (1999). Teaching about tolerance with stories and arguments. *Journal of Moral Education*, 28 (2), 185-199.

Çalışkan, H. ve Sağlam, H. İ. (2012). Hoşgörü Eğilim Ölçeğinin Geliştirilmesi ve İlköğretim Öğrencilerinin Hoşgörü Eğilimlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 122, 1431-1446.

Çubukçu, İ. A. (1995). *Türk kültüründe hoşgörü.* Uluslararası Hoşgörü Kongresi, 10-12 Haziran, Antalya

Dağlı, R. Ç. (1995). Eğitimde hoşgörü. *Hoşgörü ve Eğitim Toplantısı*, 39-47, Ankara.

Demircioğlu, İ. H. (2008). Using historical stories to teach tolerance: the experiences of turkish eighth-grade students. *The Social Studies*, May/June, 105-110.

Deveci, H. (2002). *Sosyal Bilgiler dersinde probleme dayalı öğrenmenin öğrencilerin derse ilişkin tutumlarına, akademik başarılarına ve hatırlama düzeylerine etkisi.* Yayınlanmamış doktora tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Doğan, L. (1995). *İslam 'da dinler arası hoşgörü.* Uluslararası Hoşgörü Kongresi, 10-12 Haziran, Antalya

Doğanay, A. (2007). Değerler eğitimi. C. Öztürk (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 256-284). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

- Doğanay, A. (2002). Sosyal bilgiler öğretimi. C. Öztürk ve D. Dilek (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s.15-46). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Duman, T. ,Karakaya, N. ve Yavuz, N. (2003). *Vatandaşlık bilgisi* (2.baskı). Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık
- Erden, M. (Tarihsiz). *Sosyal bilgiler öğretimi*. İstanbul: Alkım Yayıncılık
- Ersoy, A. F. (2007). *Sosyal bilgiler dersinde öğretmenlerin etkili vatandaşlık eğitimi uygulamalarına ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış doktora tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Glesne, C. (2012). *Nitel araştırmaya giriş*. (Çev. Ed. A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu). Ankara: Anı yayıncılık (Eserin orijinali 2011’de yayımlandı)
- Gözübüyük, M. (2002). *Türkiye’de demokrasi ve hoşgörü kültür ve eğitiminin yaygınlaşmasında sivil toplum kuruluşlarının yeri ve önemi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gültekin, M. (2008). Sosyal bilgiler öğretim programı. Ş. Yaşar (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s.57-78). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Gündüz, M. (1995). “Açılış Konuşması” *Hoşgörü ve Eğitim Toplantısı*, 12-16, Ankara.
- Gürkan, T. (1995). Üniversite öğrencilerinin hoşgörü kavramına bakışı. *Hoşgörü ve Eğitim Toplantısı*, 12-16, Ankara.
- Gürkaynak, İ. (1995).Farklı boyutları ile hoşgörü. *Hoşgörü ve Eğitim Toplantısı*, 35-39, Ankara.

- Güven, A. ve Akkuş, Z. (2004). Demokratik değer kazanımında okulların rolü.
Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 9, 217-224.
- Hansen, O. H. B. (2011). Teaching tolerance in public education: organizing the exposure to religious and life-stance diversity. *Religion & Education*, 38,111-127.
- İslamoğlu, A. H. (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. (2bs.).
İstanbul:Beta Yayıncılık
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel araştırma yöntemi*. 16. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karataş, E. (1995). *Açılış Konuşması*. Uluslararası Hoşgörü Kongresi, 10-12 Haziran, Antalya
- Kavcar, C. (1995). “Açılış Konuşması” *Hoşgörü ve Eğitim Toplantısı*, 1-5, Ankara.
- Kaymakcan, R. (2007). Hoşgörü ve eğitimi.
http://www.dem.org.tr/dem_dergi/6/dem6mak19.pdf 6 Mayıs 2013’te alınmıştır.
- Keleş, B. (1995). *Siyasette hoşgörü*. Uluslararası Hoşgörü Kongresi, 10-12 Haziran, Antalya
- Kepenekçi, K. Y. (2004). Sınıf öğretmenlerine göre hoşgörü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 38, 250-265.
- Khitruk , V. V. ve Ulianova , O. A. (2012). Inclusive tolerance as a basis of professional competence of prospective teachers. *Problems of Education In The 21st Century*. 43, 21-32.

- Kıroğlu, K., Elma, C., Kesten, A. ve Egüz, Ő. (2012). Üniuersitede demokratik bir değer olarak hoşgörü. *Journal of Social Studies Education Research*, 3(2), 86-104.
- Kolaç, E. (2010). Hacı Bektaş Veli, Mevlana ve Yunus felsefesiyle Türkçe derslerinde değerler ve hoşgörü eğitimi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 55, 193-208.
- Köknel, Ö. (1996). Hoşgörünün ruhsal-toplumsal temelleri. B. Onur (Ed.). *Hoşgörü ve eğitim içinde* (s. 67-78). Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (1996a). On tolerance and the limits of toleration. *Diogenes*, 44 (4), 163-174.
- Kuçuradi, İ. (1996b). Hoşgörü: kavramı ve sınırları. B. Onur (Ed.). *Hoşgörü ve eğitim içinde* (s. 18-29). Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.
- Laik, Ö. (1996). Türk toplumunda hoşgörü ve gelişmesi. B. Onur (Ed.). *Hoşgörü ve eğitim içinde* (s. 40-59). Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.
- Liamputtong, P. (2009). Qualitative data analysis: conceptual and practical considerations. *Health Promotion Journal of Australia*, 20 (2), 133-139.
- Lintner, T. (2005). A world of difference: teaching tolerance through photographs in elementary school. *The Social Studies*, January/February, 34-37.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: a guide to desing and implementation*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2013a). *Sosyal Bilgiler (4-5. sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu*. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı web sitesinden 09.04.2013'te alınmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı, (2013b). *Sosyal Bilgiler (6-7. sınıflar) öğretim programı ve kılavuzu*. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı web sitesinden 09.04.2013'te alınmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı, (2013c). *Türkiye cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük öğretim programı ve kılavuzu*. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı web sitesinden 09.04.2013'te alınmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı, (2013d). *Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi öğretim programı ve kılavuzu*. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı web sitesinden 09.04.2013'te alınmıştır.

Munzur, F. (1995). Okulda hoşgörü. *Hoşgörü ve Eğitim Toplantısı*, 79-87, Ankara.

Narin, D. (2007). *İlköğretim Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini kazandırmasına ilişkin öğretmen görüşleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

O'donnell, F. (1995). *Tolerance: respecting diversity in a complex world*. Uluslararası Hoşgörü Kongresi, 10-12 Haziran, Antalya.

Özdoğan, B. (1995). Ailede hoşgörü. *Hoşgörü ve Eğitim Toplantısı*, 63-69, Ankara.

Öztürk, C.(2007). Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış. C. Öztürk (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler eğitimi içinde* (s. 22-49) . Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Pasamonik, B. (2004). The paradoxes of tolerance. *The Social Studies*, September/October, 206-210.

Raihani. (2011). A whole-school approach: a proposal for education for tolerance in Indonesia. *Theory and Research in Education*, 9(1), 23-39.

- Rice, S. (2009). Education for toleration in an era of zero tolerance school policies: a deweyan analysis. *Educational Studies*, 45, 556–571.
- Ricoeur, P. (1996) Obstacles and limits to tolerance. *Diogenes*, 44, 161–163
- Palaz, T. (2010). *İlköğretim 8. sınıf Türkiye cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük dersinde karikatür kullanmanın öğrenci başarısına ve derse karşı tutumuna etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Stevens, R. ve Charles, J. (2005). Preparing Teachers to Teach Tolerance. *Multicultural Perspectives*, 7(1), 17–25.
- Sözer, E. (2008). Sosyal bilgiler dersinin tanımı, kapsamı ve ilköğretim programındaki yeri. Ş. Yaşar (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s.41-55). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Şahin, Ç. (2011). Perceptions of prospective teachers about tolerance education. *Educational Research and Reviews*, 6 (1), 77-86.
- Şener, A. (1995). Siyasette hoşgörü. *Uluslararası Hoşgörü Kongresi*, 10-12 Haziran, Antalya
- Tatar, A. F. (2009). *Okul öncesi eğitiminde (5–6 yaş) hoşgörü eğitimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tezcan, M. (1995). *Türk kültüründe hoşgörü*. Uluslararası Hoşgörü Kongresi, 10-12 Haziran, Antalya
- Thompson, W. C. (2010). Reconsidering tolerance education: should we recover tolerance or replace it with hospitality?. *Philosophy of Education*. 346-348.

Topuz, H. (1996). Siyasal yaşamda hoşgörü. B. Onur (Ed.). *Hoşgörü ve eğitim* içinde (s. 137-146). Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.

Topuz, H. (1995). *Hoşgörü Unesco Türkiye Milli Komisyonu*. Ankara: Masaüstü Yayıncılık

Türk Dil Kurumu. (2013). *Büyük Türkçe Sözlük*.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.51ebf911cdfc15.62118901 21 Temmuz 2013'te alınmıştır.

Uçar, S. (2009). *Sosyal bilgiler programındaki değerlerle ilgili kazanımlara yönelik öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.

UNESCO (1995). The declaration of principles on tolerance.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001518/151830eo.pdf> 20 Kasım 2012'de alınmıştır.

UNESCO (1994). Tolerance: the threshold of peace.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000981/098178e.pdf> 2 Ocak 2012'de alınmıştır.

Wan, G. (2006). Teaching diversity and tolerance in the classroom: a thematic storybook approach. *Education*, 127(1), 140-154.

Watson S. W. and Johnson L (2006) Tolerance in teacher education. *Multicultural Education* 13 (3): 14–17.

Weidenfeld, W. (2002). Constructive conflicts: tolerance learning as the basis for democracy. *Prospects*, 32 (1), 95-102.

- Welton, D. and. Mallan, J.T. (1999). *Children and their world: strategies for teaching social studies* (Sixth Edition). New York: Houghton Mifflin Company.
- Widmalm, S. (2005). Trust and tolerance in India: findings from Madhya Pradesh and Kerala. *India Review*, 4, 233-257.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. 8. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yılmaz, M. S. (2005). Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Konularının İlköğretimde Öğretimi. Y. Doğaner (Ed.)*Türk eğitim sisteminde Atatürkçülük ve Cumhuriyet Tarihi Öğretimi* içinde (s.23-44). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Yürüşen, M. (1996). Liberal bir değer olarak ahlaki ve siyasi hoşgörü. (1 bs.) Yapı İstanbul:Kredi Yayınları

Ek 1. Araştırma İzin Belgesi

T.C.
ESKİŞEHİR VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : B.08.4.MEM.0.26.20.02.605.01 ( )/
Konu : Araştırma İzni 436

09.10.2012* 16153

VALİLİK MAKAMINA

- İlgi: a) Eskişehir Anadolu Üniversitesi Rektörlüğü Genel Sekreterliği'nin 03.10.2012 tarih ve B.30.2.ANA.0.70.01.00-399-1131/11764 sayılı yazısı.
b) Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul ve Kurumlarda Yapılacak Araştırma ve Sosyal Etkinlik İzin ve Uygulamaya ait 07.03.2012 tarih ve 2012/13 sayılı Genelge.

Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Tezli Yüksek Lisans programı öğrencisi Hatice TÜRE "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Algısı ve Hoşgörü Eğitimine Bakışı" başlıklı yüksek lisans tezini hazırladığı tez çalışmasının uygulamasını, 2012-2013 öğretim yılı güz ve bahar dönemlerinde ilimizde bulunan ek listede belirtilen orta okullarda görev yapan sosyal bilgiler ders öğretmenleri ile tez çalışması uygulaması yapabilmesi için izin talebi incelenmiştir.

Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tarafından kabul edilen ve onaylı bir örneği Müdürlüğümüzde muhafaza edilen uygulama yapılabilmesi istenen İlimiz Odunpazarı ve Tepebaşı İlçe Millî Eğitim Müdürlüğüne bağlı ek listede belirtilen orta okullarda 2012-2013 öğretim yılı güz ve bahar dönemlerinde sosyal bilgiler ders öğretmenlerine eğitim öğretimi aksatmayacak şekilde uygulanması genelge doğrultusunda Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğünde takdirlerinize arz ederim.

Erdoğan AYATA
Millî Eğitim Müdürü

O L U R
/10/2012

Gürhan YAZAR
Vali a.
Vali Yardımcısı

Adres : Büyükdere Mah. Atatürk Bulvarı No:247
Eskişehir
Tel: 0(222) 239 72 00 Faks: 0(222) 239 39 22
Web : http://eskisehir.meb.gov.tr
e-Posta : strateji26@meb.gov.tr

Ek 2. Öğretmen Görüşme Kılavuzu

Değerli meslektaşım,

Biz “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Algısı ve Hoşgörü Eğitimine Bakışı” isimli bir yüksek lisans tezi yapmaktayız. Bu araştırma kapsamında öğretmenlerle hoşgörü eğitimi ile ilgili görüşmeler yapıyoruz. Bu konuda sizin de görüşlerinizi almak istiyoruz. Görüşme sırasında ses kayıt cihazı kullanacağız. Araştırma süresince vereceğiniz bilgiler gizli kalacaktır. Ayrıca araştırma verileri yazılırken isminiz kullanılmayacaktır. Hoşgörü eğitimi gibi önemli bir konuda vereceğiniz bilgiler için ve araştırmaya katıldığınız için teşekkür ederiz.

Danışman

Doç. Dr. Arife Figen Ersoy
Anadolu Üniversitesi

Araştırmacı

Hatice TÜRE
Yüksek Lisans Öğrencisi

Kişisel Bilgiler

Adı-Soyadı:

Mezun olduğu okul ve mezuniyet derecesi:

Çalıştığı okullar:

Okuttuğu dersler:

Mesleki deneyim:

“Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Hoşgörü Algısı ve Hoşgörü Eğitimine Bakışı” isimli araştırmaya gönüllü olarak katılıyorum.

Adı-Soyadı

İmza

Ek 3. Öğretmen Görüşme Soruları-1

1. Siz hoşgörüyü nasıl açıklarsınız?
2. Hoşgörülü bir bireyin özelliklerini nasıl açıklarsınız? (Yaşadığınız bir örnek verebilir misiniz?) Siz çevrenizde böyle insanlar görüyor musunuz? Anlatır mısınız?
3. Hoşgörülü olma konusunda yaşadığınız bir deneyimi anlatır mısınız? Bu deneyim sizi nasıl etkiledi? (Size neler düşündürdü ve neler hissettiniz?)
4. Hoşgörülü olmak konusunda sizi en çok kimler/ neler etkiledi? (kişiler/ aile/ eğitim süreci) Nasıl etkiledi?
5. Hoşgörünün geliştirilmesini nasıl engellendiğini düşünüyorsunuz? (Yaşadığınız bir örnek verebilir misiniz?)
6. Hoşgörü ve eğitim arasında nasıl bir ilişki olduğunu düşünüyorsunuz?
7. “Hoşgörü eğitimi hangi konuları içermelidir? Neden?”
8. “Hoşgörü eğitimi nasıl gerçekleştirilmelidir?”
9. Hoşgörü eğitimi sonrasında öğrencilerin neler kazanması gerektiğini düşünüyorsunuz? Neden?
10. Yürüttüğünüz derslerde hoşgörü eğitimine ilişkin neler yaptığınızı/ nasıl yaptığınızı anlatabilir misiniz?
11. Yürüttüğünüz dersler ile hoşgörü eğitimini nasıl ilişkilendiriyorsunuz?
12. Yürüttüğünüz derslerin öğretim programlarını hoşgörü açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?
13. Hoşgörü eğitiminde karşılaştığınız sorunları anlatabilir misiniz?
14. Hoşgörü ve hoşgörü eğitimini geliştirmeye yönelik neler yapılabilir?

Ek 4. Öğretmen Görüşme Soruları-2

BİRİNCİ BÖLÜM

Genel sorular

1. Hoşgörünün önemi nedir? Neden hoşgörülü olunmalı?
2. Hoşgörünün önemi ilgili yaşadığınız bir deneyiminizi anlatır mısınız?
3. Sizce hoşgörünün sınırı nedir?
4. Hoşgörülü bir öğretmenin özellikleri neler olmalı?
5. Hoşgörülü bir toplum için neler yapılabilir?
6. Hoşgörü geliştirmek konusunda kimlere nasıl görevler düşüyor?

İKİNCİ BÖLÜM

Raziye öğretmen görüşme soruları

1. Birinci görüşmede “Hoşgörü karşılıklı anlayış göstermek.” dediniz. Nelere anlayış göstermek gerekiyor?
2. Birinci görüşmede “İnsanlar şekilci oluyor şekil itibariyle şekle bakarak karar veriyorlar.” dediniz. Bununla ilgili örnek verebilir misiniz?
3. Birinci görüşmede “Hoşgörü konusunda babamdan etkilendim.” dediniz. Bununla ilgili bir anınız var mı? Paylaşabilir misiniz?
4. Birinci görüşmede “Hoşgörülü olacak ki öğretmen öğrenci de öğretmenini model alacak.” dediniz. Neler yapıyorsunuz model olmak için?
5. Birinci görüşmede “Çağımızda ben merkezilik ön planda.” dediniz. Sizce neden böyle?
6. Birinci görüşmede “Anne babalara çok iş düşüyor, çocuklarına bu bilici aşılmalı.” dediniz. Anne olarak neler yapıyorsunuz çocuğunuz için?
7. Birinci görüşmede “Biz de öğretmen olarak çoğu olaya hoşgörüyle bakabilmeliyiz.” dediniz. Nelere hoşgörüyle bakmalısınız? Yaşadığınız bir deneyim var mı?
8. Birinci görüşmede “Programda Daha detaylı olabilir.” dediniz. Nasıl daha detaylı olabilir? Nereelerde hoşgörüye yer verilebilir?
9. Birinci görüşmede “Sekizinci sınıflara konular eklenebilir.” dediniz. Nasıl konular eklenebilir?

Ek 5. Öğretmen Görüşme Veri Dökümü Formu

Yer	: Müdür Odası	Görüşme No: 10	
Tarih	: 8 Ocak 2012	Sayfa No: 1	
Saat	: 14:00	Görüşme Süresi :23:05dk	
Görüşülen Kişi	: Raziye (Kod isim)		
Görüşmeci	: Hatice TÜRE		
BETİMSSEL İNDEKS	SATIR	BETİMSSEL VERİ	GÖRÜŞMECİ YORUMU
	1	Bugün 8 Ocak 2013 salı. ... okulunda sosyal bilgiler öğretmeni ... ile birlikteyiz. Hocam görüşmeye gönü olarak katılmayı kabul ettiğiniz için teşekkür ederim ben	
	2		
	3		
	4	Rica ederim	
	5		
	6	Hocam siz hoşgörüyü nasıl açıklarsınız? Nedir sizce hoşgörü?	
	7		
	8	İı başkalarının düşünceleri bizim düşüncelerimizle çelişse bile onları karşılıklı anlayış göstermek diye düşünüyorum	
	9		
	10		
	11	Peki hoşgörülü bir birey hangi özelliklere sahip olmalı sizce?	
	12		
	13	Saygılı olmalı öncelikle, farklılıklara saygı göstermeli. İı bunun dışında sabırlı olmalı, katlanabilmeli. İı bunlar diyorum temel özellikler bunlar	
	14		
	15		
	16	Hocam farklılıklara saygılı dediniz. Nasıl farklılıklar mesela?	
	17		
	18	Bu çok çeşitli olabilir. İrk olabilir, din olabilir, görüş olabilir. Özellikle de bizim toplumumuzda görüş açısından çok ciddi problemler yaşanıyor toplumsal açıdan. Partiler, siyasi partiler veya futbol. Yani her zaman söylenir ya renkler ve zevkler tartışılmaz tartışılrsa da karşısındaki insana demokratik bakabilmek, anlayışlı olabilmek. Temelde bunlar yatıyor zaten. Demokratik bir birey zaten hoşgörülüdür. İkisini ben aynı potada görüyorum	
	19		
	20		
	21		
	22		
	23		
	24		
	25		
SAYFA YORUMU:			

Ek 6. Görüşme Kodlama Anahtarı

1. Siz hoşgörüyü nasıl açıklarsınız?

- a) Kabul etmek
  - a. Hataları kabul etmek
  - b. Farklılıkları kabul etmek
    - i. Cinsiyet
    - ii. Irk
    - iii. Gelişim özellikleri
    - iv. Bireysel özellikler
- b) Saygılı olmak
  - a. Düşünce
  - b. İnanç
  - c. Davranış
  - d. Değerler
- c) Empati kurmak
- d) Nesnel olmak
- e) Güvenmek
- f) İnsana değer vermek

2. Hoşgörülü bir bireyin özelliklerini nasıl açıklarsınız? (Yaşadığınız bir örnek verebilir misiniz?) Siz çevrenizde böyle insanlar görüyor musunuz? Anlatır mısınız?

- a) Farklılıklara saygılı olmalı
  - i. Din
  - ii. Irk
  - iii. Siyasi görüş
  - iv. Düşünce
- b) Nesnel olmalı
- c) Geniş bakış açısına sahip olmalı
- d) Empati yeteneğine sahip
- e) Sabırlı olmalı
- f) Eğitimli olmalı
- g) Demokratik olmalı
- h) Etkili iletişim becerilerine sahip olmalı
- i) İnsan sevgisi olmalı
- j) Olumlu bakış açısına sahip olmalı
- k) Sorgulayıcı olmalı
- l) Tutarlı davranmalı
- m) Zengin kültüre sahip olmalı

Ek 6. Devamı

3. Hoşgörünün önemi nedir? Neden hoşgörülü olunmalı? Hoşgörünün önemi ilgili yaşadığımız bir deneyiminizi anlatır mısınız?

- a) Birlikte yaşayabilmek için
- b) Huzurlu ve mutlu bir yaşam için
- c) İnsanlar birbirine saygılı olması için
- d) Çağdaş bir toplum için
- e) Toplumların devamı için hoşgörü önemli
- f) Kendimize hoşgörü beklemek için

4. Hoşgörünün sınırı nedir?

- a) Zarar vermek
  - i. Bireye zarar vermek
  - ii. Ülkeye zarar vermek
- b) Kurallara uymamak
- c) Yalan söylemek
- d) Hırsızlık yapmak
- e) Baskı yapmak
- f) Dışlamak
- g) Ahlaki olmayan davranışlar
- h) Şiddet uygulamak

5. Hoşgörülü olmak konusunda sizi en çok kimler/ neler etkiledi? (kişiler/ aile/ eğitim süreci) Nasıl etkiledi?

- a) Çevre
  - a. Yaşanılan/ikamet edilen çevre
  - b. Aile
    - i. Baba
    - ii. Eş
    - iii. Dede
    - iv. Abla
    - v. Çocuk
- b) Okul
  - a. Yönetici
- c) Yaş
- d) Deneyim
- e) Kitap

Ek 6. Devamı

6. Hoşgörünün geliştirilmesini nasıl engellendiğini düşünüyorsunuz? (Yaşadığınız bir örnek verebilir misiniz?)

- a) Önyargı
- b) Ben merkezcilik
- c) Teknolojik araçlar
  - a. Yazılı ve görsel basın
  - b. Bilgisayar-İnternet
- d) Aile
- e) Toplumsal baskı
- f) Gelenek ve görenekler
- g) Şiddet
- h) Sinirli kişilikte olmak
- i) Ayrımcılık
- j) Öğretmen
  - a. Bakış açısı
  - b. Siyasi görüşü
  - c. Çalıştığı ortam

7. Hoşgörü ve eğitim arasında nasıl bir ilişki olduğunu düşünüyorsunuz?

- a) Öğretmen hoşgörülü olmalı
- b) Eğitimle hoşgörü verilmeli
- c) Eğitimli insanlar hoşgörülü
- d) Öğretim programları ile ilişkili

8. Hoşgörü eğitimi hangi konuları içermelidir? Neden?

- a) Değerler
  - a. Sevgi
  - b. Saygı
  - c. Dayanışma
  - d. Yardımlaşma
- b) Farklılıklar
  - a. Düşünce
  - b. Cinsiyet
  - c. Din
  - d. Yaşam tarzları
  - e. Sosyo-ekonomik düzey
- c) Empati
- d) Etkili iletişim becerileri
- e) Kurallar

Ek 6. Devamı

- f) İnsan hakları
- g) Devlet yönetimi
- h) Tarihi konular

9. Hoşgörü eğitimi nasıl gerçekleştirilmelidir?

- a) Okul
  - a. Yöntem
    - i. Okuma
    - ii. Drama
    - iii. Gezi
    - iv. Örnek olay
    - v. Seminer
- b) Araç gereç
  - a. Gazete
  - b. İnternet
- c) Sivil toplum örgütleri
- d) Aile

10. Hoşgörü eğitimi sonrasında öğrencilerin neler kazanması gerektiğini düşünüyorsunuz? Neden?

- a) Empati kurabilen
- b) Farklılıklara saygılı
- c) Etkili iletişim becerilerine sahip
- d) Nesnel bakabilen
- e) Şiddet uygulamayan
- f) Geniş bakış açısına sahip
- g) Özgüvenli
- h) Çevresine zarar vermeyen
- i) Kurallara uyan

11. Hoşgörülü bir öğretmenin özellikleri neler olmalı?

- a) Eşit davranmalı
- b) Empati becerisine sahip olmalı
- c) Sabırlı davranmalı
- d) Saygılı olmalı
- e) Çok okumalı
- f) Model olmalı
- g) Nesnel olmalı
- h) Öğrencilerine sevgi göstermeli

Ek 6. Devamı

- i) Dürüst olmalı
- j) Demokratik olmalı
- k) Tutarlı davranmalı
- l) Esnek olmalı

12. Yürüttüğünüz derslerde hoşgörü eğitimine ilişkin neler yaptığınızı/ nasıl yaptığınızı anlatabilir misiniz?

- a) Derslerde gerçekleştirdikleri uygulamalar
  - a. Derslerde veriliş biçimi
    - i. Öğretim programı kapsamında yer verme
      - 1. Sosyal Bilgiler
      - 2. Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi
      - 3. T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük
    - ii. Sınıfta gelişen olaylar
    - iii. Model olma
  - b. Ele alınan konular
    - i. Farklılıklar
    - ii. Empati becerisini geliştirme
    - iii. Hoşgörünün sınırı
  - c. Yöntem ve teknikler
    - i. Drama
    - ii. Örnek olay
    - iii. Tartışma
- b) Ders dışında gerçekleştirdikleri uygulamalar
  - a. Rehberlik
  - b. Kitap kampanyası
  - c. Yarışma

13. Yürüttüğünüz dersler ile hoşgörü eğitimini nasıl ilişkilendiriyorsunuz?

- a) Sosyal Bilgiler ve Hoşgörü İlişkisi
  - a. Hoşgörü Sosyal Bilgiler dersinin doğasına uygun
  - b. Hoşgörü Sosyal Bilgiler dersinin içeriği ile çelişiyor

14. Yürüttüğünüz derslerin öğretim programlarını hoşgörü açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

- a) Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Hoşgörü
  - a. Program içeriği
    - i. Kazandırılması gereken değer
    - ii. Etkinlikler
    - iii. Programda yeterince yer verilmemiş
- b) Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Öğretim Programı ve Hoşgörü
- c) T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Öğretim Programı ve Hoşgörü

Ek 6. Devamı

15. Hoşgörü eğitiminde karşılaştığınız sorunları anlatabilir misiniz?

- a) Öğrenciden kaynaklanan sorunlar
  - a. Ben merkezci davranışlar
  - b. Şiddete eğilimli davranışlar
  - c. Kendi grupları dışındaki öğrencileri dışlama
  - d. Önyargılı davranışlar
  - e. Farklılıklara karşı anlayışsızlık
- b) Aileden kaynaklanan sorunlar
  - a. Ailenin eğitim seviyesinin düşük olması
  - b. Ailelerin ayrımcı davranışlar sergilemesi
  - c. Ailelerin çocuklarına söz hakkı vermeden yetiştirmesi
  - d. Ailelerin çocuklarına baskı yapması
  - e. Ailelerin çocuklarını aşırı korumacı yetiştirmesi
- c) Eğitim sisteminden kaynaklanan sorunlar
  - a. Öğretim Programlarının yoğunluğu
  - b. Resmi izin/bürokratik işlemler
  - c. Ekonomik sorunlar
- d) Öğretmenlerin davranışları

16. Hoşgörü ve hoşgörü eğitimini geliştirmeye yönelik neler yapılabilir? Hoşgörülü bir toplum için neler yapılabilir? Hoşgörü geliştirmek konusunda kimlere nasıl görevler düşüyor?

- a) Eğitim sürecine yönelik öneriler
  - a. Seminerle bilgi verilmeli
  - b. Ders kitaplarına hoşgörü eklenmeli
  - c. Küçük yaşlarda başlamalı
  - d. Programlara hoşgörü eklenmeli
  - e. Hoşgörüye yönelik ayrı bir ders olmalı
  - f. Farklılıklara saygı yerleştirilmeli
  - g. Tüm derslerde yer verilmeli
  - h. Demokrasi geliştirilmeli
  - i. İnsan hakları eğitimi verilmeli
  - j. Nesnellik sağlanmalı
  - k. Empati geliştirilmeli
  - l. Kitap okuması sağlanmalı
  - m. Sınıf dışı etkinlikler düzenlenmeli
- b) Öğretmene yönelik öneriler
  - a. Model olmalı
  - b. Demokratik davranmalı
  - c. Derslerinde hoşgörüye yer vermeli

Ek 6. Devamı

- c) Aileye yönelik öneriler
  - a. Çocuğa model olmalı
  - b. Çocukların yaş özelliklerine göre televizyon izletilmeli
  - c. Çocuğa söz hakkı verilmeli
- d) Yazılı ve görsel basına yönelik öneriler
  - a. Hoşgörüyeye yönelik kamu spotları oluşturulmalı
  - b. Hoşgörüyeye yönelik filmler yapılmalı

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Hatice TÜRE
Doğum Yeri ve Tarihi : Mahmudiye (Eskişehir) 23.09.1986

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Anadolu Üniversitesi-Eğitim Fakültesi- Sosyal Bilgiler Öğretmenliği 2010
Yüksek Lisans Öğrenimi : Akdeniz Üniversitesi-Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı 2014
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri

Deveci, H; Belet, D.; **Türe, H.** (2013). Dede Korkut Hikayelerinde Yer Alan Değerler. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. 12, 46: 294-321.

Deveci, H; Belet, D; **Türe, H.** “Dede Korkut Hikayelerinde Yer Alan Değerler,” Değerler Eğitimi Sempozyumu. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir. 26-28 Ekim 2011. (Bildiri özeti basılmıştır.)

Türe, H. ve Tosun, B. “İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders ve Çalışma Kitaplarının Edebi Ürünler Bakımından İncelenmesi”, 5. Ulusal Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi. Gazi Üniversitesi, Ankara. 13-16 Ekim 2011

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar:

2011-2013: Özel Egemiz Eğitim Kurumları, Coğrafya öğretmeni

2013-halen: Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Araştırma görevlisi

İletişim

E-Posta Adresi : hatice.ture@hotmail.com

Tarih : 02.01.2014